

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

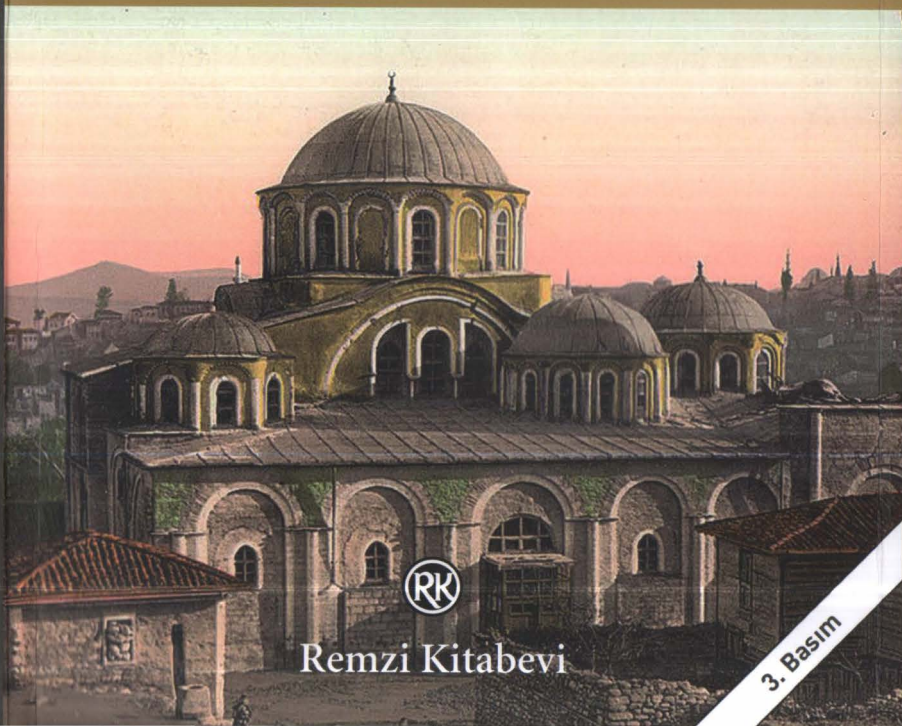
NURSEL GÜLENAZ / İNCİ TÜYSÜZ

ADIM ADIM

İstanbul'un Tarihi Yarımadası

ZEYREK, FATİH

Remzi Kitabevi

3. Basım

Nursel Gülenaz

Nursel Gülenaz Fatih Karagömrük'te doğdu. Nişancı Mehmet Paşa İlkokulu, İstanbul Erkek Lisesi'ndeki eğitiminden sonra Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nü bitirdi. Ardından Sanat Tarihi Bölümü'nden yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. "Mozaik" adlı belgeselin metnini yazdı, çeşitli sergi organizasyonlarında yer aldı. *İstanbul Dergisi*'nde makaleleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayınlarından *Beyoğlu ve Düünden Bugüne Boğaziçi* kitaplarında yazıları yayınlandı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Sanat Tarihi dersleri verdi. Lisans eğitimi sırasında edindiği profesyonel turist rehberliği mesleğini halen sürdürmektedir.

İnci Tüysüz

İstanbul'da Fındıkzade'de büyüdü. Hekimoğlu Ali Paşa İlkokulu, İstanbul Erkek Lisesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Sosyoloji), New York Üniversitesi (Yapısal Gelişim) kurumlarında öğrenim gördü.

Çocukken mahallede sokak oyunları ile başlayan ve annelik, yurtiçi ve yurtdışında çeşitli kademelerdeki iş hayatı sorumluluklarıyla devam eden eğitimini, halen eski İstanbul mahallelerindeki günlük hayatı izleyerek ve inceleyerek sürdürmektedir.

Fatih Camisi'nin avlusu

NURSEL GÜLENAZ / İNCİ TÜYSÜZ

İstanbul'un Tarihi Yarımadası

ZEYREK, FATİH

Remzi Kitabevi

ZEYREK, FATİH / Nursel Gülenaz – İnci Tüysüz

Her hakkı saklıdır.
Bu yapının aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Müjgan Yıldırım
Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1416-8

İLKİNCİ BASIM: Kasım 2010
ÜÇÜNCÜ BASIM: Temmuz 2019

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 12068 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

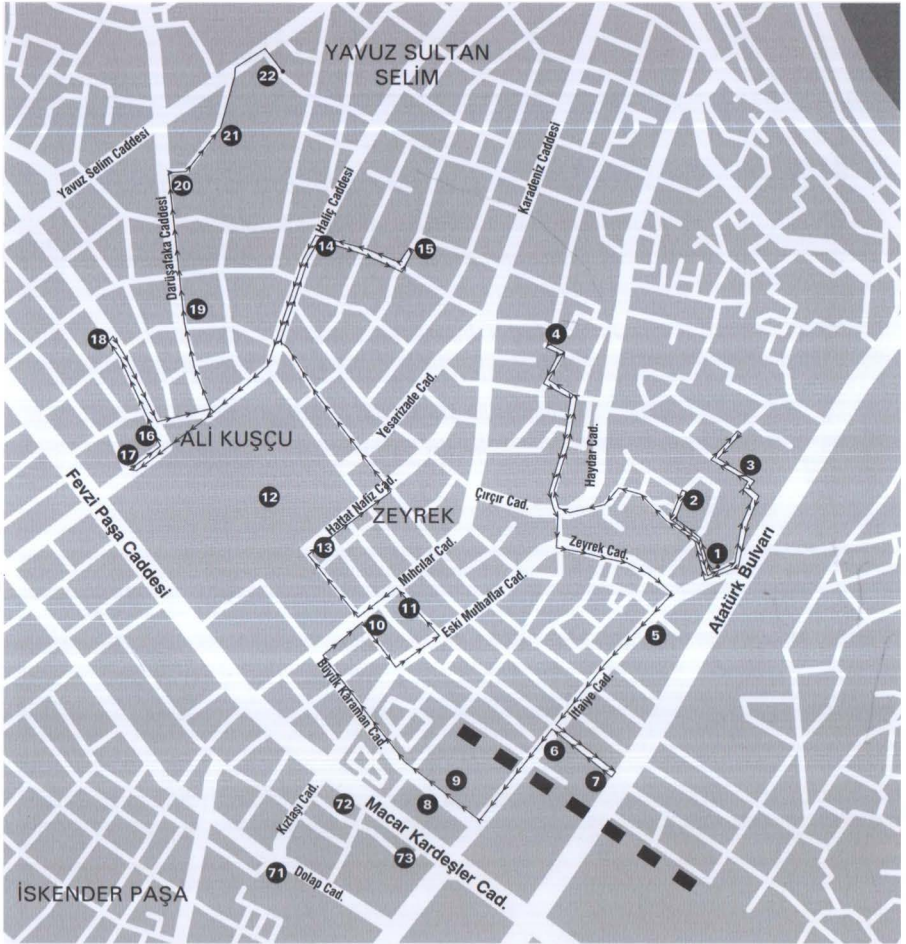
Zeyrek, Fatih	7-55
<i>Zeyrek Kilise Cami (Pantokrator Kilisesi)</i>	<i>11</i>
<i>Kadınlar Pazarı.....</i>	<i>19</i>
<i>Valens (Bozdoğan) Su Kemer.....</i>	<i>22</i>
<i>Fatih Camisi ve Külliyesi.....</i>	<i>30</i>
<i>Haliç Caddesi.....</i>	<i>45</i>
<i>Malta Çarşısı.....</i>	<i>47</i>
<i>Darıüşşafaka</i>	<i>50</i>
Yavuz Selim, Çarşamba, Karagümrük, Kariye	57-99
<i>Çarşamba.....</i>	<i>64</i>
<i>Fethiye Cami (Pammakaristos Kilisesi).....</i>	<i>67</i>
<i>Nişanca.....</i>	<i>74</i>
<i>Atik Ali.....</i>	<i>77</i>
<i>Karagümrük.....</i>	<i>80</i>
<i>Draman.....</i>	<i>86</i>
<i>Kariye.....</i>	<i>94</i>
Edirnekapi, Hırka-i Şerif, Sangüzel, Kıztaşı.....	101-135
<i>Sulukule.....</i>	<i>113</i>
<i>Karagümrük Çarşısı.....</i>	<i>115</i>
<i>Hırka-i Şerif.....</i>	<i>119</i>
<i>Akşemsettin, Keçeciler, Sarıgüzel.....</i>	<i>124</i>
<i>Sofular ve Kıztaşı.....</i>	<i>128</i>
<i>Millet Kütüphanesi</i>	<i>133</i>
Kaynakça, Dizin	137-143

Zeyrek, Fatih

Unesco'nun Dünya Kùltür Mirası Listesi'ndeki Zeyrek Kilise Camisi ve çevresinden yola koyuluyoruz.

Karmaşık sokak dokusu, ahşap evleriyle tipik bir Osmanlı semti görüntüsü sergileyen Zeyrek'te Bizans-Osmanlı döneminde yapılmış tarihi eserleri gördükten sonra, Kadınlar Pazarı'na uğruyoruz. Gezimizi, İstanbul'un dördüncü tepesini taçlandıran Fatih Külliyesi ve çevresiyle sürdürüp, Darüşşafaka Lisesi'ne kadar gidiyoruz.

1) Zembilli Ali Efendi Sıbyan Mektebi	12) Naleşidil Sultan Türbesi
2) Zeyrek Kilise Camisi (Pantokrator Kilisesi)	13) Fatih Camisi ve Külliyesi
3) Mehmet Emin Tokadı Türbesi	14) Hacı Rakım Mustafa Efendi Camisi
4) Eski İmaret Camisi (Pantepotes Kilisesi)	15) Yarıhisar Camisi (Mustafa Müslühiddin Camisi)
5) Çinili Hamam (Kadınlar Pazarı)	16) Malta Çarşısı
6) Valens (Bozdoğan) Su Kemerli	17) Şekerci Han
7) Gazanfer Ağa Medresesi	18) Hafız Ahmet Paşa Külliyesi
8) Fatih Belediyesi	19) Cedit Abdülrahim Efendi Medresesi
9) Fatih İttaiyesi	20) Benlizada Ahmet Reşit Efendi Sebili ve Türbesi
10) Fatih Elastikli Dokuma Fabrikası	21) Dardığıfaka Lisesi
11) At Pazarı Meydanı	22) Ali Naki Sarıncı (Selimiye Sarıncı)

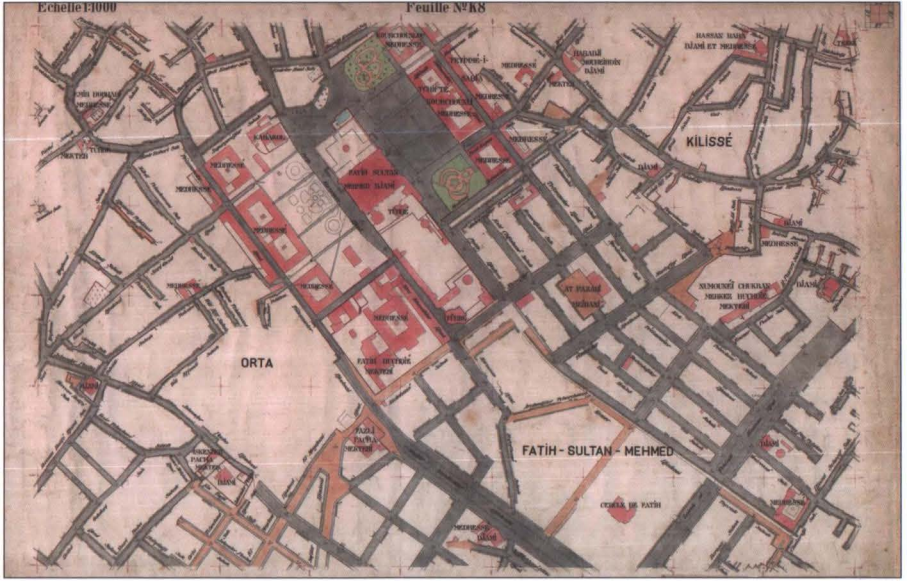
“*S*erçeden başka kuş Zeyrek’ten başka yokuş bilmez” deyimini kaçımız biliyoruz? Çoğumuz duymadık veya unuttuk, isteriz ki daha çok kişi Zeyrek yokuşunu bilsin; yokuşu çıkıp tarihi yarımada’nın özgün mahallelerinin tadına varsın.

Zeyrek İstanbul’un en eski ve en çok tarihi eser barındıran semtlerinden biri olmakla beraber, henüz bir “müze semt” değil çok şükür!... Ahalisinin etnik ve dini bileşimi asırlar boyunca pek çok kez değişmiş olan semt, hâlâ ekonomik, politik, sosyal, dini boyutlarıyla dinamizmini sürdüren, sosyolojik olarak da mercek altına alınmaya değer bir yer; hele hele son 100 yılda orta sınıf semti olma özelliğini koruduğunu düşünürsek... Yahya Kemal Beyatlı’nın dediği gibi İstanbul’un “*sade bir semtini sevmek bile bir ömre bedel*”. Tanımadan sevmek olamayacağına göre, haydi gelin beraberce Zeyrek, ardından Fatih, Çarşamba, Karagümrük, Edirnekapı, Hırka-i Şerif, Sarıgözel, Kıztaşı; yani Macar Kardeşler Caddesi⁽¹⁾ adıyla başlayıp Fevzi Paşa Caddesi⁽²⁾ diye devam ederek surlara kadar uzanan caddenin her iki yanındaki semtleri tanımaya başlayalım.

Atatürk Bulvarı üzerinde ünlü mimar Sedad Hakkı Eldem’in “Ağa Han” ödüllü Sosyal Sigortalar Binası’nın önündeki Zeyrek otobüs durağından yola koyuluyoruz. Yukarıdaki deyişe ilham vermiş, şimdiki adı İtfaiye Caddesi olan eğri büğrü yokuş karşımızda. Yerde parke taşlar, sağda nişlerin üzerinden geçerek ortadaki sivri kemerli, lülesi artık olmayan çeşmeye doğru uzanan toprak künk, sanki dünyanın en doğal görüntüsüyümüş gibi kendini fazla belli etmeden oracıkta duruyor, ancak dikkatle bakınca fark ediliyor. “Bizans mı, Osmanlı mı” sorusunu da beraberinde akla getiriyor. İşte İstanbul bu... Yokuşu biraz tırmanıp sağa doğru bakınca klasik Osmanlı mimarisinin bir ör-

(1) Fatih İlkokulu ile Saraçhane Kavşağı arasında kalan caddeye, Türk-Macar halklarının dostluk ve akrabalığını vurgulamak üzere 1913 yılında “Macar Kardeşler Caddesi” adı verilmiştir.

(2) Fevzi Paşa Caddesi, adını Milli Mücadele yıllarının kahramanlarından Mareşal Fevzi Çakmak’tan almıştır.

neği küçük bir yapıyla karşılaşıyoruz: Kare planlı, kubbeli, tuğla ve taş örgülü hareketsiz cephesi, bahçesi ve haziresiyle (cami, medrese, tekke gibi yapıların bahçesinde yer alan, duvar ya da parmaklıkla çevrili küçük mezarlık) Zenbilli Ali Efendi'nin yaptırdığı sıbyan mektebi bu. Osmanlılar zamanında böyle yapılar şehrin her tarafına serpiştirilmiş, öyle bir bolluk ki artık kanıksamışız, çoğu zaman önünden fark etmeden geçeriz, ama hepsinin bir hikâyesi vardır, fark edilmele-ri hikâyeleriyle olur.

Sultan II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında olmak üzere uzun zaman Şeyhülislamlık yapmış olan Zenbilli Ali Efendi, evinin penceresinden halkın şikâyet ve dilekçelerini içine koyacağı bir zenbil sarkıttığı için böyle anılmış. Dürüstlüğü ve cesaretiyle, "despot" diye bilinen Yavuz Sultan Selim'i bile etkilediği bilinir. Herhalde bu özelliğini, ulemanın halk ve devlet üzerinde çok etkili olduğu XVI. yüzyılda yaşamış olmasına borçlu. Sıbyan Mektebi'nin haziresinde gömülü olan Zenbilli Ali Efendi bir de cami yaptırmış. Kendi adıyla anılan cami, Fatih'te Cibali üstlerinde Haliç Caddesi'ne açılan Tiftik Sokak'ta, Gelenbevi Lisesi'nin yakınındadır. Zenbilli Ali Efendi'nin sıbyan mektebine uzaktan bakmakla yetinmiyor, önüne kadar gidiyoruz; sadece haziresindeki mezarı yakından görmek için değil, aynı zamanda ve belki

1914-1915 tarihli
Alman mavileri
haritasında
Zeyrek-Fatih.

daha da çok vadinin öte tarafındaki Süleymaniye Külliyesi'nin muhteşem görüntüsünün bir de bu açıdan keyfini çıkarmak için...

Zeyrek Kilise Camisi (Pantokrator Kilisesi)

*Pantokrator,
Ayasofya'dan
sonra, hâlâ
ayakta kalan
en büyük
Bizans
kilisesidir.*

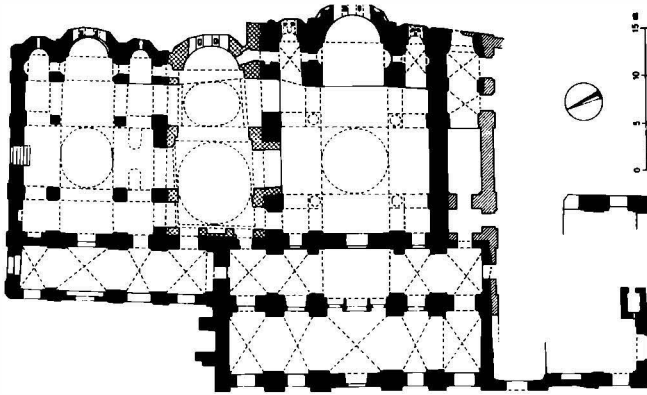
Kendimizi zorlukla Süleymaniye Külliyesi'nin büyüklüğüne göre görünüşünden koparıp günümüzde daha çok Zeyrek Kilise Camisi adıyla bilinen Pantokrator Kilisesi'ne yöneliyoruz. Pantokrator Kilisesi, Ayasofya'dan sonra, hâlâ ayakta kalan en büyük Bizans kilisesidir.

Orta Bizans döneminin ünlü Pantokrator Manastırı'nın bir parçası olan yapı aslında üç kiliseden oluşuyor: Kiliselerden bugün cami olarak kullanılan ilki XII. yüzyılda İmparatoriçe İrene (Piroşka; Alman asıllı ve Macar Kralı Ladislaus'un kızı) tarafından yaptırılmış ve Pantokrator İsa'ya (evrenin hâkimi İsa) adanmış. Şefkatli Meryem'e adanmış ikinci kilise ise İmparatoriçe İrene'nin kocası İmparator İoannes II. Komnenos tarafından İrene'nin ölümünden sonra ilk kilisenin kuzeyine yaptırılmış. Kısa bir süre sonra iki kilise arasına başmelek Mihail'e adanmış şapel eklenmiş. Böylece kilise birbirine bitişik üç yapıdan oluşmuş.

Söz konusu İmparator ve İmparatoriçe'nin Mihail'e adanmış şapele gömülü olduğu biliniyor; ayrıca İmparator I. Manuel, İmparator II. Andronikos ve ikinci eşi İrene gibi daha birçok imparator ve imparatoriçenin lahitleri buradaymış. Şapelin ortasında, zeminin altındaki

Zeyrek Kilise
Camisi.

*Zeyrek Kilise
Camisi'nin
(Pantokrator
Kilisesi) planı.*

mezar odasında olduğu tahmin edilen bu lahitlerin hâlâ var olup olmadığı araştırılmayı bekliyor. 1966'dan bu yana Ayasofya'nın dış nartekisinde duran yeşil brej taşından yapılmış bir lahit vardır. Bu lahitin İmparatoriçe İrene'e ait olduğu, Pantokrator Kilisesi'nin mezar odasından çıkarıldığı, uzun süre caminin batısındaki meydana durduktan sonra Ayasofya'ya getirildiği sanılmaktadır.

Pantokrator Kilisesi'nin bütünü Fatih zamanında camiye çevrilmiş olmakla beraber, 2018'de biten son restorasyona kadar sadece İmparatoriçe İrene tarafından yaptırılan kısmı cami olarak işlev görmüştür. 2018'den beri ise yine kilisenin bütünü cami olarak kullanılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet, yapı kompleksinin manastır kısmını medrese haline getirtmiş, başmüderrisliğe de Molla Zeyrek Mehmet Efendi'yi tayin etmiş. Ona, Farsça "anlayışlı, uyanık, zeki" anlamına gelen "zeyrek" lakabının, çocukluğunda hocası olan Hacı Bayram Veli tarafından takıldığı sanılmaktadır.

Molla Mehmet Zeyrek Efendi, Bursa'da II. Murat Medresesi'nde müderrislik yaparken buraya atanınca, cami, medrese ve daha sonra da semt onun adıyla anılmaya başlanıyor. Fatih Külliyesi'nin yapımı tamamlanıp, medreseleri açılınca, yaklaşık 20 yıl hizmet veren Zeyrek Medresesi kapanıyor.

Camilerin çoğu gibi Zeyrek Kilise Camisi de sadece namaz vakitlerinde açılıyor. Namaz vakti dışında gezmek için yakında oturan imamı bulmak gerek. Biz de öyle yapıp içeriye giriyoruz. Pantokrator Kilisesi'nin hâlâ bir ibadethane olarak işlevini sürdürüyor olması sevindirici olsa da, yapının genel olarak bakımsızlığı dikkat çekiyor. Zamanında çok ihtişamlı bir yapı kompleksinin içinde yer almış bu bi-

naları gereği gibi koruyamamış olmak burukluğa yol açıyor. İmam, camisini gezdirmek ve kilisenin tarihi hakkında bilgi vermek konusunda oldukça hevesli. Hatta cami kısmında hahıların ve ahşap döşemenin altındaki zengin mozaik döşemenin bir parçası üzerinde tasvir edilen, Samson ve Dalila'nın Eski Ahit'le Yeni Ahit'i içeren Kutsal Kitap'ta yer alan öyküsünü anlatırken gururlanıyor, ancak yapının bakımsızlığından rahatsız olmalı ki fotoğraf çekmemize izin vermiyor.

Yukarıda da söz ettiğimiz gibi Zeyrek Kilise Camisi veya nam-ı diğer Pantokrator Kilisesi büyük bir manastır kompleksinin içerisinde yer alıyordu. Patriğe değil, doğrudan imparatora bağlı olan manastırın birçok gelir kaynağı vardı; mülkleri arasında bulunan Marmara çevresindeki birçok manastır, kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra gelir fazlasını, Pantokrator Manastırı'na göndermek zorundaydı. Ayrıca manastır, Trakya, Makedonya, Batı Anadolu ve Ege adalarında birçok araziye sahipti. Bir söylentiye göre İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra üzerine yatırıldığı tahta sehpa da bir zamanlar buradaydı. İstanbul 1204'te IV. Haçlı seferleri sırasında Latinler tarafından işgal edilince kiliseye katolik rahipler tarafından el konulmuştu.

Pantokrator Manastırı aynı zamanda, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesine karşı çıkan Gennadios Sholarios'un, son imparator XI. Konstantinus tarafından kapatıldığı yerdir. XI. Konstantinus iki kilisenin birleşmesine öylesine taraftardı ki Ayasofya'ya papalık temsilcisini getirtmişti. Bu gelişmeler üzerine Pantokrator Manastırı'ndaki hücrelerinde bir bildiri kaleme alan Gennadios, halkı Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesine karşı ayaklandırmış, 12 Aralık 1452 günü Gennadios'u destekleyen halk, Ayasofya ve Pantokrator kiliselerinin etrafını doldurarak: "Türk'ün sarığını Papa'nın külahına tercih ederiz!" seslenişleriyle ortalığı çınlatmıştı.

Bu politik atmosferden yararlanmayı ihmal etmeyen Fatih Sultan Mehmet de, fetihten sonra Gennadios'u büyük bir törenle Ortodoks cemaatinin patriği yapar.

Önemli yapılarının XII. yüzyılda tamamlandığı bilinen Pantokrator yapı kompleksinde önemli bir de hastane vardı. Hastanenin kadrosu ve düzeni hakkında, bir kopyası günümüze kadar gelen 1136 tarihli manastır yönetmeliğinden bazı bilgiler edinmek mümkün. Hastanede 60 yatak bulunuyordu: 10'u yaralıları, 10'u göz hastalarına, 10'u iç hastalıklarına, sekizi başka hastalıklara, altısı yatalak hastalara, 12'si kadınlara ayrılmıştı. Ayrıca, her koşutta acil hastalar için fazladan bir yatak bulunuyordu. Hekim ve bakım personelinin sayısı ise yatak sayısından fazlaydı. Hastanenin yanında 24 yataklı bir de yaşlılar evi var

*12 Aralık
1452 günü
Gennadios'u
destekleyen
halk Ayasofya
ve Pantokrator
kiliseleri
etrafını
doldurarak
"Türk'ün
sarığını
Papa'nın
külahına
tercih ederiz!"
diye ortalığı
çınlatmıştı.*

di. Ayrıca akıl hastaları için şehrin dışında bir merkez kurulmuştu. Konumu ve planı hakkında herhangi bir bilgi olmayan hastane ve yaşlılar evinin 1204-1261 Latin işgali sırasındaki akıbeti, 1261'den sonraki Bizans döneminde de ihya edilip edilmediği meçhuldür...

Yapı kompleksinin güney kanadında yer alan manastır, Fatih Vakfisi'ndeki bilgilere göre 50 hücreliydi. Bunlar, sonradan medrese hücreleri olarak kullanılmış, medresenin kapanmasından sonra ise XV. yüzyılın sonlarında kurulan tekkenin derviş odaları olarak işlev görmüştür.

Medrese döneminde Fatih Sultan Mehmet'in hocalarından ünlü Sufi Akşemsettin burada kısa bir süre ders verdiğinden, söz konusu tekke onun anısına ilk zamanlar "Akşemsettin Tekkesi" olarak adlandırılmıştır. Tekkenin ilk postnişini Zeyrek Medresesi'nde öğrenim görmüş olan Şeyh Abdullah İlahi'dir. Kendisi, Nakşibendiliği İstanbul'un gündelik hayatına sokmuş, tekkeyi ve Zeyrek Camisi'ni İstanbul'da Nakşibendiliğin merkezi haline getirmiştir. Daha sonra tekke Halveti tarikatının yönetimine geçmiş ve en son 1831 yılında ölen yöneticisi Semerci İbrahim Efendi'nin adıyla anılmaya başlamıştır. Tarihi kayıtlara göre XIX. yüzyıl sonlarında Semerci İbrahim Efendi Tekkesi'nde üç kadın ve üç erkek kalıyordu. Gerek manastır/tekke hücreleri, gerekse harem ve diğer tekke bölümleri tamamen ortadan kalkmıştır. Yapının güney kesiminde avluyu kuşatan ve Osmanlı dönemine ait olduğu anlaşılan üç adet hücre ile harap durumdaki çatılı oda tekleden kalan son izlerdir.

Böylesine büyük bir yapı topluluğunun elbette ki su ihtiyacı da büyük olacaktı. Nitekim hemen yakındaki irili ufaklı sarnıçlar yapı kompleksinin su ihtiyacını karşılıyordu. Sarnıçların en büyüğü kısmen toprak üstünde olmasıyla diğerlerinden ayrılır. Atatürk Bulvarı üzerinde Unkapanı-Saraçhane yönünde ilerlerken sağda görülen uzun, nişli cephe bu sarnıca aittir. Burada arazi Atatürk Bulvarı'na doğru oldukça dik eğimli olduğu için sarnıç batı tarafından zemin kazılarak yapılmış olmalıdır. XII. yüzyılda yapılan ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar kullanılan sarnıç, sonraları bilinmeyen bir nedenden dolayı kurumuş, XIX. yüzyıl sonlarında ise üstündeki ev ve konakların pis sularının aktığı bir yer haline gelmişti. XX. yüzyılda limon deposu olarak kullanılan yapının içi 1990'lı yıllarda temizlenmiştir. Şimdiki hali ile iç genişliği 18 metre, uzunluğu yaklaşık 50 metre kadar olan sarnıcın sütunları, başlıklarıyla beraber altı metre yüksekliğindedir. Batı ve kuzey duvarlarının üzerinde başka sarnıçlarda görülmeyen tonozlu dehlizler bulunur. XIX. yüzyılda doğu tarafındaki dehlizin küçük pencereler açılmak suretiyle konut olarak kullanıldığı bi-

*Zeyrek'ten
Süleymaniye
Külliyesi'ne bakış.*

liniyor. Fatih Belediyesi'nin restore ettiği Pantokrator Sarnıcı'nın yanında ziyarete açılması bekleniyor.

Buraya kadar gelmişken Pantokrator Kilisesi'nin arkasındaki Zeyrekhanе adlı restoran-kafenin terasından görünen şahane manzaranın keyfini çıkarmamak olmaz... İlk göze çarpan yine muhteşem Süleymaniye Külliyesi, biraz aşağıya doğru bakınca İMÇ blokları, sağa dönmünce Valens Su Kemerі (Bozdoğan), solda Haliç, Atatürk Köprüsü, Galata Kulesi...

Zeyrekhanе'den ayrılıp alttaki paralel sokağın sonundaki sarnıç terasına yöneliyoruz. Teras üzerinde bulunan, restorasyon nedeniyle ziyarete kapalı küçük mescit muhtemelen, XVI. yüzyılda Piri Paşa tarafından vakfedilmiş **Sogukkuyu Mescidi**'dir. Mescidin yanında yer alan çiçek bahçesi görünümündeki hazirenin ortasında Tokat'ta doğup, 1744'te İstanbul'da vefat etmiş Mehmet Emin Tokadi'nin üstü açık türbesi bulunur. Hac için Mekke'ye gittiğinde üç yıl kalıp, Mekke'nin ünlü alimlerinden ders alan Mehmet Emin Tokadi, döndüğünde birçok öğrenci yetiştirmiş. Sohbetlerinde dünya ve ahiret meselelerine çözüm üretir, herkesin anlayış ve sevgisine göre konuşmuş. İfен ilmine de vakıf olan bu bilge ve mütevazı kişi ibadetini de gizli yapar, dikkat çeken şeylerden sakınırmış.

*Mehmet Emin
Tokadi Türbesi
önünde dua edenler.*

Türbe duvarının önündeki tanıtım yazısından vefatından önce kabrinin göz önünde olmayan gizli bir yerde olmasını istediğini öğreniyoruz. Ancak kabrini bulup ziyaret edenlerin “cehennemden azad edilmesini” Tanrı’dan dilediği ve Tanrı tarafından da bu dileğinin kabul edildiği yazdığı için olsa gerek, önündeki sokaktan geçenlerin de hazireyi yoldan ayıran duvar önünde durup dua ettiğine tanık olduk. Mehmet Emin Tokadi’nin türbesinin olduğu alan gerek arkasındaki ahşap konak gerekse yanındaki Pantokrator Sarnıcı ile birlikte mutlaka görülmeye değer tipik bir İstanbul mahalle tablosu oluşturuyor.

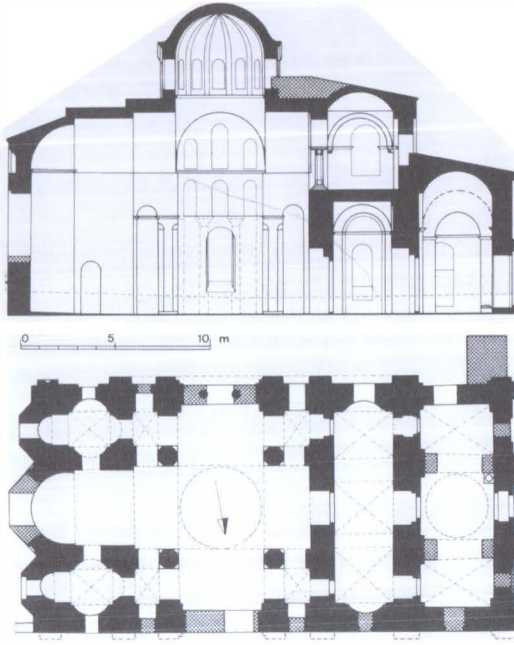
Aynı sokak üzerinde ilerleyip ahşap konağın arkasına geçiyoruz; ortadaki ada üzerinde Fatih Sultan Mehmet’in kasapbaşısının yaptırdığı Kasap Demirhun Mescidi bulunuyor. Adanın etrafını dolaşp Pantokrator yapılar topluluğunu taşıyan terasın duvarını solumuza alarak **Pantepoptes Kilisesi**, diğer adıyla **Eski İmaret Camisi**’ne gitmek üzere yolumuza devam ediyoruz. Biraz ileride tuğla ve taş kullanılarak baklava deseni verilmiş ilginç minaresiyle **Hacı Hasanzade Mescidi** görünüyor. Kitabesi olmayan mescidin yapım tarihi tam olarak bilinmiyor. Vakfiyesine göre banisi (yaptıran) Mustafa Bin Hacı Hasan’dır. Bazı kayıtlara göre ise Hacı Hasan’ın torunu Hacı Hasanzade Mustafazade Mehmet Efendi, mescidi dedesinin adına yaptırmış. Rumeli Kazaskeri olan Mehmet Efendi, 1505 yılında vefat et-

tiğine göre, mescit bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. Semt halkının “Eğik Minare Mescidi” diye de adlandırdığı yapının minaresi 1980 öncesinde eğikmiş, bu nedenle yıkılıp 1981’de orijinal haline göre yeniden yapılmış. Evliya Çelebi’nin tanımlamasına göre, “*Mimar Sinan yapısı mükellef bir mescit*” iken geçirdiği yangın sonucu özgün halini yitirmiş ve 1852 tarihli kitabesine göre Hüseyin Ağa tarafından ihya edilmiş. Fazla ilginç olmayan, sadece minaresiyle dikkat çeken bir yapı olan Hacı Hasanzade Mescidi’nden ayrılıp karşısındaki sokağa giriyoruz. Sokağın bitiminde kiremit kubbeli, hareketli cephe ve örtü sistemiyle dikkat çeken, Bizans yapısı olduğu hemen anlaşılan kiliseden bozma bir cami çıkıyor karşımıza. “Eski İmaret Camisi”, diğer adıyla “Pantepoptes Kilisesi” olduğunu hemen anlıyoruz. Yapının aniden, aramadan karşımıza çıkması hoş bir sürpriz oluyor. “Pantepoptes” İsa’nın sıfatlarından biri, “*her şeyi gören*” anlamına geliyor. Yine bir manastır kilisesi olan Pantepoptes’i, İmparator Alexios Komnenos’un annesi Anna Dalassena 1081-1087 yılları arasında yaptırmış. Dalassena, oğluyla birlikte bir zaman imparatorluğun yönetimine katıldıktan sonra Pantepoptes Manastırı’na çekilmiş, burada ölmüş ve kilisenin içine gömülmüş.

İstanbul’un 1204’te IV. Haçlı ordusu tarafından fethinden sonra Latinler Pantepoptes’i merkezi Venedik’teki Benedikten tarikatının kul-

Zeyrek Çırçır
Mevkisi.

*Eski İmaret
Camisi'nin
(Pantepoptes
Kilisesi) düşey kesiti
ve planı.*

lanımına vermiş. Fatih döneminde, manastır; imaret, zaviye ve medreseye, kilise ise mescide dönüştürülmüş. Fatih Camisi'nin medreseleri yapılıncı buradaki medreseye de Zeyrek Kilise Camisi'nde olduğu gibi artık ihtiyaç kalmamış. Haliç kıyılarından başlayıp dördüncü tepeye tırmanan yangınlardan zarar gören yapı, 1954'te özel bir yatılı Kuran kursuna verilmiş. Bu dönemde kilisenin ana mekânı yatakhane, narteksleri ise aş ocağı ve yemekhane olarak kullanılmış. Kilisenin içi ve dışı 1970'li yıllarda Mimar Fikret Çuhadaroğlu tarafından onarılmış. Dik bir yokuş üzerinde inşa edilmiş kiliseye düzgün bir zemin sağlamak için binanın altına aynı ölçülerde yapılan mahzen, sonradan sarnıç olarak işlev görmüş. Taş ve tuğla kullanarak, karma bir teknikle inşa edilmiş kilisenin tuğla örtülü sevimli kubbesi on iki köşeli olup, kasnağının dalgalı mahyası ve kademeli kemerleri içindeki pencereleri özgündür. İki narteksi, üç apsisi vardır, ana mekânı Yunan Haç'ı şeklindedir. Dışarı taşan ana apsisin iki yanında dört yapraklı yonca şeklinde birer hücre bulunur. Kubbeyi taşıyan dört sütunun yerinde dikmeler durmaktadır. İddiaya göre birçok kilisenin içindeki değerli sütunlar

Osmanlılar zamanında yeni yapılan camilerde kullanılmak üzere alınmış, yerlerine dikmeler konmuştur. Büyük ihtimalle iç narteksten ana mekâna geçiş sağlayan açıklıkların sütunları gibi bu sütunlar da pembe mermerdendi.

Pantepoptes Manastırı tamamen yok olmuş, ayakta kalan tek yapı kilisesi. Çarpık yapılaşmanın çirkin örnekleri arasından zar zor sıyrılmış hissi veren güngörmüş kiliseyi arkamızda bırakıyoruz. Ahşap evleri, dar sokaklarıyla tipik “Osmanlı İstanbul”u dokusunu koruyan mahalleden geçerek Kadınlar Pazarı’na yöneliyoruz.

Kadınlar Pazarı

Esnafının hepsi erkek olan çarşının adı acaba neden Kadınlar Pazarı? Araştırıyoruz, fakat bulamıyoruz. Çocukluğumuzda annelerimizin günlük alışverişini yaptığı semt çarşılarını hatırlatan Kadınlar Pazarı hayli özgün bir yer. Esnafın çoğu Siirtli, sattıkları ise çoğunlukla yörenin ürünleri: Siirt bademi, cevizi, balı, otlu peynir çeşitleri, fıstığı, maşısı (bir cins börtölce), bittımı (yabani fıstığın yerel adı), bittımdan yapılmış sabun, tarhanalar vb. Almasak da istediğimizin tadına bakabiliriz, kimse karşı çıkmaz.

(Altta solda) Zeyrek Kadınlar Pazarı’nın 2009’dan önceki hali.

(Sağda) Kadınlar Pazarı’nda bir dükkân önünde sergilenen Siirt Tandır Ekmeği.

Özellikle bahar ayları buraya farklı bir canlılık getirir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan getirilen, İstanbulluların bilmediği çeşitli otlar mevsimine göre geçici sergilerde yerini alır. Bunlardan bazıları “kengel, güllavi, suruyaz” denen bitkilerdir. Satıcılardan öğrenebildiğimiz kadarıyla kengel ve güllaviden önce turşu yapılıyor, turşu olduktan sonra ikisini kavurup içine bir de yumurta kırınca tadına do-

yum olmuyor. Kadınlar Pazarı'nda, içinde çok sayıda arının uçtuğu bal dükkânları da şaşırtıcı bir görüntü sergiliyor. Cuma günleri çoğu dükkân sahibi öğle namazındayken balcılarda bir tek arılar ve küçük çocuklar kalıyor. Vitrinlerinde ya da açık havada bacağından asılı koyun görüntüleriyle dikkat çeken çok sayıda kasap var. Sadece paketlenmiş et gören ve satın alan bazılarıımıza bu görüntüler ürkütücü gelebilir. Esnaf güler yüzlü ve eli açık, küsuratları umursamıyor, öyle ki yuvarlamalarda alıcı kârlı çıkıyor. Maddi değil ama gönül zenginliğini hissediyorsunuz. Tezgâhlardaki yiyeceklerin çeşitliliği ve bolluğu bir kez daha böylesine bereketli topraklarda yaşadığımıza şükret-tiriyor.⁽³⁾

Zeyrek, sadece Kadınlar Pazarı'ndaki yiyecek çeşitliliği değil, lokanta çeşitliliği bakımından da cazip bir semt. Semt ahalisini ağırlıkla Siirt ve Van göçmenleri oluşturduğundan kebabçısı bol, özellikle de Büryan kebabçıları... Belki de birçoğumuz "Büryan Kebabı" diye bir kebab çeşidi olduğunu ilk defa burada öğreniyoruz ve eminiz ki yedikten sonra da bu kebabın adı çoğumuzun aklından bir daha çıkmıyor.

Büryan Kebabçıları içinde en meşhuru *Büryanlı Şeref Usta*! Siirt kökenli Şeref Usta'nın dükkânı yaz, kış; hafta içi, hafta sonu; öğlen, akşam açık. Kadınlar Pazarı'na açılan İmam Niyazi Sokağı'ndaki küçük, mütevazı ve temiz dükkânın duvarları basında hakkında çıkmış övgü dolu yazıların yer aldığı çerçevelenmiş gazete kupürleri ile dolu. Menü çorba, büryan kebabı, salata ve ev baklavasından oluşuyor; hafta sonları da perde pilavı ekleniyor. Büryan Kebabı kemikli ve kemiksiz olmak üzere iki şekilde sunuluyor; acemiler kemiksiz ısmarlıyor, ancak kemiklinin tadına bir kez vardıktan sonra kibarlar bile çatal bıçak kullanmayı bırakıp kemikliye geçiyorlar. Bu tabii müdavimlerin aleyhine gelişen bir durum, çünkü biraz geç kaldıklarında kemikli bulma şansını yitiriyorlar. Salatası nar ekşili, baklavası Şeref Usta eşi menşeli. Perde pilavını aceleci davranıp adam başı bir tane söylememeli, büryan kebabının üzerine fazla gelir; ama lokantaya girer

*Zeyrek,
Büryan
kebabçılarıyla
da meşhur bir
semt.*

(3) Dört, beş mevsim öncesi bu görünümdeki pazar yeri Fatih Belediyesi'nin yeni düzenlemeleriyle değişikliğe uğramıştır. Alanın ortasındaki dükkânlar yıkıldı. Banklarıyla, kafe ve restoranların geniş kaldırıma atılmış masalarıyla ortaya bir meydan çıktı. Bu düzenleme meydanın hemen bitimindeki Valens (Bozdoğan) Su Kemer'i'ni daha bir görünür kıldı, ama Kadınlar Pazarı'nın başka hiçbir yerde olmayan atmosferi değişti. Semt dışından vakit geçirmeye, yiyip içmeye gelenlerin sayısı, daha öncesinin alışverişe gelen renkli insan topluluğuna baskın olmaya başladı.

(Solda) Büryancı
Şeref Usta.

(Sağda) Büryancı
Şeref Usta'nın leziz
Perde Pilavı.

girmez hemen bir tane ayırtmalı ki kebab bittiğinde geç kalınmış olmasın.⁽⁴⁾

Kadınlar Pazarı'nın canlı ortamından istemeyerek ayrılıp, girişleri dükkân tezgâhlarının arasına sıkıştığından zor fark edilen Çinili Hamam'da kendimizi buluyoruz. Giriş ile soğukluk arasındaki dar koridoru geçer geçmez, hamam kültürü olanların çok iyi bildiği ve sevdiği hamam kokusu bizi karşılıyor. Modern SPA'ların zencefil, lavanta, portakal çiçeği esansı destekli nem kokusundan çok farklı, katıksız davetkâr nem kokusu... Hayli geniş kubbeli soğukluğun oldukça temiz olmasına sevinip, içeri giriyoruz. Yine büyük bir kubbe, altında göbek taşı, köşelerde halvet odaları... Kubbenin deliklerini kapatan camların bazıları boyanmış, belli ki kubbeye çıkıp göbek taşına sere serpe yatmış kadınları seyredenler olmuş zamanında. Sıcaklık kısmının da soğukluk kadar temiz olduğunu tespit ettikten sonra en yakın zamanda yandaki dükkândan bittim sabunu alıp burada hamam sefası yapmaya karar veriyoruz.⁽⁵⁾

Çinili Hamam'ı, zamanında Akdeniz halkını korkudan titretmiş olan Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa 1540-1546 yılları arasında Beşiktaş'taki şimdi mevcut olmayan medresesine gelir sağlamak amacıyla Mimar Sinan'a yaptırmış. "Hayreddin Paşa", "Kaptan Paşa", "Tezgâhçılar" ya da "Zeyrek Çinili Hamamı" adlarıyla da bilinir. İstanbul'da bulunan klasik Osmanlı üslubundaki hamamların en

(4) Büryancı Şeref Usta artık öyle ünlendi ve müşteri sayısı öyle arttı ki, eski küçük mütevazı yerinden çıkıp Kadınlar Pazarı'nın Valens (Bozdoğan) Su Kemerı yönündeki ucunda bulunan gösterişli binaya taşındı.

(5) Biz Çinili Hamam sefası yapabildik, ancak bu artık mümkün değil, çünkü birçok tarihi hamam gibi Çinili Hamam da ekonomik nedenlerle kısa bir süre önce satılmak üzere kapatıldı.

önemlilerinden olan yapı 1728 ve 1838'deki Cibali-Fatih yangınlarında büyük zarar görmüş, sonradan onarılmıştır. Hamama ismini veren çinilere kadınlar kısmında rastlayamadık, ancak erkekler kısmının sıcaklığında birkaç çini kaldığı biliniyor.

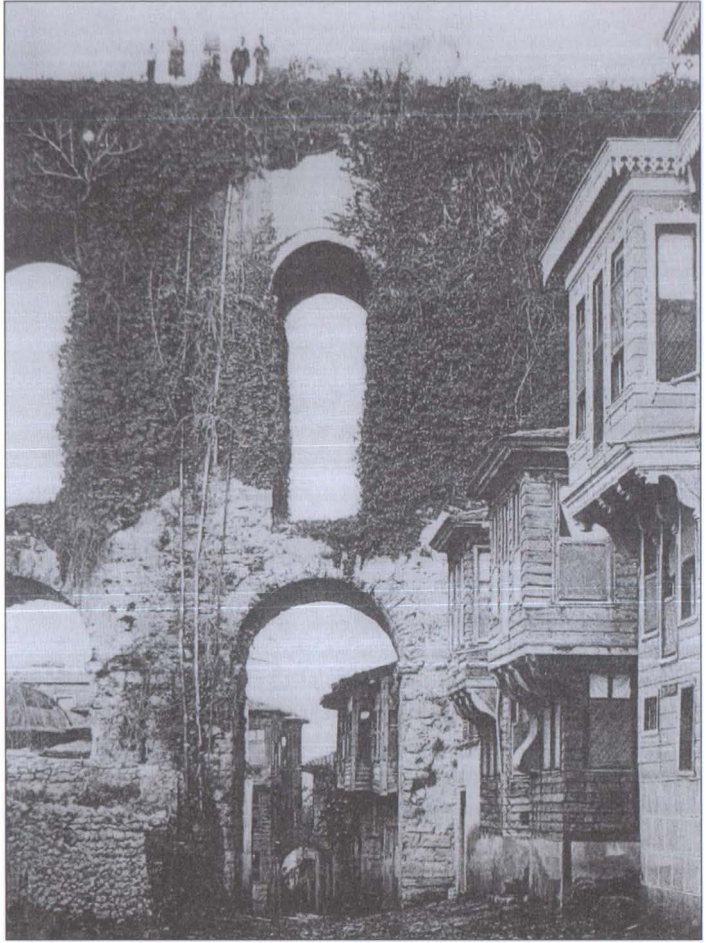
Valens (Bozdoğan) Su Kemerı

Çinili Hamam'ı ve kiliseleri, ahşap evleri, dar, kıvrımlı çıkmaz sokakları, nefis lokantalarıyla Zeyrek'i geride bırakıp Valens Su Kemerı'ne (diğer adıyla Bozdoğan Su Kemerı) yöneliyoruz. Kemer, Atatürk Köprüsü-Aksaray arasını motorlu araçlar veya yaya olarak katederken altından geçilen kısmıyla İstanbulluların günlük hayatının içindedir.

Yapım tarihi tartışmalıdır. Yaygın görüşe göre şehirde o zaman var olan büyük su sıkıntısını gidermek amacıyla MS IV. yüzyılda İmparator Valens tarafından, bir başka görüşe göre ise çok daha önceden, MS II. yüzyılda İmparator Hadrianus tarafından yaptırılmıştır. Trakya'dan İstanbul'a su getirmek amacıyla inşa edilmiş su yolunun bu kısmı Atatürk Köprüsü ile Aksaray arasındaki derin vadiyi aşabilmek amacıyla kemerli ve çok katlı olarak inşa edilmiştir. Bu sayede suyun irtifa kaybetmeden sağlıklı bir şekilde Beyazıt Meydanı'ndaki (Romalılar zamanındaki adıyla Forum Tauri'deki) anıtsal çeşmeye ulaşması sağlanıyormuş.

VI. yüzyılda Yerebatan Sarayı ile birlikte şehrin merkezindeki Büyük Saray'ı ve başka önemli yapıları beslediği bilinen su yolu XI. yüzyıldan itibaren İstanbul'u tehdit eden kuşatma ve saldırılar sırasında büyük zarar görür ve iş göremez hale gelir. Nitekim, 1403'te Konstantinusopolis'ten geçen İspanyol Elçisi Ruy de Clavijo seyahatnamesinde kemerin taşıdığı suyun yöredeki bağ ve bahçelerin sulanmasında kullanıldığını belirtir.

Fatih Sultan Mehmet 1453'te kentin su şebekesini onartıp geliştirirken sisteme bu kemerı de dahil eder. Vakfiyesinde sadece kemer adıyla geçtiği için "Valens (Bozdoğan) Kemerı" adının kökeni bilinmemektedir. 1509'da "kıyamet-i sugra" (küçük kıyamet) denilen büyük depremde kemerin Şehzadebaşı Camisi yakınındaki kısmı yıkılır, büyük ihtimalle bu nedenle 1607 tarihli bir su yolu haritasında kemerin adı "Bozulgan Kemer" olarak geçer. 1556-1557'de yapılan Süleymaniye Suyolu şebekesinin bir parçası haline gelen Bozdoğan Kemerı, Topkapı Sarayı'nın suyunun taşınmasında da kullanılmış. Su eskiden kemerin üzerindeki açık bir kanaldan geçirilirken sonraları açık kanal yerini künke, daha sonraları da demir boruya bırakır.

*Valens (Bozdoğan)
Su Kemer i ve alışap
evler.*

1908 büyük yangınında civardaki bütün ev ve camiler yanınca ezanın buradan okunduğu söylentisi yaygındır. R. E. Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi"ne göre kemerin kapı anahtarları, Fatih semti kapısına yakın kahvehanelerde saklanır, kahveciler yabancı seyyahları belli bir para karşılığında bu kapılardan geçirerek kemerin üzerine çıkarırlardı. Kapıların 1917 yangınında kül olmasının ardından, Valens (Bozdoğan) Su Kemer i berduş yatağı haline gelmiş, hatta kemer üstündeki otları yedirmek için buraya koyun, keçi, inek çıkaranlar bile olurmuş.

1944 yılı
İstanbulu'nda
Valens (Bozdoğan)
Su Kemerini ve
önünde Gazanfer
Ağa Medresesi.

1990-93 yılları arasında Prof. Doğan Kuban ve Ş. Akıncı tarafından restore edilen Valens (Bozdoğan) Su Kemerinin çok büyük taşlardan örülmüş birinci kat kemerleri Roma yapı tekniği özelliklerini gösterirken, üzerinde yükselen ikinci kemer sırası Bizans ve Osmanlı dönemi izleri taşımaktadır. İstanbul'un en eski su kemeri olup, geç Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde, yani on beş yüzyıldan fazla bir süreyle kentin su ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Atatürk Bulvarı üzerindeki kısım 21 metre ile kemerin en yüksek olduğu yerdir. Bu kısmın denizden yüksekliği ise 61 metredir. Doğu ve batıya, bir başka deyişle üçüncü ve dördüncü tepelere doğru kemerin yüksekliği azalıyor. Yüksekliğin sadece birkaç metreye indiği dördüncü tepeye yakın bir yerden su yolunun hâlâ ayakta olan yaklaşık 900 metrelik bölümünün neredeyse tamamını görmek mümkün. Buradan bakıldığında görülen manzara, kemerin günlük güzergâhımız üzerindeki yüksek ve ihtişamlı kısmının hissettirdiğinden daha farklı bir etki oluşturuyor. Nispeten alçak, daha az bakımlı bu kısım, semtin, aralarında oto tamircilerinin de olduğu sürekli sakinleri ile iç içe mütevazı varlığını sürdürüyor. Küçük oto tamirhanelerindeki usta ve genç çıraqlarda gözlemlediğimiz dinginliğin, neredeyse iki bin yıllık kemerlerin görmüş geçirmişliğinin bir yansıması olduğunu düşünüyoruz.

Valens (Bozdoğan) Su Kemerinin hemen dibinde, Atatürk Bulvarının kenarındaki Gazanfer Ağa Medresesi'ne geliyoruz. III. Mehmet'in Akağalar Başı Macar asıllı Gazanfer Ağa tarafından 1599'da yaptırılmış

olan medrese, bir külliye'nin parçası olmayan bağımsız medreselerin bir örneği olup ön tarafında türbe ve sebil bulunmaktadır. Mimari'nin Sinan'ın öğrencisi Davut Ağa olduğu tahmin edilir. Gazanfer Ağa, şehzadeligi sırasında II. Selim'in hizmetine girmiş, Selim padişah olunca haremine girebilmek için başka şansı olmadığından hadım edilmeye razı olmuş. Kardeşi Cafer hadım olurken yaşamından olmuş olsa da, Gazanfer Ağa, Sultan II. Selim'den sonra gelen iki padişaha daha hizmet edebilecek kadar yaşamıştır. 1945'te restore edilen Gazanfer Ağa Medresesi bir süre Belediye Müzesi olarak kullanıldıktan sonra Karikatür Müzesi'ne çevrilmiştir. Ortada fiskiyeli havuzu, revaklarla çevrili avlusu ve dersliğin arkasında yükselen Valens (Bozdoğan) Su Kemer'iyle bütünleşmiş haliyle medrese bir hayli etkileyicidir.

Medreseden çıkıp su kemerine paralel İtfaiye Caddesi'ne doğru yürüdüğümüzde Fatih İtfaiye ve Fatih Belediyesi'nin güzel binalarını görüyoruz. Bu yapıların bulunduğu noktada durunca, ortasında Türk Hava Şehitleri için dikilmiş anıtla dikkat çeken bir park, arkada Valens (Bozdoğan) Su Kemer'i, ana caddenin öte tarafında Amcazade Külliyesi, daha ileride Büyük Şehir Belediye Binası ve Şehzade Mehmet Camisi'ni de içine alan zengin bir panoramayla karşılaşlıyoruz. Fatih Sultan Mehmet zamanından beri varlığı bilinen meşhur saraç tezgâhlarının burada veya yolun karşısında Dülgerzade Cami bitişiğinde olduğu tahmin ediliyor. Söylendiğine göre yazar

Fatih itfaiye binası

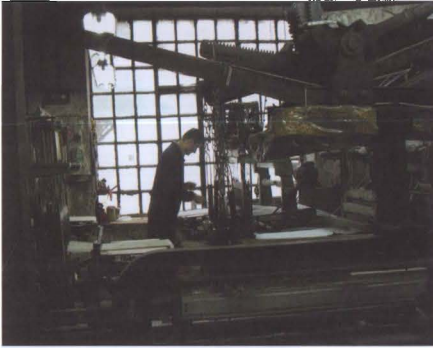

Halit Ziya Uşaklıgil yukarıda sözü geçen parkın bulunduğu alanda büyükbabasının yaptırdığı büyük bir konakta oturmuş ve hemen yakında bulunan, şimdiki Fatih İlköğretim Okulu, o zamanki Fatih Askeri Rüştüyesi'ne devam etmiştir. Parkta oturmuş gazete okuyan, bir şeyler yiyen, kedileri besleyen, sohbet edenlerin sükûneti etrafı çeviren caddelerden gelen gürültü ve telaş duygusuyla tezat oluşturuyor. İyi ki de böyle, iyi ki de I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın örneklerinden Fatih belediye ve itfaiye binalarının önünde parkın sağladığı bu açıklık var, var ki bu güzelim yapıları daha iyi algılıyoruz; ne de olsa bu kitabın yazarları olarak biz bu üslupta yapılmış binaları özellikle seviyoruz. Fatih belediye binası 1913 yılında Mimar Y. Terziyan tarafından yapılmıştır. Terziyan'ın aynı yıl, aynı üslupta Kadıköy Belediye binasını da inşa ettiği biliniyor. Sivri kemerleri, çini panoları, mukarnasları, üçlü yıldız motifleri, ahşap saçağı ile klasik Osmanlı mimarisine gönderme yapan cephenin ortasındaki kitabe Arap harfleriyle *“Şehremaneti Fatih Belediye Dairesi”* yazılıdır. Bina, tarihi boyunca belediye, kaymakamlık ve evlendirme dairesi olarak kullanılmıştır.

Fatih Belediye binası hizasında üç bloktan oluşan itfaiye binaları yer alır; 1923'te, bir cephesi belediye binasına benzetilerek inşa edilmiş olan köşedeki blok, zamanında *“Şehremaneti Kimyahanesi”* ola-

Fatih Karadeniz
Pidecisi.

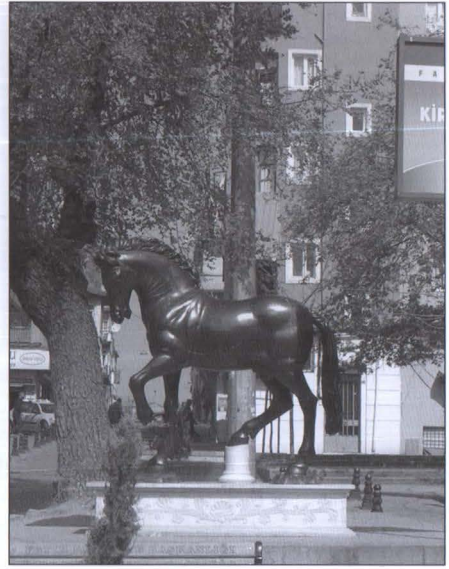

*Fatih Elastiki
Dokuma Fabrikası..*

rak kullanılmaktaydı. Üç bloklu yapı kompleksi günümüzde, içinde itfaiyeci koğuşu ve itfaiye arabaları garajının yanı sıra bir de müze barındırırdı. İstanbul İtfaiye Teşkilatı'nın yaklaşık 300 yıllık bir geçmişi vardır. 1932'de teşkilata ait malzemeler toplanarak binanın bir kısmında sergilenmiş, ancak zamanla müze ziyarete kapatılmış ve sergi salonu depo haline gelmiştir. 1986'da tekrar müze olarak ziyarete açılmış, 1989'da göreve gelen yeni belediye yönetimi binayı restore ettirip, başka müze ve kurumlardaki eski tulumbalar ve eski itfaiye malzemelerini bir araya getirmiş, böylece III. Murat'ın (1574-1595) fermanıyla başlayan yangın önleme ve söndürme çalışmalarından günümüze kadarki gelişmelerin izlenebildiği 1050 objelik müze, 1922'de yeniden ziyarete açılmıştır. 1996'da restorasyon nedeniyle yine kapatılan İtfaiye Müzesi, 23 Eylül 1998 tarihinde Kont Odön Sczhengyl İtfaiye Müzesi adıyla faaliyete başlamıştır. Ancak, 2008'de bina genel bir restorasyon kapsamına alınınca müze yeniden ziyarete kapatılmış, sonunda Başakşehir'de depoda duran koleksiyon Beşiktaş'ta bir binaya taşınmış ve İtfaiye Müzesi 2013 yılında Beşiktaş'ta ziyarete açılmıştır.

Fatih ilçesindeki okulların gezi hedeflerinden biri de –belki de en eğlencelisi– bu itfaiye binasıydı. İtfaiyeciler, yangın ihbarı geldiğinde üst kattaki koğuşlarından çıkıp direklerden kayarak itfaiye araçlarına nasıl bindiklerini gösterirken çocuklar ayrı bir zevk alırlar ve kulaklarında “yangın olur biz yangına gideriz” türküsü çınlarken bir başka dünyanın sırlarına ermekten büyük bir mutluluk duyarlardı.

İtfaiye Meydanı'na açılan Büyük Karaman Caddesi'nde meşhur *Fatih Karadeniz Pidecisi* bulunuyor. 1957'den beri burada faaliyet gösteren pideci de aynen Büryan Kebapçısı gibi dışarıdan kendini pek belli etmeyen mütevazı bir yer. İçeride mermer masalar ve duvarlarda pideciyi öven çerçevelenmiş gazete kupürleri... Birkaç çeşit Trabzon pidesi için-

de en tutulanının yumurtalı yağlı pide olduğunu bizzat kendimiz de teyit ettiğimiz pidede, semt esnafının yanı sıra, İstanbul'un çeşitli yerlerinden gelmiş insanların yol açtığı müşteri çeşitliliği de dikkati çekiyor. (Burası 2016'da kapanmış, çalışanları Fatih, Nalbant Demir Sokak'ta Karadeniz Pidecisi açmıştır.) Pideden sonra tatlı yemek isteyenler Arslanhane Caddesi üzerindeki tarihi *Fatih Saray Sarmacısı* önerilir.

İtfaiye Meydanı'nı arkamızda bırakıp Büyük Karaman Caddesi'nde ilerlerken sağda Manisalı Fırın Sokağı'nın bitiminde köşeyi tutan iri bina merakımızı celp ediyor. Girişi Fatih Türbesi Sokak'taki binanın kapısının üzerindeki levhada *Fatih Elastiki Dokuma Fabrikası* yazısı okunuyor. Terk edilmiş izlenimi verse de zili çalınca kapı açılıyor. Girdiğimiz mekân 60 yıl öncesine geri götürüyor bizi: Manuel kart basma makinesi; işçileri ürettikleri malları yanlarında götürme isteğinden caydırma amaçlı Imperial marka kontrol makinesi –ki sahibinin deyimiyle “kader, kısmet makinesi”– duvardaki çerçeve içinde el yazısıyla yazılmış işçi hakları bildirgesi, muhasebe defteri, manuel fasit hesap makineleri, antika manuel, yarı otomatik dokuma tezgâhları, ütü rezistanları... Bu devirde hâlâ bilgisayar kullanılmaması, işçi-patron ilişkisinden ziyade usta-çırak ilişkisinin hâkim olması, kısaca burada tanık olduğumuzun tümü tarihten bir sayfanın içindeymişiz hissini veriyor. 1928'de Bursa'dan gelen ailenin kurduğu fabrika üç kuşaktır aile işletmesi ola-

(Üstte solda)
Fatih At Pazarı Meydanı'ndaki kalıve.

(Üstte sağda) *At Pazarı Meydanı'nın ortasına 2010 yılı başında belediyenin diktiği at heykeli.*

rak varlığını sürdürüyor. Üretim ilk olarak hem ev, hem atölye olarak kullanılan küçük bir binada başlamış. Daha sonra bina büyütülmüş, ev Fatih'te bir başka yere taşınmış. Fabrika savaş yıllarında üç vardiya çalışan toplam 240 işçisiyle tam kapasite üretim yapar hâlâ gelmiş. 1926 doğumlu fabrika sahibi 1942'den beri işin başında ve hâlâ toplam altı işçi ve antika dokuma tezgâhlarının yanı sıra, tam otomatik makinelerle üretimi sürdürüyor. Kendi oğulları ise dördüncü kuşak olarak Tuzla'da kurdukları modern bir fabrikada aynı cins malların üretimini daha fazla çeşide yer vermek suretiyle yapıyorlar.

Bir kahve molası için Eski Mutaflar Sokak⁽⁶⁾ ile Mıhçılar Caddesi (mıh: küçük olmayan çivi, mıhçı: çivi imal eden ya da satan esnaf) arasında uzanan At Pazarı Meydanı'ndaki sevimli kahveye yöneliyoruz. Meydana, bakımsız ama kişilikli, cumbalı, tuğla iki bina arasından giriliyor. Meydanın karşı köşesindeki bir başka benzer binanın altında bulunan kahvedeki atmosfer, –eskimiş mermer masalar, sandalyeler, duvarda asılı ayna, radyo, takvim ve manzara resimleri– bizi 50 yıl öncesine götürüyor. Sahipleri ilerlemiş yaşlarına rağmen dinç görünümlü, ciddi yüzlü kişiler, ama asla asık suratlı değiller, hatta bir punduna gelirse hoşsohbetler bile. Onlardan Erzincanlı olduklarını, 70 yıllık kahvehaneyi babalarından devraldıklarını, civarda kahvelerinin lezzetiyle meşhur olduklarını öğreniyoruz. İttiğimiz kahvenin nefaseti söylenenlerin ne kadar yerinde olduğunu gösteriyor. Kemaliye'den, Eğin'den, Erzincan'ın meşhur üzümünden, tulum peynirinden söz ederken “sizin köyde daha çok ne iş yapılır” sorusuna yaşlıca amcanın ciddi bir üslupla “gurbetçilik” demesi kara mizah gibiydi. Meydan, eskiden at ve atla ilgili her şeyin ticaretinin yapıldığı yer olduğundan “At Pazarı Meydanı” olarak anılıyor. Bugün ise meydanda oto tamirhanelerinin yer alması ilginç bir tarihi sürekliliği gösterir gibi.⁽⁷⁾ İstanbul aşığı yazar Osman Cemal Kaygılı'nın 1931'deki gazete yazılarından derlenen kitaptan öğrendiğimize göre bu meydandaki at ve eşek alım satımı görülmeye değerdi: Yazar, özellikle çarşamba günleri köylülerin, tellalların, madrabazların hep bir araya toplandığını, kalabalığın iki taraf olduğunu, bunların bir kısmının alıcının, bir kısmının satıcının tarafını tuttuğunu, ondan sonra da içinden pek kolay çıkılamayan bir alım satım münakaşasının başladığını anlatıyor.

*Meydan,
eskiden at
ve atla ilgili
her şeyin
ticaretinin
yapıldığı yer
olduğundan
“At Pazarı
Meydanı”
olarak
anılıyor.*

(6) Mutaflar: Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası gibi şeyler dokuyan esnaf.

(7) Artık oto tamirhaneleri yok. Fatih Belediyesi'nin “soylulaştırma projeleri” çerçevesinde tamirhaneler yerlerini kafelere bırakmış durumda. At Pazarı Meydanı'ndaki kahvenin yeni adı “Nostalji Kafe”. Meydan kılık değiştirdikten sonra kahvenin müdavimi öğrenciler, adının “Nostalji” olmasını istemişler. Son zamanlarda da meydana bir at heykeli dikildiğini tespit ettik.

Fatih Camisi ve Külliyesi

Fatih Külliyesi'ne gitmek için yeniden, birbirinden güzel XX. yüzyıl başı binalarını barındıran Büyük Karaman Caddesi'ne varıyoruz. Buradaki geniş caddeler ve ızgara planlı sokak dokusu varlığını XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başında geçirdiği yangınlardan sonraki yeniden düzenlemelere borçlu. Türk-İslam şehrinde ızgara plan geleneği yoktur; sokaklar birbirini ille de dik açıyla kesmez, dar, eğri büğrü sokakların birçoğu da çıkmazdır. Batılılaşma döneminde Neoklasik, Art Deco üsluplarda yapılmış binalar Fatih Külliyesi civarındaki birkaç caddeye Avrupalı bir hava vermiş. Zamanında, Süleymaniye gibi Fatih'te de cami çevresinde devlet büyüklerinin, özellikle de ulemanın konakları varmış.

Fatih'in vakfiyesindeki bilgilerden külliyenin geniş bir sosyal programı olduğu anlaşılıyor. Tahsis edilen yüksek gelir sayesinde Fatih Külliyesi önemli bir çekim noktası olmuş, böylece Fatih bölgesinde özellikle ilk iki yüzyıl boyunca yoğun bir yerleşime yol açmış. Bunun yanı sıra, fetihten sonra İstanbul'un Trakya çıkışı Bizans döneminden farklı olarak Edirnekapı'ya kaydırılmış, dini ve sosyal işlevli yapılar için Haliç yamaçları tercih edilmiş, XVI. yüzyılda Edirne yolunun sur içindeki bölümünde Fatih ile Edirnekapı arasında kara gümrüğü kurulmuş.

İkinci Fatih Camisi'nin eski bir fotoğrafı.

*Fatih Camisi kuzey
avlusunu.*

Bütün bunların sonucunda sur içinin üçte bir nüfusu Edirnekapi, Sultanselim, Fatih üçgeninde yerleşmiş. Ayrıca, XVI. yüzyılda İstanbul'da yapılan mescit ve camilerin üçte birinin bu bölgede olduğu da biliniyor.

Fatih Külliyesi avlusuna Büyük Karaman Caddesi devamındaki (eski adı Yeni Han Sokak; eski Karaman Caddesi bugünkü Fevzi Paşa Caddesi'nin Fatih Külliyesi'nin güneyindeki kısmına karşılık geliyor) Çorba Kapısı'ndan giriyoruz. Etrafı duvarlar ve medreselerle çevrili avluya girer girmez büyük bir canlılık dikkatimizi çekiyor. Kızlı erkekli gençler, yaşlılar, çocuklar, turistler... Kalabalık bir semtin ortasındaki külliye'nin avlusu civardaki pek çok ana artere açılıyor, bir diğer deyişle, "her yol Roma'ya çıkar" gibi, bu semtte de neredeyse her önemli cadde Fatih Külliyesi'ne çıkıyor. Burası bir geçit, bir park, çocuklar için oyun alanı, yaşlılar için vakit geçirilecek bir mekân. Bu avlu arabaların giremediği, sadece insan ve hayvanların yararlandığı bir meydan; forum ya da piazza. Kuşlar ve kediler de insanlar gibi bu mekânı seviyor, otomobil tehlikesinden uzak oyunlarını oynuyorlar. Onları beslemeyi kendine iş edinenler var. Caminin içindeki ruhanilikle avludaki dünyeviliğin zıtlığı bizi müthiş cezbediyor, bu duygunun müptelası olup defalarca buraya geliyoruz; iyi havada, kötü havada, yağmurda, karda, erguvan mevsiminde... Her defasında, şaşırtan cezbeden olayların çeşitliliğinin tadına varıyoruz.

*Neredeyse
her önemli
cadde Fatih
Külliyesi'ne
çıkıyor.*

Fatih Meydanı olarak anılan dört hektar büyüklüğündeki bu avlu, Sultanahmet Meydanı'ndan sonraki en büyük kent alanıdır. Etrafı külliye binalarıyla çevrilidir. Eskiden olduğu gibi bugün de camiye dolduran cemaatin çoğu külliye çevresindeki çarşıların esnafı, çalışanlarıdır. Bunun dışında, kandillerde, Ramazan ayında İstanbul'un her yerinden müminler Fatih Camisi'nde namaz kılmaya ve Fatih Sultan Mehmet'in türbesini ziyaret etmeye gelir.

Eskiden "Fatih" deyince Fatih Külliyesi ve etrafı anlaşılırdı. Edebiyatta, "Fatih Meydanı" derken kastedilen de Fatih Camisi'nin avlusu olup pek çok yazar ve şairin eserlerine konu olmuştur: Tahir Olgun 1936'da kaleme aldığı ve daha sonra "Çilehane Mektupları" adıyla yayınlanan hatıratında Akdeniz medreseleri tarafındaki, yani Fevzi Paşa Caddesi yönündeki avluda Meşrutiyet'e kadar daima bir pazar yeri kurulduğunu, satıcıların çoğunun Tatar olmasından dolayı buraya "Tatar Pazarı" da dendiğini anlatır. Ahmet Rasim'in pislighinden şikâyet ettiği pazar yeri burası olmalıdır. Caminin Karadeniz medreselerinin bulunduğu yöndeki avlusunun ise bayram yeri olduğu çeşitli kaynaklarda yer alır.

...

*Dedim ki Fatih'e çıksam yavaşça, bir yanda
Durup o âlemi seyreylesem de meydanda
Ziyaret etsem ehlibbayı sonradan...*

...

*Gelin de bayramı Fatih'te seyredin, zira
Hayal-i hatıra sığmaz o herc-ü merc-i safa
Kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan
Tutun da ta dedemiz demlerinden arta kalan
Asırlar ölçüsü boy boy asalı nesle kadar
Büyük küçük bütün efrad-i belde, hepsi de var.
Mehmet Akif Ersoy (Safahat)*

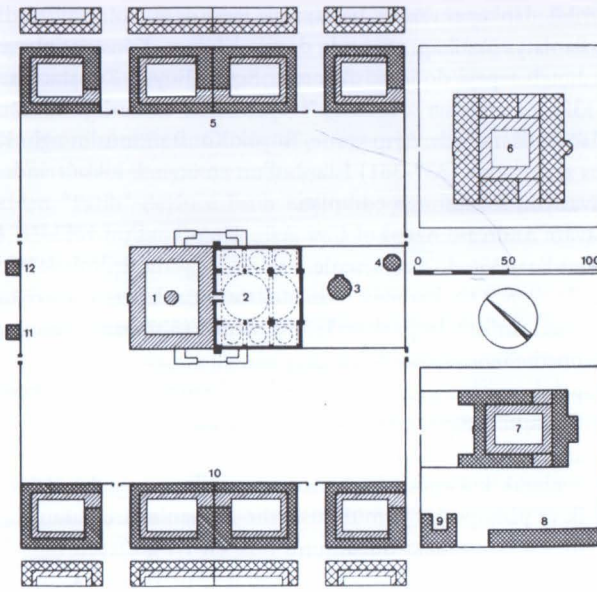
Fatih Külliyesi, yedi tepeli şehrimizin dördüncü tepesi üzerindedir.⁽⁸⁾ MÖ VII. yüzyılda Byzantion adıyla kurulan İstanbul, İmparator Büyük Konstantinus tarafından 330 yılında Roma İmparatorluğu'nun

(8) İstanbul'un her tepesinde önemli anıtlar vardır. Birinci tepede Ayasofya Kilesesi, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camisi; ikincide Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Camisi; üçüncü tepede Beyazıt Camisi, Süleymaniye Camisi; dördüncüde Fatih Camisi; beşinci tepede Aspar Sarnıcı ve Yavuz Selim Camisi; altıncıda Edirnekapi Mihrimah Sultan Camisi; yedinci tepe olan Kocamustafapaşa'da Mokios Sarnıcı.

başkenti ilan edildikten sonra “*Nova Roma*” adını aldı ve yeni bir surla çevrildi. Unkapanı’ndan başlayarak içeri doğru bir yay çizdikten sonra Samatya-Yenikapı arasında denize kavuşan Konstantinus surları dördüncü tepeyi de içine alıyordu. Bizzat Büyük Konstantinus’un (324-337) anıt mezarı sonradan “İmparatorlar Mezarlığı”na dönüşecek olan bu alandaydı. Aynı yerde, Büyük Konstantinus’in oğlu Konstantius zamanında (337-361) İstanbul’un en önemli kiliselerinden biri, Havariyun Kilisesi inşa edilmişti.

Havari Andreas, Aziz Luka ve Aziz Timotheus’un rölikleri [kutsal kalıntıları] 356-357’de törenle bu kiliseye yerleştirilmiş, 438’de de sürgünde ölen Aziz İoannes Hrisostomos’un rölikleri Havariyun kilisesine getirilmişti. İmparator I. Jüstinos (527-565) kiliseyi yeniden yaptırdı. Yeni yapılan kilisenin planı yine aynı imparator tarafından yaptırılmış olan Efes’teki Aziz Yahya (İoannes; St. Jean) kilisesinde tekrarlandı. Jüstinyen kiliseye ikinci bir mozole eklettirdi. Kaynaklara göre her iki mozole 1028’e kadar Bizans imparatorlarının gömülme yeri olarak kullanıldı. Daha sonraları kilise ve ek binalarına bazı patrik ve piskoposlar gömülmüşlerdir. Zamanla birçok tamir gören kilisenin XII. yüzyıldaki durumunu bize en iyi gösteren bina İstanbul Havariyun’undan esinlenerek yapılmış olan Venedik’teki St. Marco Katedrali’dir. Ne var ki 1204’deki Latin işgali, depremler ve bakımsızlık nedeniyle Havariyun kilisesi giderek harap olmuştur, nitekim XV. yüzyılın ilk yarısında İstanbul’a gelen İtalyan Cristoforo Buondelmonti kilisenin yıkık bir durumda olduğunu yazar. Havariyun Kilisesi, Ayasofya’dan sonra Patrikhane Kilisesi olmuştu. 1453’te İstanbul’u feth eden Fatih Sultan Mehmet aynı zamanda patrikhane kilisesi olan Ayasofya’yı camiye çevirince, Patrik II. Gennadios’a Havariyun Kilisesi’ni Patrikhane Kilisesi olarak kullanılmak üzere vermişti. Ancak, bina harap durumda olduğundan patrik 1455’te Çarşamba’daki Theotokos Pammakaristos (Fethiye Camisi) Kilisesi’ne taşındı. Bizans döneminde binada bazı önemli konsiller toplanmış (II. ve VII.) ve toplantılar yapılmıştı. Kilisede kutlanan bayramlar ise oldukça fazlaydı. Bina şehrin en önemli caddesi olan Mese’ye yakın olduğundan imparatorlar paskalya gibi bazı yortularda Büyük Saray’dan yola çıkıp forumları geçerek resmi törenle Havariyun’a ulaşırlardı. Tahminlere göre kilisenin kalıntıları Fatih Camisi’nin güney tarafındaki imaretin altındadır.

Fatih Sultan Mehmet (ilk saltanatı: 1444-1446, ikincisi: 1451-1481) kendi adını taşıyacak külliye için zaman içinde oldukça harap olmuş Havariyun Kilisesi’nin yerini seçmişti. Söylendiğine göre bu seçimde

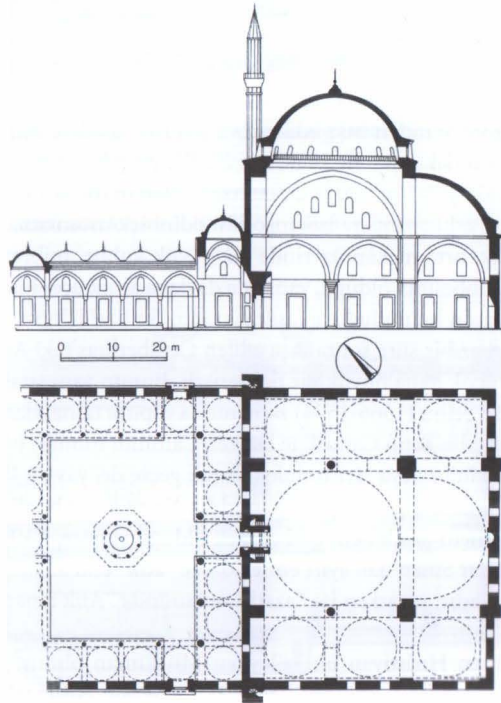
Fatih Külliyesi:

- 1) İç avlu
- 2) İlk Fatih Camisi
- 3) Fatih Sultan Mehmet Türbesi
- 4) Gülbahar Hatun Türbesi
- 5) Karadeniz Medreseleri
- 6) Darüşşifa
- 7) Tabhane
- 8) Kervansaray
- 9) İmaret
- 10) Akdeniz Medreseleri
- 11) Kütüphane
- 12) Sıbyan Mektebi

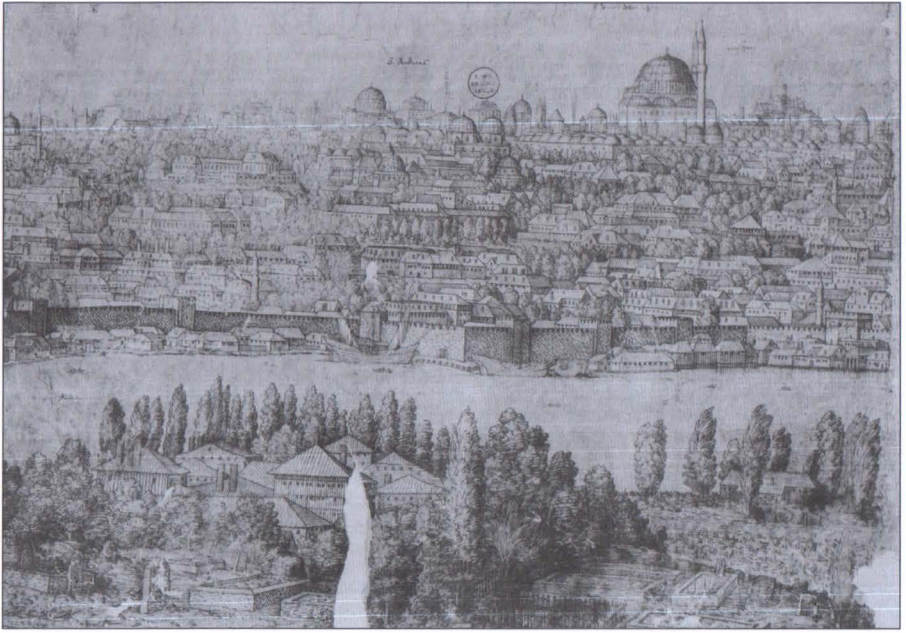
şehrin yedi ayrı noktasına asılan etlerden sadece buradakilerin bozulmamış olması rol oynamıştı ki aynı yöntemi daha sonra Sinan'ın, Süleymaniye Camisi için kullandığı bilinir. Etlerin bozulup çürümediği yerde mimarlık açısından çok önemli olan nem, rüzgâr sirkülasyonu gibi doğal şartlar uygun demektir. İstanbul'a Türk döneminin karakteristik görünümünü kazandıran büyük külliye dizisinin ilk halkası olan Fatih Külliyesi'nin inşasına fetihten 10 yıl sonra, 1463'te başlanmış, külliye'nin tam ortasında yer alan Fatih Camisi ise 1470'te ibadete açılmıştır. Bir kenarı yaklaşık 325 metre uzunluğundaki neredeyse kare planlı bir alan üzerinde katı simetri kurallarına uygun bir şekilde inşa edilmiş olan külliye, Osmanlıların o güne dek giriştikleri en iddialı mimari projeydi. Revaklı avlulu, iki minareli cami ile arkasındaki Fatih ve Gülbahar Hatun türbelerinin de yer aldığı hazireyi, Haliç ve Marmara yönünde sekizi artık ayakta olmayan toplam on altı medrese çevreler. Külliye'nin diğer binaları, dervişlerin konaklaması için yapılmış tabhane, külliye çalışanları ve fakirlerin karnını doyuran büyük bir imaret, darüşşifa, kervansaray, sıbyan mektebi, kütüphane ve hamamdır.

Evliya Çelebi, Fatih Külliyesi'nin kurşun kaplı kubbeleriyle neredeyse kendi başına bir şehir olduğunu söylemiştir. Külliye binalarından darüşşifa, Karadeniz ve Akdeniz Medreseleri'ne hazırlık işlevini gören Tetimme Medreseleri ve Irgadlar ya da diğer adıyla Karaman Hamamı artık yoktur. Daha önce belirttiğimiz gibi Fatih Külliyesi kısmen Havariyun Kilisesi'nin temelleri üzerinde yükselmektedir. Dolaşısıyla yapımında kiliseden devşirme yapı malzemesi de kullanılmıştır. Avlu döşemesindeki işlemeli yüzleri tersine çevrili bazı mermer bloklar buna örnektir.

Fatih Külliyesi 1509, 1557 ve 1754 depremlerinde hasar görmüş, en büyük yıkım 1766 depreminde yaşanmış, bu nedenle 1767'de esaslı bir onarıma, hatta bazı binalarının yeniden yapımına başlanmıştır: Dönem padişahı III. Mustafa (1757-1774) Haşım Ali Bey'i bina emini tayin ederek önce türbe ve külliye binalarını ele aldırtmış, ardından depremde kubbesi ve duvarları çöken Fatih Camisi aynı yerde bir baş-

*İlk Fatih Camisi,
düşey kesit ve plan*

ka plana göre yeniden inşa edilmiş ve 1771'de ibadete açılmıştır. Caminin arkasındaki kitaplık binası da XVIII. yüzyıla aittir.

1463-1470 yılları arasında inşaatı tamamlanan **İlk Fatih Camisi** hakkında ancak eski çizimlere bakarak fikir edinmek mümkün. Bunlardan yola çıkarak, orta mekân üzerinde bir büyük kubbe, mihrap tarafında bir yarım kubbesinin olduğu, yanlarda da daha alçak üçer küçük kubbeli bölümlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikleriyle, Fatih Camisi ondan az bir süre sonra inşa edilen Çemberlitaş'taki Atik Ali Paşa Camisi'nin çok daha büyük bir benzeriydi. Bunun yanı sıra Konya'daki, Sultan II. Selim (1566-1574) zamanında yapımı tamamlanan Selimiye Camisi de İlk Fatih Camisi'ne benzer. Caminin mimarı bazı kaynaklarda Kristodulos veya Hristodulos olarak geçse de, yaygın kanı mimarının Atik Sinan, diğer adıyla Sinanüddin Yusuf bin Abdullah olduğudur. "Atik" hem azatlı hem eski demek olduğuna göre, XVI. yüzyıl itibarıyla Mimar Sinan'dan ayırt etmek üzere "atik" eski anlamında kullanılmış olmalıdır; yaşarken ise "azatlı" anlamında "Atik Sinan" adını taşıdığı biliniyor.

Atik Sinan Hristiyan bir köleyken Müslüman olmuş, muhtemelen Rum kökenli bir mimardı. Mezarı, az ileride Nişanca'daki kendi

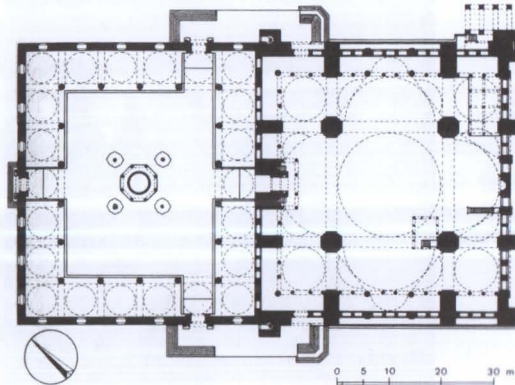
Lorichs'in İstanbul Panoraması'nda Fatih Külliyesi (XVI. yüzyıl).

yaptırdığı Kumrulu Mescit'in haziresindedir. Mezar taşından 1471'de idam edildiğini öğreniriz, hatta iki eli kesildikten sonra öldürüldüğüne dair söylentiler de kayıtlara geçmiştir. Ölümüne ilişkin başka rivayetler olsa da en akla yakını Fatih Camisi kubbesinin çapının (26 metre) Ayasofya Kilisesi'ninkini (31 metre) geçememesinin yarattığı hayal kırıklığı olmalıdır. Ayrıca Atik Sinan'ın, başka bir yerden getirtilmiş ve kubbeyi desteklemek için kullanılan iki sütunu kısalttığı için döneminin ileri gelenlerince eleştirildiği bilinir.

İlk Fatih Camisi'nden bugüne kadar gelebilen kalıntıların en önemlisi "Çorba Kapısı" veya "Aş Kapısı" denen eski dış avlu kapısıdır. Kapının üstünde kakma tekniğinde renkli taşlarla bezenmiş bir taş kısmı vardır. Cümle kapısı duvarı ve köşelerindeki iki minarenin kürsü, pabuç ve gövdelerinin alt kısımları İlk Fatih Camisi'nden kalmıştır. İç avluda görülen iki pencere alınlığını süsleyen bir çift çini pano da XV. yüzyıl özelliğini gösterir: Bunların birinde besmele, diğerinde kısmen ayet-ül kürsi (Tanrı'nın vasıflarından bahseden ayet) yazılı olup yazı aralarında XV. yüzyıl çini süslemelerinde görülen sarı renk kullanılmıştır. "Yeni Cami" diye de adlandırılan İlk Fatih Camisi, hünkâr mahfiline ulaşmak için ayrı bir girişi olan ilk camidir. Yine ilk defa külliye'nin vakfiyesinde kuruluşundan bu yana Osmanlı Devleti sultanlarının soy kütüğü yer alıyordu. Bu, devletin kuruluş aşamasını tamamlayıp, kalıcılaştığının işareti olarak algılanabilir.

İkinci Fatih Camisi tamamiyle farklı bir plana göre 1767-1771 yıllarında dönemin ünlü mimarı Mehmet Tahir Ağa tarafından inşa edilmiştir. Örtü sistemi merkezi kubbeyi dört taraftan çeviren yarım kubbele-

İkinci Fatih Camisi'nin planı.

riyle Şehzadebaşı ve Sultanahmet Camilerine benzer ve böylelikle Şehzadebaşı Camisi'nden beri süregelen "Türk Cami Mimarisi" geleneğini devam ettirir. XVIII. yüzyılda başlayan mimaride Batılılaşma etkisi, İkinci Fatih Camisi'nin payelerinin yarım yuvarlak köşe pahlarında, kemer ve yarım kubbe başlangıçlarını ayıran kademeli profilli silmelerde ve caminin iç yüzeylerindeki kalem işi nakışlarda olduğu gibi barok bezemelerde de kendini gösterir. 1766 depreminde gövde başlangıcına kadar yıkılan minareler eskiden olduğu gibi tek şerefeli olarak yeniden inşa edilmiş, XIX. yüzyılda da birer şerefe daha eklenerek yükseltilmiştir. Fatih Camisi'nde, 29 Ocak 1932 tarihinde "İlk Türkçe ezan" okunmuştur. Ayrıca, XVII. yüzyıl başlarında, ünlü Genç Osman ayaklanmasında Aksaray Yeni Odalar'da toplanan yeniçerilerin devletin ileri gelenleriyle konuşup çözüm bulmaları için Fatih Camisi'ne davet edildikleri, ünlü Balkan göçü sırasında da caminin hastane olarak kullanıldığı bilinir.

Fatih Sultan Mehmet'in türbesi caminin kible tarafındaki hazirededir. Güney avludan hazireye geçişteki kemer açıklığının üzerindeki mermer panoda altın harflerle yazılmış bir hadis yer almaktadır. Al-

Fatih Cami güney avlusundan hazireye geçilen kapı üzerindeki kitabede "Ne mutlu ki o kumandana Konstantinus'ın şehrini fethedecektir ve ne mutlu onun erlerine" sözleri okunuyor.

*Fatih Sultan
Mehmet'in türbesi*

tındaki Türkçe açıklamasına göre hadis şu anlama gelmektedir: “*Ne mutlu ki o kumandana Konstantinus’ın şehrini fethedecektir ve ne mutlu onun erlerine*”.

Fatih’in cenaze namazını Şeyh Ebu-l Vefa kıldırılmıştır. Yaygın bir söylentiye göre Fatih’in cesedi, türbeden caminin mihrabı altına kadar uzanan dehlizin sonundaki bir mezar odasında bulunmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ziyaretçi akınına uğrayan Fatih Sultan Türbesi’ni, padişahların da Eyüp Sultan dönüşü karayoluyla Fatih’e gelip, camide namaz kıldıktan sonra ziyaret ettikleri kaynaklarda belirtilir.

1766 depreminde kısmen yıkılan türbe, kısa sürede onarılmış, ancak 1782 Cibali yangınında yeniden hasar görmüştür. Söz konusu felaket sırasında semt halkı yangından kaçırıldığı eşyalarını cami avlusuna yığmış, yangın ilerleyince önce eşyalar yanmış, sonra ateş, türbeye de sıçramış, Fatih’in sandukası ve içindeki eşyalarla beraber türbe tamamen yanmıştır. Fatih Türbe’sini, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) tamir ettirmiş, yeni sanduka bir Kâbe⁽⁹⁾ örtüsüyle

(9) Kâbe’nin örtüsü birkaç yılda bir değiştirilir; eski örtüye kutsallık atfedildiği için İslâm ülkelerinde önemli cami ve türbelerde sergilenmek üzere eski örtüye her zaman talep olmuştur.

*Fatih Camisi
Hünkâr Mahfili-
(sağda) ve Hazire
girişi.*

kaplanmış, bu arada yenilenen kapı söveleri üzerine 1784 tarihli bir kitabe yerleştirilmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) türbeyi bir daha tamir ettirmiş, iç süslemelerini yenilemiştir. Bu onarım vesilesiyle pencerelere perde, kubbesine kristal bir avize asılmış, türbenin içi saraydan getirilen birçok eşya ile düzenlenmiştir. Sonradan türbe biri Sultan V. Mehmet (1909-1918) zamanı, diğeri 1952-1953 yıllarında olmak üzere iki kez daha onarılmıştır. Fatih'in türbesi sekizgen planı ve tek kubbesiyle genelde klasik Osmanlı türbe mimarisini temsil ederken, özellikle girişin üzerini örten ondüleli saçak, cephelere pilasterler ve kademeli silmelerle verilmiş hareket, batılılaşma döneminde Osmanlı mimarisine damgasını vurmuş barok üslup etkisini gösterir.

Fatih'in türbesinin çaprazındaki diğeri bir sekizgen planlı, kubbeli türbe, eşi ve II. Beyazıt'ın annesi Gülbahar Hatun'a aittir. Ayrıca Fatih'in kızlarından Gevherhan Sultan ve kim oldukları bilinmeyen iki saraylı burada yatmaktadır. Rivayete göre Gülbahar Hatun aslında Fransa Kralı'nın kızıymış ve son Bizans İmparatoru Konstantinus Dragazes'le evlenmek üzere İstanbul'a gönderilmiş. Şehir Türkler tarafından fethedilince esir düşmüş, daha sonra da Fatih Sultan Mehmet'in karısı olmuş. Gülbahar Hatun hakkındaki bir başka rivayet de hiçbir zaman Müslüman olmadığıdır.

Plevne kuşatmasının komutanı Gazi Osman Paşa'nın (1832-1900), Abidin Dino'nun dedesi Dinozade Abidin Paşa'nın türbeleri; Sadrazam Mustafa Naili Paşa, Abdurrahman Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Ali Emiri Efendi, Vahdetin zamanından Ali Rıza Paşa, Hattat Yesarizadeler; Ahmet Cevdet Paşa'nın da mezarları buradaki hazirededir. Gazi Osman Paşa'nın neoklasik üsluptaki türbesini Sultan II. Abdülhamit Mimar Kemalettin Bey'e yaptırmıştır.

Fatih Camisi avlusunu kuzeyde ve güneyde dördü "Tetimme" (Hazırlık) Medreseleri olmak üzere sekizer medrese çeviriyordu. Bunlardan Haliç tarafındakilere "*Bahr-ı Siyah (Karadeniz) Medreseleri*", Marmara Denizi tarafındakilere "*Bahr- ı Sefid (Akdeniz) Medreseleri*" deniyordu. Akdeniz Medreseleri'nin önündeki Tetimme Medreseleri Fevzi Paşa Caddesi'nin genişletmesi çalışmaları sırasında yıktırılmış, Karadeniz Medreseleri tarafında olanların yerine de Mimar Kemalettin'in eseri olduğu ileri sürülen bir ilkokul yapılmıştır. Kalan sekiz büyük medrese 1951-53 arası Vakıflar İdaresi tarafından onarılmış, ardından bir süre Vakıflar Talebe Yurdu olarak kullanılmış, daha sonra Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun hizmetine verilmiştir. Son yıllarda tekrar boşaltılarak depreme dayanıklı hale getirilmişse de günümüzde bazıları boş durmaktadır. Fatih Medreseleri iki tek ve bir çift olmak üzere belli bir ritme göre dizilmişlerdir. Hem Akdeniz, hem de Karadeniz Medreseleri'nin başında ve sonunda bulunan medreseler tek, ortadakiler ise birbirine bitişik olarak konumlandırılmıştır.

*Fatih Külliyesi
medreseleri
600
civarındaki
öğrenciye
yeme, barınma
ve eğitim
hizmeti
veriyordu.*

Fatih Külliyesi medreseleri 600 civarındaki öğrenciye yeme, barınma ve eğitim hizmeti verirdi. İmparatorluğun en önemli eğitim kurumuymdu. İstanbul Üniversitesi'nin atası kabul edilen Fatih Medreseleri birçok ünlü kadı ve ulema yetiştirmiş, XVIII. yüzyıl ortalarına kadar burada toplam 1200 civarında hoca ders vermiştir. Ulemadan olacak kişinin imamlık mertebesinden başlayarak, eğitimini referanslı olarak sürdürmesi, okunması gereken kitapları okuması ve büyük alimlerden birinin hamiliği altında olması şarttı. Burada ders veren her müderrise günlük ortalama 50, her yardımcı müderrise 5, her öğrenciye 2 akçe ödeniyordu.

Fatih Medreseleri 839'u bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından başlanmış toplam 1770 kitaptan oluşan kütüphanesiyle dilbilgisi, söz dizimi, mantık, skolastik felsefe, beşeri bilimler, şerh (metin yorumlama), üslup sanatı, geometri ve astronomiyi içeren 10 bilim dalında geleneksel Müslüman eğitimi sunardı. Başarılı öğrenciler bir camiye imam ya da hoca, eğer fıkıh (şeriat ilimi), belagat (güzel, yerine uygun söz söyleme sanatı), hadis ve tefsire (Kuran-ı Kerim'in manası ha-

kımından izahı) ilişkin üst derslere devam ederlerse İstanbul veya diğer şehirlerde kadı olurlardı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın "Sultan-üş Şuara" (Şairlerin Sultanı) diye tanımladığı, en sevdiği şair Baki, eğitimini Fatih Medreselerinde tamamlamıştı. Cami müezzinlerinden birinin oğlu olan şair, bir saracın yanında çalışmış, sonra İslam hukukuna yönelmiş, şehirdeki bir başka camide hocalığa kadar yükselmiş, öldüğünde de cenaze namazı Fatih Camisi'nde kılınmıştır.

Yukarıda söz edildiği gibi Fatih Külliyesi'nin bir de kütüphanesi vardı: Tahminlere göre ilk kütüphane cami içindeydi; aralarında II. Mehmet'in okuduğu Kuran da olmak üzere kitaplar dolaplarda korunuyordu. Caminin kible tarafındaki yeni kütüphane binası ise XVIII. yüzyılda yapılmış olup hem dış avluya, hem de caminin içine açılan kapıları vardır. Kitapların rutubetten zarar görmesini engellemek için altına bir mahzen yapılmıştır. Ancak, bakımsızlık nedeniyle duvarlarında ve kubbesinde zamanla çatlaklar oluştuğundan binayı boşaltmak gereği ortaya çıkmış, içindeki kitaplar ve elyazması eserler 1956'da Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır.

Büyük avlunun güneydoğu tarafından Büyük Karaman Caddesi'ne çıkıldığında sağda görülen yapı tabhanedir. Zamanında, gezgin dervişlerin misafir edildiği bir yer olan tabhane, medreseler gibi revaklı bir avlu etrafına dizilmiş hücrelerden oluşur. İslamı yaymak ve öğretmek gibi misyonu olan gezgin dervişlerin sayısının azalması ve önemini yitirmesinden sonra bu bina da medrese olarak kullanılmıştır. Günümüzde öğrenci yurdu olan tabhanenin dış avlusuyla bağlantısını batı yönündeki kapısı sağlıyordu. Burada her gün bütün külliye personeline ve semtin fakirlerine yemek çıkaran "İmaret" adı verilen mutfak bulunuyordu. Yönetiminde "İmaret Şeyhi" denen bir işletme müdürü, görevli olarak aşçılar, ekmekçiler, bulaşıkçılar, temizlikçiler, hamallar, çöpçü, bahçıvan, kapıcı vb vardı. İmarette günde en az bin kişiye sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek verilirdi. Ramazan ayında ise sadece iftar vakti yemek çıkardı. Verilen yemekler arasında çorba, buğday aşısı, pirinç pilavı, nohut yahni, kabak, yumurtalı pazı, zerde, nişasta, bal vardı. Mevsimine göre üzüm, incir, erik gibi meyveler de ikrâm edilirdi. Kayıtlara göre her gün en az 400 kg koyun eti tüketilmekte, günde kişi başına 375 gr koyun eti düşmekteydi. Harcamalardan vekilharç sorumluydu.

Külliye'nin, kervansaray denen bölümü arazi eğiminden yararlanılarak tabhane terasının altına yapılmış, beşik tonoz örtülü 8 x 60 m boyutlarında bir yapıydı. Halk arasında "Deve Hanı" adıyla da bilinen

*İmarette
günde en az
bin kişiye
sabah ve
akşam olmak
üzere iki
öğün yemek
verilirdi.*

kervansarayın kapısı Arslanhane Sokağı'nın başında, bir cephesi Fevzi Paşa Caddesi tarafındadır. Kervansaraylar hem insan hem de hayvanların konaklaması için düşünülmüş yapılar olmakla beraber, Fatih Kervansarayı'nda insanların değil, İstanbul'a gelen kervanların develeri ve diğer hayvanlarının kaldığı, yolcuların ise çevredeki çoğu ahşap olan hanlarda konakladıkları tahmin edilir. Kentin kara gümrüğü ve Fatih'in yaptırdığı Saraçhane Çarşısı burada olduğu için semte bir hayli fazla yolcu ve tüccarın geldiği varsayılabilir. Zamanla içi toprak doldurulmuş ve tonozu kısmen yıkılmış olan kervansaray, 1980'li yıllarda temizlenerek onarılmış ve Vakıflar İdaresi tarafından Fevzi Paşa Caddesi tarafına yapılan yeni dükkânlarla birleştirilmiştir.

Tabhanenin karşısında yer alan farklı bir üsluptaki yapılar Nakşidil Sultan Türbesi ve Sebilidir. Osmanlı baroğu ve ampir üslup özelliklerini taşıyan yapıları I. Abdülhamit'in eşi, II. Mahmut'un annesi Nakşidil Valide Sultan, 1817'de henüz hayattayken yaptırmıştır. Fatih Külliyesi haziresinin devamında yer alan yapı grubuna türbe ve sebilen yanı sıra bir sıbyan mektebi, imaret ve çeşme de dahildir.

Nakşidil Sultan'ın Napolyon'un karısı Josephine'nin kuzeni Aimée Dubuc de Rivery olduğu, Cezayir korsanları tarafından esir alındıktan sonra Osmanlı Sarayı'na geldiği söylenir. Sultan Abdülhamit'in büyük bir aşkla bağlı olduğu Nakşidil Sultan yine söylentilere göre içten içe hep Hristiyan kalmış, hatta ölüm döşegindeyken oğlu II. Mahmut ona Katolik bir rahip getirtmiş. Merkezi planlı, 14 kenarlı türbe iki katlı bir

*Osmanlı baroğu
üslubundaki
Nakşidil Sultan
Türbesi.*

cephhe düzenine sahip olup kesme taştan yapılmıştır. Ön cephesi mermer kaplıdır. Camedânî bir revak şeklindeki girişi arka taraftadır. Revanın iç kısmında, kubbe ve kubbe kasnağında barok üslupta kalem işleri bulunur. Hem türbe, hem de sebil içinde Hattat Rakım Efendi'nin eseri hatlar yer alır. Türbede Nakşidil Sultan'ınkinin yanı sıra 14 sanduka daha vardır. Bunlardan biri II. Mahmut'un hayatını kurtaran Cevri Kalfa'ya aittir. Tamamen mermerden inşa edilmiş olan sebilin girişi de arka taraftaki bahçededir. Türbe ve sebil girişinin olduğu bahçeye geçiş sağlayan kapının üzerinde bir ayet panosu yer alır. Türbe bahçesinin karşı köşesinde Nakşidil Sultan'ınkinin aksine oldukça sade görünümlü bir başka türbe vardır; bu türbe Sultan Abdülmecit'in kadın efendilerinden, Sultan Vahdettin'in annesi Gülüstü Hanım'a (Gülüstü: gül seli) aittir.

Tabhanenin simetrisinde, muhtemelen Nakşidil Sultan Türbesi ve Sebili'nin yerinde darüşşifa (şifahane) bulunuyormuş. İstanbul'un Türk dönemine ait ilk hastanesi olan Fatih darüşşifası, medreseler gibi bir avlu ve etrafına dizilmiş hücrelerden oluşuyordu; güney tarafında kubbeli bir mescit mekânı vardı. Şifahanede hem poliklinik hizmetleri verildiği, hem de yataklı hasta kabul edildiği kaynaklarda yer alır. Fakir hastalardan ücret alınmazken zengin hastalar bir miktar ödeme yaparlardı, hastalar için kullanılan ilaçlar darüşşifada hazırlanırdı. Akıl hastaları için müzikle tedavi yöntemi uygulanırdı. Görevliler arasında iki tabip, bir kehhâl (göz hastalıkları uzmanı), cerrah, eczacı, eczacı kalfası, kilerci, vekilharç, kapıcı, dahiliye müdürü, iki hastabakıcı, iki çamaşırcı, iki aşçı ile 50 hizmetçi vardı. Vakıfname şartlarına göre darüşşifada tecrübeli, nabız ve anatomiye çok iyi bilen, tıp bilminde üstün bilgisi olan hekimler görev yapabileceklerdi. Hekimlerin hangi millete ve dine mensup oldukları önemli değildi, kurallar gereği hastaları günde iki kez dolaşacak ve uygun ilaçlarla tedavi edeceklerdi. 1766 depreminde çok hasar gören darüşşifa, XIX. yüzyılda hasa mimarı Mustafa Ağa ve darüşşifanın mütevellî heyetinin kararıyla sadece mescidi kalacak şekilde yıktırılmış, arsası parsellenerek satılmış. Demirciler Mescidi adıyla bir süre kullanılan mescit kısmı 1894 depremi, ardından 1908 ve 1918 yangınlarının verdiği hasar nedeniyle ortadan kalkmıştır. Bugün, semti dolaşanlara ancak "Eski Şifahane Sokak" adı şifahanenin varlığını hatırlatıyor.

Fatih Külliyesi'nin Çukur Hamam isimli bir de hamamı vardı. Hamam, Karadeniz Başkurşunlu Medresesi'nin kuzeyinde ve 100 metre kadar aşağısındaymış. Eski bir Bizans sarnıcı içerisinde inşa edilmesi nedeniyle Çukur Hamam adını aldığı kabul edilir. Söz konusu sarnık tahminen Modeskus Sarnıcı'ydı. Evliya Çelebi 110 kurnası olduğunu

*Şifahanede
akıl hastaları
için müzikle
tedavi yöntemi
uygulanırdı.*

yazar. Evliya Çelebi'nin anlatımından, daha XVII. yüzyılın ilk yarısında hamamın bir bölümünün keçe imalathanesi veya deposu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fatih semtinin geçirdiği yangınlar sonucu tamamen ortadan kalkmış olan Çukur Hamam'ın Fatih Külliyesi inşaatında çalışan işçiler için yapılmış olduğu da iddia edilir. Eğer bu sav doğruysa semt halkı, külliyenin dış avlusunun güney batısındaki Karaman Hamamı, ya da Irgatlar Hamamı'ndan faydalanıyordu. İstanbul'daki ilk Osmanlı hamamı olan Karaman Hamamı I. Dünya savaşında yanarak ortadan kalkmıştır.

Fatih Camisi avlusunun Börekçiler Kapısı yanında bulunan bina, Sultan II. Mahmut tarafından 1838 yılında Karakol olarak yaptırılmıştır. Tetimme medreselerinde başlayan öğrenci hareketlerini, genel olarak medreselerdeki yozlaşmayı önlemek ve Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumunu korumak amacıyla yaptırılmış olan karakol, bir ara askerlik şubesi olarak kullanılmış, 1985'te Fatih Müftülüğü'ne tahsis edilmiştir. Neoklasik üsluptaki bina hâlâ Fatih Müftülüğü'nün mekânıdır.

Fatih Külliyesi'nin dördü Semaniye Medreseleri arasında sağlı solu, dört tanesi de caminin kible ve batı taraflarında olmak üzere sekiz kapısı bulunur. Daha önce belirtildiği gibi bunlardan sadece kible tarafındaki Çorba Kapısı orijinal halini koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kapı, imarete giden yol üzerinde bulunduğundan "Aş Kapısı" diye de anılır.

*Fatih Külliyesi
kapılarından
sadece kible
tarafındaki
Çorba Kapısı
özgün halini
koruyarak
günümüze
kadar
gelebilmiştir.*

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sosyal refah devleti olduğunun önemli bir göstergesi olan Fatih Külliyesi'nin toplam görevli sayısı 383'tü. Külliyei ayakta tutmak ve aylıkları ödemek üzere diğer gelir kaynaklarının yanı sıra 110 dükkânlık deri ya da saraç çarşısı vakfedilmişti. Saraçlar veya Kavaflar Çarşısı ya da kısaca Saraçhane olarak anılan bu çarşıya adından da anlaşılacağı üzere saraç (eyer) esnafı yerleşmişti. XIX. yüzyılda bazı dükkân gözlerinin hâlâ ayakta olduğunu öğrendiğimiz çarşı, 1918'deki büyük Fatih yangınında tamamen ortadan kalkmış olsa da adı Fatih Külliyesi ile Şehzadebaşı arasındaki semtin adı olarak baki kalmıştır.

Haliç Caddesi

Fatih Külliyesi'ni Karadeniz Medreseleri arasındaki kapıdan terk edip Haliç Caddesi'ne giriyoruz. Bu geniş cadde üzerinde aşağı doğru ilerlerken sağda, Haliç Caddesi ile Hattat İzzet Sokak köşesinde Hacı Rum Mustafa Efendi Camisi'ni görüyoruz (Hacei veya Hacegi bedesten

deki esnaf tüccarlara verilen unvanı). Hocaade Mustafa Efendi tarafından Hicri 994/Miladi 1585 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmış olan cami, banisinin (yaptıran) ismiyle anılmış olsa da sonradan Perşembe Tekkesi Cami olarak tanınmıştır. 1919'daki yangında sadece minaresi ve duvarlarının bir kısmı kalacak şekilde harap olmuş, 1980'de halkın yardımlarıyla onarılmaya başlanmış, 1984'te tamamlanarak tekrar ibadete açılmıştır. Duvarı kesme taş ve tuğla örgülü, kare planlı camiye tek bir kubbe örtmektedir. Yeni boyandığı her halinden belli olan mekânın kaloriferle ısıtılıyor olması burayı yaşlı cemaatin namaz saatleri dışında da vakit geçirebileceği bir yer haline getirmiş. Namaz saatleri dışında kapalı olan birçok başka küçük caminin aksine, Hacı Rakım Mustafa Efendi Camisi kalorifer sayesinde her daim yaşayan bir yer olduğu için ayrı bir sevimlilik taşımaktadır. Mihrabın üzerindeki yelkenli gemi tasvirli kaligrafik eser oldukça yeni dekorasyonun içinde nispeten eski görünen tek öge olarak dikkat çekiyor. Temizliği, bakımlılığı, cemaatinin çokluğundan anlaşıldığı üzere hâlâ bu camiye sahip çıkan epey kişi var.

Haliç Caddesi üzerinde yokuş aşağı ilerlemeye devam ediyoruz; sağda, Yeni Doğan Sokağı köşesindeki modern üslubun güzel bir ör-

(Aşağıda solda)
Bakkal dükkânı
hızla değişen
İstanbul'un 40-50
yıdır değişmeyen
görüntülerinden
birini sergiliyor.

(Aşağıda sağda)
Yarlısar Camisi
müezzini avluda
mikrofonsuz ezan
okurken.

neği olan apartmanın önünden sokağa giriyor, 1950'lerin özgün tılsımluyla dikkat çeken yan yana üç apartman binasının önünden geçerek ortasında bir park ve bir cami olan küçük meydana geliyoruz. Şebnem Sokak ile Kadı Çeşmesi Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunan cami, Hicri 866/Miladi 1461'de, Fatih Sultan Mehmet zamanında kadılık yapmış ulemadan Yarhisar'lı Mustafa Müslihiddin Efendi tarafından yaptırılmıştır. "Hocazade" lakabıyla da bilinen Mustafa Müslihiddin, Fatih'in seçkin hocaları arasındaydı. Aynı zamanda Fatih Külliyesi'nin en meşhur alim ve müderrislerindendi. Yaptırdığı cami, Yarhisar Cami veya Mustafa Müslihiddin Cami olarak bilinir. Ayrıca cami, karşısındaki sokak içinde Kanuni Sultan Süleyman'ın hayratı olarak yapılmış çeşmeden dolayı Kadı Çeşmesi Mescidi adıyla da anılır. XX. yüzyıl başındaki yangın yüzünden harap olan eser 1955'te ve 1981'de onarım geçirmiştir. Duvarları kesme taş örgülü, kare planlı mescidin duvarlarca taşınan tek kubbesi pandantifli olup göbeğinde ayet yazıları bulunur. Kubbe içleri ve pencere etrafları kalem işiyle bezelidir. Üzeri iki küçük kubbe ile örtülü son cemaat yeri pek çok camide olduğu gibi sonradan camekânla kapatılmıştır. Üzeri asma örtülü sevimli cami avlusunda oturup, yakındaki diğer cami hoparlörlerinden yükselen ezan sesi eşliğinde cemaatin öğle namazı için yavaş yavaş toplanmasını izliyoruz. Bu sırada Yarhisar Cami müezzininin ezanı avluda, parmaklıkların arkasından sokağa doğru mikrofonsuz olarak okumasını sevimli bir ayrıntı olarak fotoğraflıyoruz.

Malta Çarşısı

Geri dönüp Fatih Camisi dış avlusu üzerinden batıdaki Börekçi Kapısı'na (Çörekçi Kapısı da denir) yöneliyoruz. Bu kapıdan çıkınca yeme-içme olayının verdiği büyük bir canlılıkla karşılaşıyor, yine her türlü yiyeceğin satıldığı bir semt çarşısında buluyoruz kendimizi. Burası İstanbul'un en eski çarşılarından biri olan Malta Çarşısı, şair Tugrul Tanyol'a aşağıdaki dizeleri yazdıran çarşı...

*günlerim bana dönüyor
mevsim derlenip toplanıyor
ağlarda çekilen balığın kokusunu
duyuyorum yine
ya da Malta Çarşısı'ndan geçişimiz annemle
bir ayın gibi, her sabah.*

Yiyecek sergileri sokaklara taşmış, hepsinin de Anadolu ve Rumeli'nin neresinden getirildiği yaftalar üzerinde yazıyor. Solumuzda balıkçı, fırın, sağımızda peynirci, yufkacı, yoğurtçu... Peynirler, tereyağı, mısır unu Trabzon'dan... Yufkacıda çocukluğumuzdaki gibi açık, kiloyla satılan yoğurt, küçük toprak kap içinde tereyağı var. Burada alışveriş yapmanın yeknesak olması mümkün değil; çeşitlilik, renklilik, satıcıların sesleri, müşteriyle kurdukları diyalog, orta sınıf müşteri kitlesinin nimet bilir hali şenlikli bir ortam yaratmış.

Malta Çarşısı'nın İslambol Caddesi köşesindeki çeşme büyük olasılıkla II. Mahmut döneminin başmimarı Abdülhalim'in eseri. Çeşmenin köşesinden dönüp İslambol Caddesi'ne giriyoruz. Hırdavatçı dükkânlarının arasında gözlerimiz Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" adlı eserinde söz ettiği çakıcı Yaymacı Ali Efendi'yi arıyor, tabii bulamıyoruz, ama Şekerci Han'ı görüyoruz. 1459'da Fatih Camisi'ne şantiye mekânı olarak yapılmış olduğu tahmin edilen Şekerci Han'da çeşitli zaman dilimlerinde Said-i Nursi, Mehmet Akif Ersoy, Ahmet Hamdi Tanpınar, Neyzen Tevfik gibi ünlüler barınmışlar. Aktarılanlara göre Mehmet Akif Ersoy, Neyzen Tevfik'in içkiyi iyice arttırdığı bir dönemde tedbir olarak Neyzen'i hanın bir odasına yerleştirir, Neyzen Tevfik bir ara burada içkiye ara verse de "huylu huyundan vazgeçmez" misali tekrar başlar. Mehmet Akif bu olayı Safahat'ında şu mısralarla dile getirir:

*Bir ömürdür içiyorsun, bırak artık şunu der
Derviş Ahmet bu celaletle hemen tövbe eder
Böyle bir tövbe ki, binlikleri çarpar duvara
Tas, çanak, testi perişan serilir tahtalara...*

1907 kışında Van'dan İstanbul'a gelen Said-i Nursi de Şekerci Han'da yaşamıştır. Kayıtlara göre odasının kapısında "burada her soruya cevap verilir, her müşkil halledilir, fakat soru sorulmaz!" sözlerini içeren bir levha asılmış.

Dükkân tezgâhlarının arasına gizlenmiş kapısından Şekerci Han'a girince kendimizi etrafı revaklarla çevrili bir avluda buluyoruz; "in cin top oynuyor" derken avlunun ortasındaki binadan hanın bekçisi çıkıp yanımıza geliyor. Konuşmaya pek hevesli olmasa da sonunda, Kırım'dan göçen altı çocuklu bir ailenin altıncı çocuğu olarak 1933'te, 103 odalı Şekerci Han'ın bir odasında doğduğunu öğreniyoruz. Göçmen ailelerin yerleştirilmesinden önce: "Burası İstanbul'un Hilton'u, Carlton'uymuş" diyor hanın yegâne sakini. Yine onun anlattıklarına

*Şekerci
Han'da
çeşitli zaman
dilimlerinde
Said-i Nursi,
Mehmet
Akif Ersoy,
Ahmet Hamdi
Tanpınar,
Neyzen Tevfik
gibi ünlüler
barınmışlar.*

(Solda) Malta
Çarşısı

(Sağda) Malta
Çarşısı'ndaki XIX.
yüzyıla ait bir
çeşme.

göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında sirenler çaldığında hana yerleştirilmiş olan Kırım göçmenleri çoluk çocuk bodrumdaki ahıra sığınmış. Şekerci Han 1955'ten sonra bekâr odaları olarak kullanılmaya başlamışsa da 1990'da tamamen boşaltılmış. O zamandan beri de sadece depo olarak işlev görüyor ve akıbetini bekliyor.

Şekerci Han'dan çıkıp Malta Çarşısı'nın sonlarına doğru sol koldaki Hafız Ahmet Paşa Külliyesi'ne geliyoruz. Fatih Caddesi ile Hafız Paşa Sokakları arasında yer alan külliye; cami, medrese, çeşme, dar-ül kurra (kuran okuma ilmini ihtisas derecesinde öğreten okul), sebil, türbeden oluşuyor.

1648 depremi, 1782 ve 1918 yangınlarında zarar gören külliye birçok kez onarılmıştır. Son onarımlar 1991 ve 2007-2008 tarihli. Banisi, sadaret kaymakamlığı makamında bulunmuş Hafız Ahmet Paşa olan caminin yapım yılı, içeride kapı üzerindeki kitabesine göre 1595'tir. Üzeri kubbeli birbirine bitişik üç kare mekân ile enine gelişen bir plana sahiptir. İlk yapıldığında, yan mekânların mekân genişliğinde büyük kemerlerle orta mekâna açıldığı bilinir. Sondan bir önceki restorasyon sırasında bu açıklıklar duvar örülerek kısmen kapatılmış, son cemaat yeri tamamen yenilenmiştir. Minaresi son yıllarda yeniden yapılmış olan caminin önündeki avluyu iki kenarından çevreleyen medresede bugün on dört oda bulunmaktadır. Fatih Caddesi'nin genişletilmesi sırasında medresenin bazı odaları yıkılmış, odaların önündeki revak hasar görmüştür. Bu yüzden revağın bir kısmı orijinal değildir.

*Malta Çarşısı'ndaki
Hafız Ahmet Paşa
Külliyesi.*

Hafız Ahmet Paşa Külliyesi'nde bir zamanlar bir de kütüphanenin olduğu, ama kitapların sonradan Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşındığı bilinmektedir. Caminin kuzeydoğusunda yer alan iki katlı yapı darül kurradır. Güneydoğu köşesindeki türbeye ise cami içindeki bir kapı ile ulaşılır. Sebil günümüze ulaşamamışsa da Hafız Paşa Sokağı üzerindeki kaş kemerli çeşme hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Darüşşafaka

Malta Çarşısı'nın yan sokaklarından biri üzerinden Fatih Camisi dış avlusunun ikinci batı kapısının (Boyacı Kapısı) da açıldığı Darüşşafaka Caddesi'ne (eski Çarşamba Caddesi) geliyoruz. Paralelindeki Fatih Caddesi'nden tamamen farklı, geniş, nispeten تنها bir cadde burası; iki tarafında bir kısmı 60'lı yıllardan itibaren yapılmış düz, mozaik cepheli, bir kısmı da onların yerine son yıllarda inşa edilmiş çıkmalı yine mozaik kaplı veya sıvalı, diğerlerinden daha yüksek apartmanlar... Altlarındaki dükkânlarda ise yenitüredi tesettür giyim mağazaları, CD'ciler, internetcafe'ler yer alıyor.

Neyse ki, bu göz yorucu yapıların arasına sıkışmış –bizi iki yüzyıl geri götürecek– bir yapı olan Cedid Abdülrahim Efendi Medresesi'ni görüyoruz. Medresenin aralık kapısından çekinerek içeri girdiğimizde ortadaki şadırvan etrafında abdest alan delikanlılar

gözümüze çarpıyor; onlardan buranın yatılı kuran kursu olduğunu, dersliğin aynı zamanda mescit olarak kullanıldığını, birazdan hoca-nın gelip namaz kıldıracağını öğreniyoruz. Fotoğraf çekmemize izin yok, mesafeli ama dostane tavırları bizimki gibi merak içeriyor. Bir külliyeğe bağlı olmayan tek medrese türüne giren yapının kitabesi bulunmamakta.

Rumeli kazaskeriyken 1757'de vefat eden Abdülrahim Efendi tarafından yaptırılmış medresenin inşa tarihinin 1747 olduğu tahmin edilmekte, mimarı ise bilinmemektedir. Medresenin güney-doğu köşesindeki hazirede Abdülrahim Efendi'nin bizzat kendisi gömülü olduğu gibi, 1772-1777 tarihli başka mezar taşları da var. Klasik üslup-taki medresede başlık, kapı kemeri gibi ayrıntılarda barok etkisi görülüyor. Üç tarafı revaklı avluda revakların arkasında öğrencilerin kaldığı ocaklı hücreler yer alıyor. Dershane ise avlunun dördüncü kenarındadır.

*Darüşşafaka
Lisesi'nin binası
ve arazisi Ziraat
Bankası'na aitken
son zamanlarda
birçok kez el
değiştirdi.*

Darüşşafaka Caddesi genişletilirken çevredeki birçok başka medrese yıkılmış, Cedid Abdülrahim Efendi Medresesi ise ciddi hasara uğramış. 1976 yılında yapılan onarımda avlunun zemini mermer ile kaplanmış, tuğla revak kemerleri sıvanmış ve ortadaki şadırvan belki de eskisiyle ilgisi olmayacak bir biçimde yenilenmiş.

Biraz ileride Darüşşafaka Caddesi ile Darüşşafaka Sokağı'nın (es-

Çarşamba Pazarı'nın semte kattığı renkler.

ki Yeşil Sarıklı Sokağı) köşesinde pencereleri sonradan tuğla ile örölmek suretiyle kapatılmış, zar zor ayakta duruyor hissi veren Benlizade Ahmet Reşit Efendi Sebili ve Türbesi'ni görüyoruz. Üzerindeki levhada "Benlizade Ahmet Reşit Efendi Türbesi ve Sebili; XVIII. yüzyılda Mekke Kadılığı yapmıştır; Hicri 1191/Miladi 1777" yazısı okunuyor.

Darüşşafaka Caddesi'ni bir de çarşamba günleri görmek lazım. İstanbul'un en ünlü ve en büyük semt pazarlarından biri Çarşamba Pazarı, çarşamba günleri, aralarında Darüşşafaka Caddesi'nin de bulunduğu dört cadde ve 36 sokağa yayılır. "Bu evin dağınıklığı ne, her yer Çarşamba Pazarı'na dönmüş" benzetmesinde kastedilen bu pazardır.

Bir çarşamba günü semte geldiğimizde belediyelerin son senelerdeki semt pazarlarıyla ilgili düzenlemelerinin henüz Çarşamba Pazarı'nı kapsamadığını, sebze meyve çeşitliliğinin, canlılığın eskiden olduğu gibi sürdüğünü görüp rahat bir nefes alıyoruz.

Darüşşafaka Sokağı'na girildiğinde Darüşşafaka Lisesi bahçesinin demir kapısı, kapının biraz gerisinde bazı camları kırılmış, terk edilmiş eski lise binası karşımıza çıkıyor. Girişteki güvenlikten yapı kompleksinin Ziraat Bankası'na ait olduğunu, gezmek için Genel Müdürlük'ten izin almak gerektiğini öğreniyoruz. Semtin sıkışık sokak dokusu arasında tek yeşil alan olarak dikkati çeken bahçenin ge-

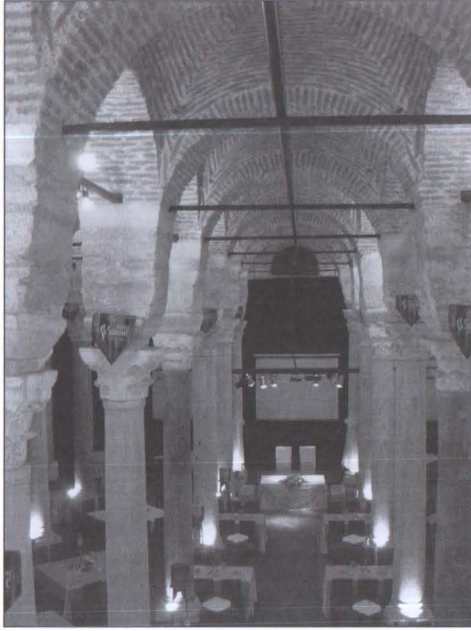
nişliği, yüksek ağaçları ferahlık verse de binanın geleceğinin ne olacağı sorusu zihnimizi kurcalıyor.⁽¹⁰⁾

Adı “Şefkat Yurdu” anlamını taşıyan bu okul “Darüşşafaka Lisesi Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” adlı hayır derneğinin girişimleri sonucu, yetim ve yoksul Müslüman çocukların yetiştirilmesi amacıyla 28 Haziran 1870’de parasız yatılı olarak açılmış. Başlangıçta, özellikle Kapalıçarşı ve çevresindeki işyerlerindeki çıraqları okutmayı hedefleyen okul için Fatih’te Maşuk Paşa Konağı, arsasıyla satın alınır ve Mimar Ohannes Kalfa’nın hazırladığı projeye göre 1868’de binanın yapımına başlanır. Dönemin padişahı Abdülaziz ile Sadrazam Ali Paşa, Mısır Hıdivi İsmail Paşa ve zengin devlet adamlarının yaptıkları bağışların yanı sıra kamu hazinesinden yapılan bağışlar projenin hayata geçmesini sağlar.

Sekiz yıl eğitim vermesi kararlaştırılan kurumun öğretim kadrosu asker kökenli paşalardan ve İstanbul’un aydınlarından oluşturulur. İlk sene 54 öğrenci ile eğitime başlanır. 1881’de 8 kişi olan ilk mezunlar Posta ve Telegraf Nezareti’nde göreve başlar. Lise 1904’te Maarif Nezareti’ne bağlanır, aynı yıl liseyi kuran hayır cemiyeti dağılır, ikinci meşrutiyet döneminde liseden mezun olanlar cemiyeti yeniden örgütleyerek kurumun yaşatılmasını üstlenirler. 1969’da yatılı kız öğrenci alınmaya başlanır ve lise nihayet 1994’te Ayazağa’ya taşınır. Darüşşafaka Lisesi bir tarihi bina ve sonradan yapılmış ek binalardan oluşuyordu. Arsanın tam ortasına yerleştirilmiş neoklasik üslup-taki kâgır-aşşap ana bina 2.800 metrekare taban alanlı, bodrum katıyla beraber dört katlıdır. Ek binalardan “L” şeklinde olan 1953 yılında Anıtkabir’in mimarlarından Emin Onat tarafından inşa edilmiştir. Diğeri ise 1973 tarihli dir.

Zamanında bu okulda resim eğitimine çok önem verildiğinden mezunları arasında pek çok ressam vardır. Nitekim, İstanbul Resim Heykel Müzesi’nin ilk salonunda Darüşşafakalı pek çok ressamın eserleri sergilenmektedir. Bunlar fotoğraf ressamları olup resimlerini fo-

(10) Darüşşafaka mezunu Funda Özkan’ın 28 Ağustos 2009 tarihli *Radikal* gazetesindeki köşe yazısından Darüşşafaka Lisesi’nin arazisinin binalarıyla beraber Ziraat Bankası tarafından Milli Emlak’a devredildiğini, sonradan Milli Emlak’ın bu alanı Hazine’ye bağışladığını, Hazine’nin de iki yıl kadar önce söz konusu taşınmazları Milli Eğitim Bakanlığı’nın kullanımına verdiğini öğrendik. Yazıda, ülkemizde okul ihtiyacı olduğu için, Milli Eğitim Bakanlığı’nın başvuruları değerlendirdiği ve başvurular arasında İlim Yayma Cemiyeti’ni seçtiği belirtiliyor. İlim Yayma Cemiyeti bu kampüsü sadece erkek öğrencilerin eğitileceği bir İmam Hatip Lisesi’ne çevirmek için hazırlıklara başlamış.

Ali Naki Sarıncı.

toğraflardan yola çıkarak yapmışlardır. Günümüzde, ülkenin en saygın eğitim kurumlarından biri olmaya devam eden lisede, XIX. yüzyılın ünlü yazarı Ahmet Rasim de yatılı olarak okumuş, sonradan *Gecelerim* adlı kitabında bu okulla ilgili hatıralarını anlatmıştır. Darüşşafaka Lisesi'ne en azından bir süre devam edenler arasında yazar Aziz Nesin, Peyami Safa'nın babası İsmail Safa da bulunmaktadır. Ünlü yazar Ahmet Mithat Efendi de yaşamının sonlarında Darüşşafaka Lisesi'nde öğretmenlik yapmış, 1912'de burada hayatını kaybetmiş ve Fatih Camisi hazinesine gömülmüştür.

Darüşşafaka Lisesi bahçesinin duvarı boyunca ilerleyip sağa dönmünce Ali Naki Sokağı'na geliyoruz. Sağ tarafta kalın duvarlı, yuvarlak kemerli pencerelerle sokağa açılan bir Bizans sarnıcı görünüyor. Tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmese de İmparator Markiyanus'un eşi Pulkheria tarafından yaptırıldığı tahmin ediliyor; nitekim ince işçiliği yapının V. veya VI. yüzyıla ait olduğunu düşündürüyor. Her sırada yedi tane olmak üzere dört sıra halinde düzenlenmiş bazıları mermer, bir kısmı da granit toplam 28 sütunun kaideleri ve başlıkları korint üslubundadır.

Ahmet Rasim de Darüşşafaka'da yatılı olarak okumuş, sonradan Gecelerim adlı kitabında bu okulla ilgili hatıralarını anlatmıştır.

İstanbul'un en büyük kapalı sarnıçlarından biri olan bu mekân bir süre iplik bükücüler ve marangozlar tarafından kullanıldıktan sonra terk edilmiş ve çöplüğe dönüşmüş. Sarnıç, 2000 yılında özel bir şirket tarafından ele alınıp yedi yıl süren restorasyon çalışmasından sonra turistik restoran olarak hizmete açılmıştır. Günümüzde Ali Naki veya Selimiye Sarnıcı olarak tanınan yapının yakındaki Bizans dönemine ait Bonos Sarayı'nın sarnıcı olması ihtimal dahilindedir.

Yavuz Selim, Çarşamba, Karagömrük, Kariye

İstanbul'un beşinci tepesi üzerindeki Yavuz Selim Külliyesi ve Aspar Sarnıcı'nı gezip, Çarşamba içlerine yöneliyoruz. Roma-Bizans döneminde manastır, Osmanlılar zamanında tekkeler semti olan Draman ve Karagömrük'te sıcak ve canlı mahalle yaşantısının keyfini çıkara çıkara Kariye'ye ulaşıyoruz.

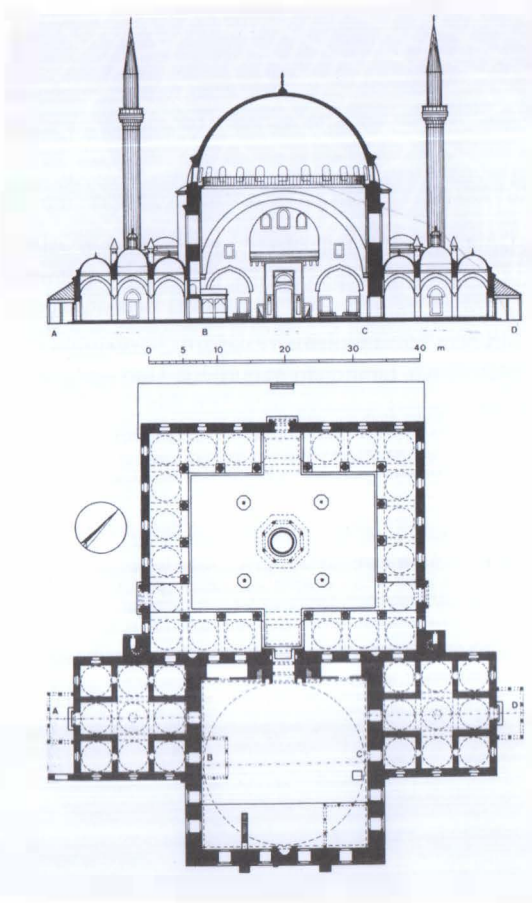
23) Asper Sarnıcı	39) Ahmet Rasim Lisesi
24) Yavuz Selim Camisi	40) Hattat Mustafa Rakım Efendi Türbesi
25) Fatih Kız Lisesi	41) Atık Ali Paşa Camisi
26) Kovacı Dede Camisi	42) Zincirlikuyu Hamamı (Ayeri Sineması)
27) İsmail Ağa Külliyesi	43) Semiz Ali Paşa Medresesi
28) Acemoglu Camisi	44) Aetius Sarnıcı (Vefa Stadyumu)
29) Murat Molla Kütüphanesi	45) Nurettin Tekkesi
30) Aya Yorgi Potira Kilisesi	46) Canfeda Hatun Camisi
31) Fethiye Camisi	47) Draman Camisi
32) Hırami Ahmet Paşa Camisi	48) Kefeli Camisi
33) Mehmet Ağa Camisi	49) Bogdan Saray Kalıntısı
34) Üçbaş Camisi	50) Fatih Halkevi
35) El Hacı Halil Efendi Medresesi ve Türbesi	51) Kasım Ağa Mescidi
36) Kumrulu Mescit	52) Panayia Uranon Rum Ortodoks Kilisesi
37) Nispetiye Mehmet Paşa Camisi	53) İstipol Sinagogu
38) Keşkin Dede Türbesi	54) Kariye Kilisesi

Sarnıçlarıyla ünlü bir bölgedeyiz; nitekim hemen yakında, Yavuz Selim Caddesi'nde ünlü **Aspar Sarnıcı**, nam-ı diğer Çukurbostan bulunuyor. Şehirdeki Roma-Bizans döneminde yapılmış üç büyük açık sarnıçtan biri olan bu su toplama ve dağıtma havuzunun Got asıllı bir komutan olan Aspar tarafından yaptırıldığı (MS 459) tahmin edilir. Komutan Aspar, başa geçmesine katkıda bulunduğu İmparator I. Leon tarafından, gereğinden fazla güç ve iktidar sahibi olması nedeniyle, 471'de idam ettirilmiş. Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarında burada artık su toplanmadığından "kurubostan veya kurubahçe" anlamında "Kserokipion" adıyla anılmaya başlayan kare planlı sarnıcın kenar uzunluğu 152 metre, derinliği 11 metre kadardır.

Aspar Sarnıcı'nın içinde XVI. yüzyılda küçük bir mahalle kurulur. Mustafa Müslihiddin Efendi tarafından yaptırılan mescit etrafında gelişen mahalle 1950'li yıllara kadar küçük ahşap evleri, dar sokak do-

Aspar Sarnıcı ve
Yavuz Selim Camisi.

*Yavuz Selim
Camisi'nin düşey
kesiti ve planı.*

kusuyla İstanbul'un en sevimli köşelerinden biriyken, 1950'den sonra ahşap evlerin yerini kötü betonarme yapıların almaya başlamasıyla bu özelliğini kaybeder. Fatih Belediyesi 1985'te sarnıç alanını istimlak eder ve pazar yeri olarak düzenlemek için zemine kalın bir beton döktürür; ancak, esnaf gelmeyi reddedince Belediye'nin projesi gerçekleşmez. Bu alanda mescit dışında hâlâ birkaç ev, basket sahalrı, oyun parkı, Fatih Belediyesi'nin bazı ek hizmet binaları ve yine belediyenin açtığı biçki-dikiş kursu bulunmaktadır.

Aspar Sarnıcı'ndan ayrılıp bakışlarımızı Yavuz Selim Caddesi'nin karşı tarafına çevirince, türbeleri, 1960'larda yapılmış apartmanların

arasına sıkışmış ahşap evleri ve sürpriz Haliç manzaralarıyla bu tarafın da görülmeye değer olduğunu anlıyoruz. Sarnıcın hemen arkasında bütün heybetiyle Yavuz Selim Camisi yükseliyor. İstanbul'un beşinci tepesini taçlandıran cami 1522'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Selim için yaptırılmış. Tam olarak bilinmese de mimarının Acem Ali olduğu tahmin edilen caminin bir tarafında türbeler diğer tarafında ise sıbyan mektebi bulunur.

Önce türbelerin bulunduğu bahçeye girip, eşsiz Haliç manzarasını uzun uzun seyrettikten sonra Yavuz Sultan Selim'in revaklı sekizgen türbesine yöneliyoruz. Girişin üstü ve iki yanındaki çiniler İznik çinileri olup, çini sanatında kırmızının yaygın olarak kullanılışından önceki evrenin güzel örneklerindendir. Türbenin ortasında Yavuz Sultan Selim'in, iç içe geçmiş yılanları andıran kavuklu, büyük sandukası tıpkı Fatih Sultan Mehmet'inki gibi tek başına durur. Oysa daha sonraki padişahlar türbelerinde yalnız değillerdir; belki de yer sıkışıklığından, genellikle eşleri ve çocuklarından bir kısmı onlara refakat eder.

Evliya Çelebi'nin üç yıl boyunca bu türbede hafız olarak çalıştığı kendisi tarafından ifade edilir. Sultan II. Beyazıt'ın oğlu olan I. Selim tahta geçtiğinde 42 yaşındaydı ve sadece sekiz yıl tahta kalmasına rağmen Batı İran, Filistin, Arabistan ve Suriye'yi fethederek imparatorluğun sınırlarını ikiye katlamıştır. 1517'de Mısır'ı fetheder, böylece halifelik Mısır'ın Memluklu hanedanından Osmanlı Sultanları'na geçer ve son halife Abdülmecit'e kadar bütün Osmanlı padişahları aynı zamanda halife olur. Neredeyse her yıl bir sadrazam katlettiği bilinen Sultan I. Selim, belki de fetihlerinin yanı sıra bu özelliğinden de dolayı halk tarafından "Yavuz" unvanına layık görülmüştür. 1520'de öldüğünde iki yıldan beri büyük bir Avrupa seferi hazırlığı içinde olan Yavuz Sultan Selim için: "*Kanlı çibandan öldü, Macaristan'ın fethi suya düştü*" deyişi halk diline yerleşmişti.

Yavuz Sultan Selim'in türbesinin karşısında Sultan Süleyman'ın iki çocuğunun gömülü olduğu bir türbe, onun Haliç tarafında ise 1861'de ölen Sultan Abdülmecit'in türbesi yer alır. Burayı daha sağlığında, fetihleriyle ünlü selefine duyduğu hayranlıktan dolayı seçtiği söylenen Sultan Abdülmecit, 21 karısı ve 42 çocuğu ile en çok çocuk sahibi padişahlardan biri olup türbesinde çocuklarından bazıları gömülüdür. Dönemin yaygın Neobarok-Rokoko üslubundan etkilenmediği gözlemlenen türbe oldukça sadedir.

Türbelerin bulunduğu huzur dolu bahçeyi terk edip camiye yöneliyoruz. Caminin en önemli özelliği basık ve büyük kubbesidir. Edirne'deki Beyazıt Camisi'ne benzetilen, 24.5 metre çapındaki ve 12.5

metre yüksekliğindeki kubbe kare bir plan üzerinde yükselir. Uzmanlara göre bu çaptaki bir kubbenin daha yüksek olması beklense de, caminin mimarı burada statik olarak zoru başarmış ve böylece mekân olduğundan daha büyük algılanır olmuştur. Oldukça sade bir yapı olan caminin şadırvanlı avlusundan bakıldığında pencere üzerlerinde erken dönem İznik çinileri görülür. İç mekânda duvarlar sıvasız olup, süsleme de azdır. Sadece, avluda olduğu gibi pencere üstlerinde turkuvaz, lacivert ve sarı renklerin hâkim olduğu erken dönem İznik çinileri vardır. Bunun yanı sıra, mihrap, minber ve hünkâr mahfili ince işçiliği ile dikkat çeker. Mihrap duvarında Kâbe'den getirilmiş bir kumaş parçası asılıdır. Caminin içinden geçilerek girilen kare planlı yan mekânlar gezgin dervişlerin konaklaması için yapılmış tabhanelerdir. Bunlar, haç şeklindeki bir koridordan ulaşılan dört oda barındırmaktadır.

Tarihçilerin aktardığına göre, Fatih Külliyesi yapılırken tabhanelerin camiden koparılıp ayrı bir yapı olarak külliyenin bir köşesine yerleştirilmesi ulemanın tepkisine yol açmış. Ulemayı memnun etmek amacıyla olsa gerek, Yavuz Selim Camisi'nde tabhaneler yeniden camiye entegre edilmiş.

Restorasyonu henüz bitmiş olan camiden çıkıp Haliç manzaralı cami terasına yöneliyoruz. Bankları, çiçekleri, ağaçları ve manzarasıyla tam bir seyir yeri olan cami terasını dolduran kalabalığı görünce Osman Cemal Kaygılı'nın şu sözleri geliyor aklımıza:

"Sayfiyeler, mesireler müstesna olmak üzere diyebilirim ki İstanbul içinde Sultanselim kadar nezareti muhteşem, havası sağlam, güneşi parlak bir yer yoktur."

Yazın en sıcak günlerinde bile serinletici rüzgârların eksik olmadığı terastan ayrılıp yolumuza devam etmek için yeniden avluyu geçip sağa dönüyoruz, bir süre çocuk kitaplığı olarak kullanıldıktan sonra, Kuran kursuna dönüştürülen eski sıbyan mektebinin yanından geçerek külliyenin kemerli kapısından dışarı çıkıyoruz. Solumuza Aspar Sarnıcı'nı, sağımıza ahşap-kâğıt evleri alarak çarşafalı kadın ve çocukların, şalvarlı ve çember sakallı erkeklerin arasında Çarşamba semtinin içlerine doğru ilerliyoruz. Manyasızade Caddesi'ne gelince sola dönüp mezunları arasında Türk Sineması'nın güzel ve ünlü kadın sanatçıları da olan Fatih Kız Lisesi'nin önüne geliyoruz. "Fatih Erkek Ortaokulu" adıyla 1936-37'de Çarşamba'da, Beyceğiz Caddesi üzerinde bulunan ve Sultan II. Abdülhamit'in vekillerinden Asım Efendi'ye ait konakta öğretime başlamış olan kurum, 1939-40 öğretim yılında erkek öğrencilerini eski Karagümrük, bugünkü adıyla Ah-

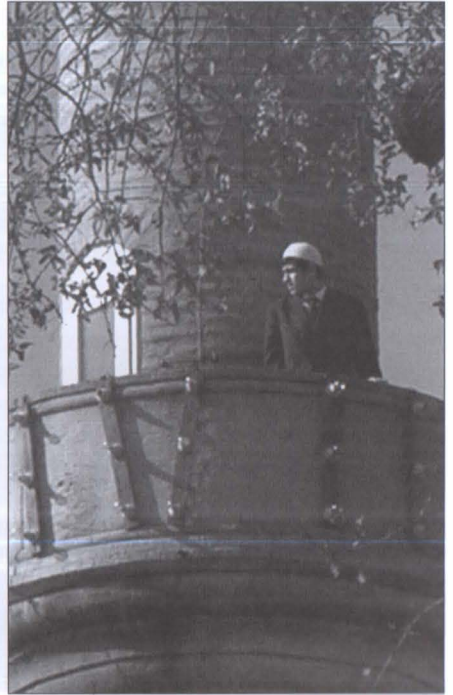

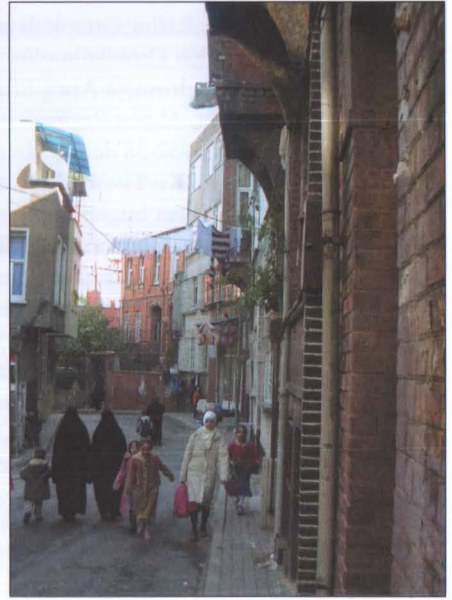
met Rasim Ortaokulu'na devreder, yerine kız öğrenciler olarak Fatih Kız Ortaokulu olur. 1951-1952 öğretim yılında genişleyen öğrenci kadrosuyla Asım Efendi Konağı'na sığmaz olan Fatih Kız Ortaokulu, Ahmet Rasim Ortaokulu binasına taşınarak çift öğrenime başlar. 1957-58'den itibaren lise olan Fatih Kız Ortaokulu 1959-1960'da Fatih Kız Lisesi adıyla, eski Çarşamba Parkı arazisi üzerine inşa edilmiş olan bugünkü yeni binasına taşınmıştır. İstanbul'un Avrupa yakasında karma okul haline getirilmeyip, kız lisesi olma özelliğini sürdüren tek okul Fatih Kız Lisesi'dir.

(Aşağıda solda)
Fatih Kız Lisesi okul
çıkışı.

(Sağda) Kovacı
Dede Camisi
müezzini elektrik
kesintisi nedeniyle,
eskiden olduğu gibi
minarenden ezan
okurken.

Fatih Kız Lisesi'nin hemen karşısında Kovacı Dede Camisi yer alıyor; tesadüfen tam ezan vakti cami yakınındayız ve elektrikler kesik olduğu için müezzinin ezan okumak için eskiden olduğu gibi minareye çıktığına tanık oluyoruz. Kovacı Dede Camisi, Halveti Şeyhi Sevidik Şucaaddin tarafından XV. yüzyıl sonlarında yaptırılmış; aslında zaviye iken XVII. yüzyılda Vardarlı Kovacızade Şeyh Mehmet Efendi tarafından minber koydurularak camiye çevrilmiş. Zamanla harap olup yal-

nız minare kaidesi ve mezarlığı kalan yapı 1984'te Fatih'in Eski Eserlerini İhya ve Koruma Derneği tarafından halkın yardımıyla tamamen yeniden inşa edilmiş.

Kaynaklarda etrafında medreseler olduğu belirtilse de, bugün bunlardan eser yoktur.

Çarşamba-Fener semtleri arasındaki sokaklar.

Çarşamba

Manyasızade Caddesi üzerinde ilerliyoruz. Caddenin sağda, İsmailağa Caddesi ile kesiştiği noktada karşımıza İsmail Ağa Külliyesi çıkıyor. 2006 yılında, imamının cami içinde elim bir cinayete kurban gitmesi ve ardından katilin ibadethane içindeki şaibeli ölümü vesilesiyle uzun süre gündemde kalmış olan cami, klasik üsluptan Osmanlı baroğuna geçiş döneminde, 1723'te Şeyhülislâm⁽¹¹⁾ İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır. Dükkânlar üzerinde yükselen camiye avlunun sağ tarafındaki merdivenle çıkılır. Kaynaklarda bu caminin yapılırken kâbeye benzetildiği yer alır. Sokaktan avluya geçiş sağlayan kapının üzerin-

(11) Şeyhülislâm: Osmanlı İmparatorluğu'nda ilmiye sınıfının başı olan ve dini konularda en yüksek bilgi ve yetkiye sahip devlet görevlisi.

de tek odalı sıbyan mektebi, avlunun gerisinde ise günümüzde Kuran kursu olarak kullanılan darül hadis yer alır. 1952’de restore edilmeden önce oldukça harap halde olan camiye, namaz mekânını genişletmek için 1988’de beton ek yapılmıştır. İsmail Ağa Cami cemaatinin çoğunu Nakşibendi tarikatının Mahmut Efendi kolunun mensuplarının oluşturduğu, tarikatın bu kolunun kadınların çarşaf giyme zorunluğuna önem verdiği bilinmektedir. İsmail Ağa Külliyesi’nin bir parçası da İsmail Ağa’nın oğlu Şeyhülislâm Muhammed Esat Efendi’nin adıyla anılan medresedir. Külliyenin haziresinde, tarikat mensuplarının büyük saygı gösterdiği Şeyhülislâm İsmail Efendi ve Şeyhülislâm Muhammed Esat Efendi’nin yanı sıra Şeyhülislâm İshak Efendi ile Muhammed Şerif Efendi gömülüdür.

Biraz ileride, İsmail Ağa Camisi’nin karşı sırasında XVII. yüzyıl’da Acem Hüseyin tarafından yaptırılmış olan Acemoğlu Camisi bulunuyor. Minaresinin yerden yükseliyor olmasıyla dikkat çeken caminin kapısı üzerindeki levhada Fatih’in Eserlerini İhya ve Koruma Derneği tarafından 1974’te yeniden yaptırıldığı bilgisi yer alıyor.

Manyasızade Caddesi’ne açılan Murat Molla Caddesi’ne girip geniş bir bahçe içindeki Murat Molla Kütüphanesi’ne geliyoruz. Görünen ilk bina kitaplık memurları için düşünülmüş. 1775’te Rumeli Kazaskeri Damatzade Şeyh Murat Molla tarafından yaptırılmış esas kütüphane binası, Bizans dönemine ait tonozlu bir altyapı üzerine oturtul-

Murat Molla
Kütüphanesi

muş. Kitaplara zararlı zemin rutubetini önlemek amacıyla altyapının duvarlarında karşılıklı küçük pencereler açılarak havalandırma sağlanmış. Kütüphane kapısı üzerinde dizeleri şair Fitnat Hanım'a ait "talik" hatlı manzum bir kitabe yer alır. Duvarları moloz taş ve tuğla örgülü, kare planlı kütüphane, ortada bir kubbe, kubbenin dört tarafında beşik tonoz ve köşelerde küçük kubbelerle örtülüdür. Kubbeyi taşıyan sütunların başlıkları Bizans döneminden kalmadır. Kitap koleksiyonu esas olarak Murat Molla ve yakın akrabalarının kitaplarından oluşur. 1893 tarihli sayıma göre 1836 olan kitap sayısı, cumhuriyet döneminde civardaki çeşitli tekke ve medreselerin kitaplarının da buraya getirilmesiyle hayli artmıştır. Ancak, büyük bölümü yazma eserlerden oluşan bu koleksiyonlar, 1949 ve 1954'te Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmış, kütüphanede sadece Murat Molla Koleksiyonu kalmıştır. Hâlâ İl Halk Kütüphanesi'ne bağlı Halk ve Çocuk Kütüphanesi olarak tanımlansa da pek kimsenin faydalanmadığı açıktır, çünkü ne zaman gitsek kapalı olduğunu gördük. İstanbul'un 2010'da "Avrupa Kültür Başkenti" olması dolayısıyla restore edilecek binalar kapsamına alınan yapı, umarız restorasyon sonrası halkın kullanımına yeniden açılır.

Bir zamanlar kütüphanenin karşısında bulunan Nakşibendi tarikatına bağlı Murat Molla Tekkesi ise yıkılmıştır. 1769 tarihli tekkenin Sultan II. Abdülhamit zamanında onarılmış olduğu biliniyor. Tekkenin müdavimlerinden biri de Osmanlı medreselerinin son yetiştirdiği aydınlardan Ahmet Cevdet Paşa'ydı. Gençlik hayatı Fatih'te geçen Paşa'nın medrese dışında devamlı gittiği ve tasavvuf kültürünü edindiği yer Murat Molla Tekkesi'ymiş. Lofçalı Ahmet Cevdet Paşa, Süleymaniye'de müderris, sonra kazasker ve nihayet vezir olmuştur. Kariyerini tamamladıktan sonra Fatih'e dönmüş ve ömrünün son yıllarını bu semtte geçirmiştir.

Murat Molla Caddesi'nin devamında sol tarafta yüksek duvarlar üzerinde bir çan ve bazilika şeklindeki kilise binası dikkatimizi çekiyor: Aya **Yorgi Potira Kilisesi** (potira: kuyu). Eskiden Müslüman halk bu kiliseyi "Hızır İlyas Kilisesi" adıyla tanıyormuş. Sadece çarşamba günleri ziyarete açık olmasına rağmen içeri girmemize izin veriliyor. Kilsenin bekçiliğini yapan ailenin Hatay'dan geldiğini, civarda Hataylı Hristiyan ailelerin oluşturduğu 100 kadar hane bulunduğunu, kilisede her çarşamba saat 9-10 arası ayin yapıldığını öğreniyoruz. Pazar değil de çarşamba günü ayin yapılması ise, çok kilise, az cemaat ve az papaz olmasıyla açıklanıyor. Bundan bir papazın birden fazla kilisede ayin yaptığı, dolayısıyla ayinlerin haftanın farklı günlerine dağıtıldığı anlaşıyor. Aya Yorgi Potira Kilisesi'nin her Rum Ortodoks Kilisesi gibi özel bir günü var. Meryem Ana'nın üzümü kutsadığı 6 Ağustos günü,

*Meryem
Ana'nın
üzümü
kutsadığı 6
Ağustos günü,
İstanbul'un
her tarafından
Rum Ortodoks
cemaat Aya
Yorgi Potira
Kilisesi'ne,
üzüm
bayramını
kutlamak
üzere geliyor.*

Çarşamba'da Aya
Yorgi Potira Kilisesi.

İstanbul'un her tarafından Rum Ortodoks cemaat Aya Yorgi Potira Kilisesi'ne, üzüm bayramını kutlamak ve özel ayine katılmak üzere geliyor. Geleneklere bağlı olanlar ancak bugünden sonra üzüm yemeğe başlıyor. Bu bilgileri bize kapıyı açan Hataylı bekçi ailenin kızı ile Müslüman arkadaşı aktarıyor. Farklı dinlerden iki genç kız, farklı dinlere mensup cemaatlerin yaşadığı iki farklı semtin arasındaki cadde üzerinde yer alan kilisede buluşmuş. Murat Molla Caddesi, Fener semti ile Çarşamba arasında âdeta bir sınır oluşturuyor. Tarih boyunca bir taraf ağırlıklı Rumların, diğeri Müslümanların yaşam alanı olmuş. Zaten, caddenin Haliç tarafındaki mimari ile diğer tarafındaki birbirinden oldukça farklı. Şimdilerde her iki semtte de neredeyse sadece Müslümanlar yaşasa da Molla Murat Caddesi'nin üst tarafında insan resmi birdenbire değişiyor. İstanbul'da semttten semte kültürel farklılığın en azından mimari doku, bunun yanı sıra kilise, cami, sinagog sayısındaki fark sayesinde hissediliyor olması globalizm ve soylulaştırma çağında neyse ki henüz her şeyin aynılaştırılmadığını gösteriyor.

Fethiye Camisi (Pammakaristos Kilisesi)

Fethiye Camisi'ne (Pammakaristos Kilisesi) gitmek üzere tekrar Manı yazızcı Caddesi'ne çıkıyoruz. En önemli Bizans kiliselerinden biri olan Theotokos Pammakaristos Manastırı ve Kilisesi İmparator İoan

*Fethiye Camisi
(Pammakaristos
Kilisesi), XVI. yüzyıl
sonlarında camiye
dönüştürülmüş.*

nes Komnenos'un eşi Anna Doukaine tarafından XII. yüzyılda yaptırılmış. Latin işgali sırasında (1204-1261) harabeye döndüğü tahmin edilen kiliseyi, XIII. yüzyıl sonlarında Mihail Glabas Tarkaniotes'in yeniden yaptırdığı kabul görür. Mihail Glabas'ın ölümünün ardından, XIV. yüzyıl başlarında, kilisenin güneydoğu tarafına eşi tarafından bir mezar şapeli ekletilmiş. Mezar şapelinin güney cephesini süsleyen silme üzerindeki manzum bir kitabe günümüzdeki kilisenin Mihail Glabas Tarkaniotes tarafından yaptırıldığını doğrular niteliktedir. Adından anlaşılacağı üzere (Theotokos Pammakaristos) "pek neşeli tanrı anası"na adanmış olan kilise ve manastırın, zamanında etrafı duvarlarla çevrili ağaçlıklı bir düzlük üzerinde olduğu çeşitli kaynaklar sayesinde biliniyor. Günümüzde de kilisenin etrafı açık olduğundan dört cephesini ayrı ayrı görmek mümkündür. Özellikle doğu ve güney cepheleri tuğlanın Bizans mimarisinde bezeme unsuru olarak tipik kullanımı dolayısıyla dikkat çekiyor. Ayrıca, dalgalı saçaklı yüksek kasnak üzerinde yükselen kubbelerin çeşitliliği kubbe pencerelerinin kademeli kemerleri yapıya hafiflik ve hareketlilik sağlıyor.

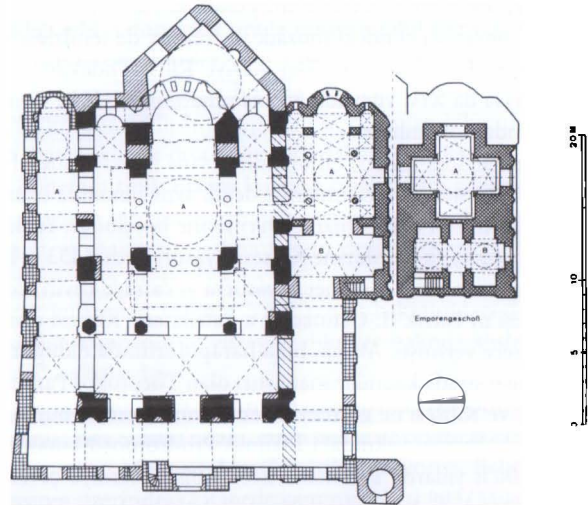
Yapı, kubbeli ana mekânı üç taraftan "U" biçiminde koridorların sardığı, "dehlizli" kiliselerdendir. Çifte sütunlar ve kemerlerle bu dehlizlerden ayrılan ortadaki kubbeli mekânın doğusunda üç apsis, batısında bir narteks vardı. Kilise camiye çevrilince üç apsis yerine üstü kubbeli bir mekân yapılmış, mekânın yan duvarına da dışarı doğru taşan bir mihrap eklenmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında ana ki-

lise binasının kuzey ve batı cepheleriyle, güney cephesinin mezar şapelinden arta kalan bölümü “perambulatoryum” denen bir dehliz ile çevrilir, mezar şapeli de batı tarafından söz konusu dehliz ile bağlanır.

Fener-Çarşamba sınırındaki Pammakaristos Kilisesi XVI. yüzyıl sonlarında artık etrafı ağırlıklı Müslüman mahalleleriyle çevrili hale gelince camiye dönüştürülür ve Gürcistan ile Azerbeycan’ın fethinin hatırasına Fethiye Camisi adını alır. Kilise, camiye çevrilirken ana mekân mümkün olduğunca bütünlüklü kılınmak istendiğinden iç duvarların bir kısmı ile bazı kemerler yıktırılmış. Bu dönüştürme sırasında mezar şapelini ana mekândan ayıran ara duvar ile şapel kubbesini taşıyan dört sütundan ikisi ortadan kaldırılmış, sonuçta, orijinal mekân duygusunun tamamen kaybolmasına neden olan garip bir mekân ortaya çıkmıştır.

Fethiye Camisi, 1640 Balatkapı yangınında tahribata uğramış; 1845’te bir tamir görmüş, minaresi büyük ihtimalle bu onarım sırasında neo-barok üslupta yenilenmiştir. 1936’da Vakıflar İdaresi tarafından yeniden restore edildikten sonra Müzeler İdaresi’ne devredilmiş, ancak Müzeler İdaresi yapıya gereken ilgiyi gösteremediğinden, yapı uzun yıllar sahipsiz ve bakımsız kalmıştır. Nihayet çevre halkının başvurusu üzerine 1960’lı yıllarda yeniden cami olarak açılırken, biti-

Fethiye Camisi’nin
(Pammakaristos
Kilisesi) planı.

■ XI. yüzyıl duvarları
■ XIV. yüzyıl başları

■ Geç Bizans
■ Osmanlı dönemi

*Fethiye Camisi
(Pammakaristos
Kilisesi) şapelindeki
İsa tasviri.*

şikteki mezar şapeli de Amerikan Bizans Enstitüsü tarafından restore edilmiş, ana mekânla arasındaki duvar yeniden örülmüş, camiye dönüşüm sırasında ortadan kaldırılmış olan iki sütun yerine konmuştur. Bu arada mezar şapelindeki mozaik ve freskler de temizlenerek restore edilmiştir. Buradaki mozaikler Kariye Kilisesi'ndekiler kadar kapsamlı olmasa da XIV. yüzyılda Bizans sanatının yeniden dirilişini izlemek açısından önemlidir.

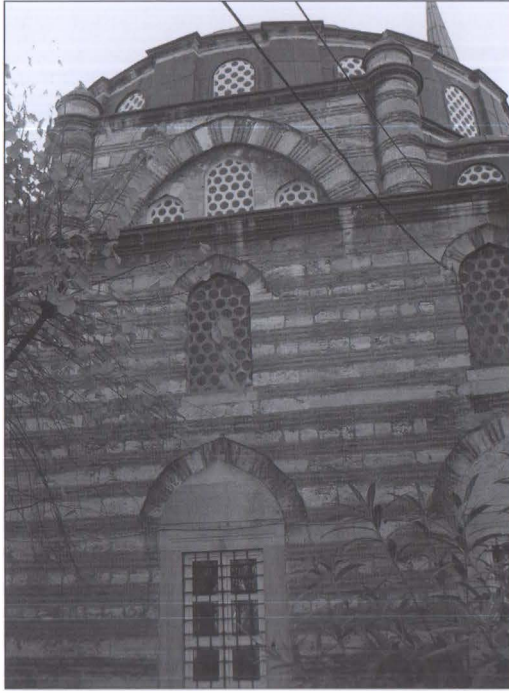
Pammakaristos Kilisesi en önemli Bizans kiliselerinden biri olmasının sadece mimarisi ve resimlerine değil, aynı zamanda uzun bir süre Patrikhane Kilisesi olarak hizmet vermesine borçludur. Yeniden hatırlamak gerekirse, ilk Patrikhane Kilisesi Ayasofya'ydı. 1453'te İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, Ayasofya'yı camiye çevirince, Havarîyun Kilisesi'ni Patrik II. Gennadios'a Patrikhane Kilisesi olarak kullanılmak üzere vermişti. Ancak, bina harap durumda olduğundan, patrik 1455'te o sırada kadınlar manastırı olan Theotokos Pammakaristos Manastırı ve Kilisesi'ne geçmeyi ister. Bunun üzerine burada yaşayan rahibeler de hemen yakındaki İoannes Prodromos Manastırı'na nakledilir. 1590'lı yıllarda Pammakaristos Kilisesi camiye çevrilince patrikhane burayı da terk ederek önce Balat'taki Ayios Demetrios Kanavis Kilisesi'ne, 1612'de de Ayios Georgios Kilisesi'ne taşınır. Fener semtindeki Ayios Georgios Kilisesi hâlâ patrikhane kilisesidir. Hemen

arkasında patrikhane binası ile çok değerli el yazması eserler de barındıran kütüphane bulunur.

Pammakaristos Kilisesi'nin batı tarafında I. Ulusal Mimarlık Akımı üslubundaki Fethiye İlköğretim Okulu binası dikkat çekiyor. XX. yüzyıl başlarında Mimar Kemalettin Bey tarafından eski medrese binasının yerine, aynı planda yine medrese olarak inşa edilmiş olan binanın tabanı ilk medreseninki gibi geniş bir "U" biçiminde olup, bodrumla birlikte iki katlıdır. Kaynaklara göre eski medrese, kilisenin camiye çevrilmesinin ardından 1590-1591 yıllarında Sultan III. Murat'ın sadrazamlarından Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştı. Fethiye İlkokulu'nun önünde çocuklarını almak üzere bekleyen, beklerken birbiriyle sohbet etmiş türbanlı, çarşafli, modern giyimli anneleri görüyor ve eskiden neredeyse bütün İstanbul'da çocukları servislerin değil burada olduğu gibi annelerin okuldan aldığını hatırlıyoruz.

Yeniden Manyasızade Caddesi'ne çıkıp karşı sıradaki Beyceğiz Kuyusu Sokağı'na giriyoruz. Karşımızda camiye çevrilmiş küçük bir Bizans Kilisesi tüm sevimliliği ile duruyor. Şimdiki adı Hiramî Ahmet Paşa Camisi olan Aios İoannes Kilisesi, (tam adı Aios İoannes en to Trullo'dur; bu ad Semavi Eyice'ye göre 1456'dan sonra ortaya çıkmıştır) hakkında kesin bilgiler olmasa da, mimari özelliklerinden dolayı XI. veya XII. yüzyıla tarihlenir. Patrikhane 1455'te hemen yakındaki Fethiye Camisi'ne (Pammakaristos Kilisesi) taşındığında, yukarıda belirtildiği gibi o dönemde orada yaşayan rahibeler çıkarılıp İoannis Kilisesi'ne yerleştirilmişler, yapı 1586'da Hiramî Ahmet Paşa tarafından camiye çevrilene kadar burada ikamet etmişlerdir. Yunan Haçı planına göre inşa edilmiş üç apsisli bir yapı olan kilisenin orta apsisi yarım daire şeklinde dışa taşar. Ortadaki yüksek kasnaklı pencere-
li kubbe, dönemin tipik Bizans kubbesi özelliklerini gösterir. Camiye çevrildikten sonra birçok onarımdan geçmiş yapının dış duvarlarının örgü tekniği ve malzemesi aslına uygun değildir. Varlığı, XX. yüzyıl başlarında kayıtlara geçmiş ahşap minaresi ortadan kalkmıştır. Hâlâ cami olarak kullanılan yapının Türk sanatı bakımından dikkate değer bir özelliği kubbenin iç yüzeyini dilimler halinde süsleyen renkli "malakârî" nakışlardır.

Ayios İoannis Kilisesi'ni arkamızda bırakıp Manyasızade Caddesi'ne açılan Mehmet Ağa Sokağı'ndaki, etrafı bahçe ile çevrili küçük, güzel ve ilginç bir yapı olan Mehmet Ağa Camisi'ne geliyoruz. Bahçeye açılan doğu kapısının üzerindeki kitabe caminin Hicri 993/Miladi 1585'te siyahi harem ağalarının başı olan Bab-üs saade (Topkapı Sarayı'ndaki üçüncü kapıya "Bab-üs saade" denir) ağası Habeşi Mehmet Ağa tarafından

Mehmet Ağa Camisi'nde değişik geometrik unsurlar kullanılmıştır.

dan Davut Ağa'ya yaptırıldığı kaydedilmiştir. Davut Ağa, Mimar Sinan'ın yanında yetişen ve onun ölümünden sonra "Mimarbaşı" olarak yerini alan kişidir. Mehmet Ağa Camisi, mimarının kesinlikle Davut Ağa olduğu bilinen az sayıdaki camilerden biridir. Yapılış tarihi olan 1585'te Sinan henüz hayattadır, Mekke'den yeni dönmüştür ve 90 yaşlarındadır. Kare planlı cami tek bir kubbeyle örtülmüştür: 11 metre çapındaki kubbeyi duvar içine yerleştirilmiş sekiz paye, kemerler aracılığıyla taşır; köşelerde çeyrek kubbeler vardır. Dışarıya doğru taşan mihrabın örtüsü yarım kubbe şeklindedir. Duvarına iki yuvarlak pencere açılmış, böylelikle bu kadar küçük bir mekânda pek çok değişik geometrik unsur bulunması mekânı hayli ilginç ve hareketli kılmıştır.

Yapı iki sıra pencere dizisiyle aydınlatılmış, alt kat pencere alınlıkları ve mihrabın iki yanı çinilerle bezenmiştir. Sır altına boyama tekniği ile imal edilen çiniler farklı dönemlere aittir. Bir kısmı XVI. yüzyılda İznik ve Kütahya'da, diğerleri ise XVIII. yüzyılda Tekfur Sarayı imalathanesinde üretilmiştir. Alt sıra pencerelerin üzerindeki çinilerde

Mehmet Ağa Camisi, mimarının kesinlikle Davut Ağa olduğu bilinen az sayıdaki camilerden biridir.

sağdan başlayarak soldaki son pencere de dahil olmak üzere, Allah'ın vasıflarının sayıldığı "Ayet-el Kürsi" yer alıyor. Caminin son cemaat yerindeki pencerelerin üzerindeki çinilerde de "Fatiha" suresi okunuyor. İmamın verdiği bilgiye göre yazıtlı çiniler orijinal değil, eskileri dökülünce yerlerine gördüğümüz çiniler yerleştirilmiş. Bir cuma namazı bitimine rastlayan ziyaretimiz sırasında Mehmet Ağa Camisi cemaati arasında İsmailağa Camisi'nin tersine sadece bir iki tane sarıklı ve cübbeli kişi olduğunu gözlemliyor, bunun yanı sıra, namaz sonrası cemaatin dağılması sırasında çok sayıda çarşafli kadın dilencinin cami avlusunu doldurduğuna tanık oluyoruz.

Mehmet Ağa Camisi, bir tekke, hamam, türbe ve çeşme ile beraber küçük bir külliye olarak tasarlanmış. Sivri kemerli, hayli yıpranmış çeşme kitabeli doğu kapısının sağında, külliyenin banisi Mehmet Ağa'ya ait türbe ise bahçenin güney-doğusundadır. Kare planlı türbe sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbeyle örtülüdür. Halvetiye, Bayramiye, Kadiri tarikatları arasında sürekli el değiştirmiş olan ve sadece birkaç duvarı ayakta kalmış tekkenin yerinde ise bugün bir yıkıcı deposu bulunmaktadır.

Camiden sonra külliyenin en ilginç parçası hamamıdır. Çifte hamam olarak tasarlanmış yapı oldukça iyi durumdadır ve hâlâ orijinal işlevini sürdürmektedir. Mehmet Ağa Hamamı'na girince çocukluktan kalma hamam anılarımız canlandı; göbek taşı bölümünde buharlıdan göz gözü görmez olduğunu, bazı kadınların artık beş, altı yaşına gelmiş erkek çocuklarını gösterip annelerine "babasını da getirseydin hanım" deyişini, bazı hanımların ara ara yıkanmaktan yorulup meyve, domates gibi şeyler atıştırdığını, hele hele bir çocuk için oldukça bunaltıcı sıcaklıktan çıktıktan sonra, soğukluğun, ve soğuklukta içilen buz gibi gazozun verdiği huzurlu ferahlığı hatırlamamak ne mümkün? Fatih semtinde başka hiçbir semtte olmadığı kadar çok sayıda hamam vardır, üstelik hamamların çoğu hâlâ orijinal işlevini sürdürmektedir. Bu durumun, eski Fatihlilerin geçmişten gelen alışkanlıklarının yanı sıra, sonradan göç edenlerin evlerindeki rahat olmayan banyo koşullarıyla ilişkili olduğu tahmin edilebilir.

Saray Ağası Caddesi ile Nişanca Caddesi arasındaki küçük meydanın bir köşesinde Hicri 932/Miladi 1532-1533 tarihli Üçbaş Camisi yer alıyor. Orijinal halini oldukça yitirmiş olan bu cami, üzerindeki kitabeye göre Sinan'ın İstanbul'daki tarihi bilinen ilk yapısıdır. Banisi (yaptıran) Nurettin Hamza ben Atallah'tır. Cami ismini banisinin geldiği Karasu'ya bağlı Üçbaş isimli köyden almış. 1729 Balat yangınından hasar gören cami, birçok onarım geçirmiş, 1989'daki en son ona-

*Fatih semtinde
başka hiçbir
semtte olmadığı
kadar çok
sayıda hamam
vardır, üstelik
hamamların
çoğu hâlâ
orijinal işlevini
sürdürmektedir.*

rımı sırasında duvarları tuğla ile örülmüş, tavanı yükseltilerek beton-
dan düz olarak yapılmış, bodur minaresi de kesme taştan yeniden in-
şa edilmiştir. Minarenin küfeki taşından yapılmış kaidesi XVI. yüzyıla
aittir. Avlu kapısından girince sağda hazire (duvarla çevrili mezarlık),
solda Üçbaş Medresesi, abdest alma yeri ve meşruta (ilk sahibi tarafın-
dan satılmamak şartıyla mirasçılara bırakılan ev) yer almaktadır. Üç-
baş Camisi'nin karşısındaki alan eskiden bostanmış. Semt halkı salata-
lığını, soğanını buradan temin edermiş. Şimdi eski bostanın üzerinde
apartman blokları yükseliyor.

Nişanca

Üçbaş Camisi'ni solumuzda bırakıp Nişanca Caddesi'ne çıkınca sağ-
da, bir zamanlar İstanbul kadılığı yapmış olan El Hac Halil Efendi'nin
Medresesi ve Türbesi'nin (tarihi 1575) yer aldığı parmaklıklarla çev-
rili bir alan, solda, eskiden arkasında bulunan çıkırlık kuyu nedeniyle
bulunduğu semtin "Zincirlikuyu" diye de anılmasına yol açan çeşme-
yi görüyoruz. Nişanca Caddesi üzerinde Fatih yönüne gidince Kum-
rulu Mescit'e varıyoruz. Fatih Camisi'nin mimarı Atik Sinan'ın yap-
tırdığı mescidin adı, üzerinde bir kaptan su içen iki kumrunun tasvir
edildiği Bizanslılar zamanından kalma taş kabartmadan gelir. Bu taş,
mescidin avlu tarafındaki duvarına yapılmış çeşmeye ayna taşı olarak
yerleştirilmiştir. Birçok onarımdan geçtikten sonra hayli değişmiş olan
mescidin bahçesindeki hazirede Atik Sinan'ın mezarı bulunur, mezar
taşında da 1471'deki idamından söz edilir.

Nişanca Caddesi (1875 tarihli bir haritada bu caddenin adı Zincir-
likuyu Caddesi olarak geçer) üzerindeki en ilginç yapı klasik dönem

(Aşağıda solda)
Zincirlikuyu
Çeşmesi.

(Aşağıda sağda)
Kumrulu Mescit'in
kumruları.

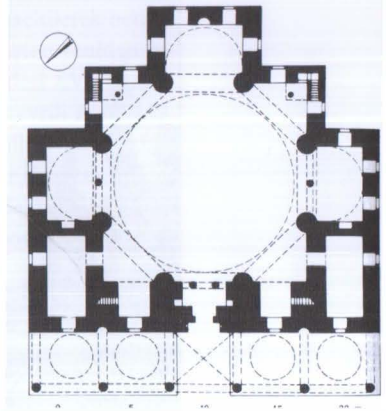
*Keskin Dede
haziresinden bir
bakış: Nişancı
Mehmet Paşa
Camisi.*

camilerinin en güzel örneklerinden biri olan Nişancı Mehmet Paşa Camisi'dir. Sultan III. Murat döneminde Nişancılık yapmış olan Mehmet Paşa tarafından 1584/1588 yıllarında yaptırılmıştır. 1596'da ölen Mehmet Paşa, padişahın mühürünü saklayan ve kullanan devlet adamı olarak Divan-ı Humayun'un doğal üyesiydi. Nişancı Mehmet Paşa Camisi, klasik dönem eseri olduğundan, Mimar Sinan'a atfedilse de Sinan tezkiyesinde adı yer almadığından öğrencilerinden Mimar Davut Ağa veya Sedefkar Mehmet Ağa tarafından yapıldığı kanısı yaygındır. Evliya Çelebi ise bu caminin Selatin camileri kadar güzel olduğunu ve Mimar Sinan tarafından inşa edildiğini yazar. Cami Hicri 992-997 arası yapıldığına ve Sinan Hicri 996'da öldüğüne göre tasarımı Sinan yapmış, kalfaları tamamlamış olabilir, dolayısıyla Nişancı Mehmet Paşa Camisi belki de Sinan'ın son eseridir. Prof. Doğan Kuban'ın vurguladığı gibi:

"16. yüzyıl klasik mimarisinin son aşamasında ve Sinan'ın cami tipolojilerinin tamamlanması açısından tarihimizde özel bir yeri vardı... Bu cami çok daha küçük boyutta olmasına karşın, sekizgen baldekenin oranlarıyla Edirne Selimiye Camisi orta mekânının etkilerine en çok yaklaşan yapıdır... Caminin içinde elde edilmiş heykelsi bütünlük İstanbul'daki hiçbir Sinan yapısında bu kadar yalın ifade edilmemiştir. Bu etki kuşkusuz büyük taşıyıcı ayakların bezemesiz, yalın görüntüsüyle de ilişkilidir."

Camiye Sinan'ın geliştirdiği sekizgen planın çok iyi uygulanması nın yanı sıra birkaç ilginç ayrıntı da eklenmiştir. Örneğin, mekânı üç

tarafından çeviren galeriye iki pencere içinde bulunan ve duvar kalınlığında genişliği olan iki merdivenle çıkılır. Civardaki pek çok başka eser gibi bu cami de 1766 depreminde hasar görmüş ve onarımı Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır. III. Mustafa'nın tuğrasının da yer aldığı revaktaki kitabe söz konusu onarıma ilişkindir. Camiye ait tekke, zaviye ve medrese de aynı depremde yıkılıp, ortadan kaybolmuşsa da, caminin önündeki hazirede yer alan küçük ve sade türbe hâlâ ayakta-
dır. 1835 Cibali yangınından da etkilendiği tahmin edilen cami, son-
dan yine birçok onarımdan geçmiştir. Sondan bir önceki, 1958 tarih-
li büyük onarım Vakıflar İdaresi tarafından yaptırılmıştır. Son onarım
ise bu kitabın yazılma aşamasında tamamlanmış ve nihayet civar sa-
kinleri, özellikle yaşlılar insana sonsuz huzur veren revaklı, ağaçlı, çi-
çekli cami avlusuna yeniden kavuşmuştur. Yaşlıların bu avludaki varo-
luş tarzı bize, böylesine huzurlu avlulara sahip camileri olan bir sem-
tin sakinlerinin, modern insanların ihtiyaç hissettikleri sürekli mekân
değiştirme halinden hayli uzak olduklarını düşündürüyor.

Külliyenin bulunduğu mahalle Evliya Çelebi zamanında Keskin Dede Mahallesi'ydi. **Keskin Dede**, Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nin karşısındaki mezarlıkta gömülüdür. Eskiden, Keskin Dede'nin açık türbesinin yanında bir de mescit bulunduğu kaynaklarda yer alır.

Nişanca Caddesi Karagümrük yönünde Hasan Fehmi Paşa Cade-
si⁽¹²⁾ adını alıyor. Bu cadde üzerinde ilerlerken solda, Nişancı Mehmet
Paşa İlkokulu'nun yeni binasını, onun karşısında da eski Ahmet Rasim

*Nişancı Mehmet
Paşa Camisi'nin eski
bir görüntüsü ve
planı.*

(12) Hasan Fehmi Paşa, Selanik valisiymiş, türbesi Şehzadebaşı'ndadır.

Ortaokulu, şimdiki Ahmet Rasim Lisesi'ni görüyoruz. Daha eski adı "Karagömrük Ortaokulu" olan okulda "Hababam Sınıfı" romanıyla tanınan Rıfat Ilgaz 1939-1943 arası Türkçe öğretmenliği yapmış. Şairin 1944'te yayınlanan "Sınıf" adlı şiir kitabında yer alan, yoksul çocukları anlattığı "Çocuklar" şiirinin esin kaynağı belki de Karagömrüklü yoksul çocuklardı.

*Yoklama defterinden öğrenmedim sizi
Benim haylaz çocuklarım!
Sınıfın en devamsızını
Bir sinema dönüşü tanıdım,
Koltuğunda satılmamış gazeteler...
Dumanlı bir salonda
Kendime göre karşılarken akşamı,
Nane şekeri uzattı en tembeliniz...
Götürmek istedi küfesinde
Elimdeki ıspanak demetini
En dalgını sınıfın!
İsterken adam olmanızı
Çoğunuz semtine uğramaz oldu okulun
Palto, ayakkabı yüzünden.*

Rıfat Ilgaz
Sınıf adlı şiir kitabından

Biraz daha ilerleyince bir kenarında Atik Ali Paşa Camisi, diğer kenarında neobarok üslupta bir türbenin yer aldığı küçük, sevimli bir meydana geliyoruz. Hicri 1241/Miladi 1825 tarihli türbe ve arkasındaki medrese döneminin ünlü hat sanatçısı Hattat Mustafa Rakım Efendi'nindir (doğumu 1757/Ünye-ölümü 1826/İstanbul). Türbenin içinde Hattat Rakım Efendi'nin sanatını icra ederken çekilmiş fotoğraflar görülebilir. Daha önce bahsedildiği gibi Fatih Külliyesi yakınındaki Nakşidil Valide Sultan Türbesi ve Sebili'nin hatları Mustafa Rakım Efendi'nin eseridir.

Atik Ali

Zincirlikuyu Camisi olarak da bilinen Atik Ali Paşa Camisi Atik Ali Paşa tarafından tahminen 1500 yılında yaptırılmıştır; kitabesi olmadığından tarihi tam olarak bilinmez. Karşısındaki Zincirlikuyu Hamamı'nın da cami ile birlikte yapılmış olup Atik Ali Paşa Vakfı'na dahil olduğu tahmin edilir. Hadım Akağalar arasından yetişmiş olan

*Atik Ali
Paşa Camisi
avlusunda
dinlenip sohbet
edenler:*

Ali Paşa, Sultan II. Beyazıt'ın veziriydi. II. Beyazıt'ın ölümünden sonra Şehzade Ahmet ve Şehzade Selim arasındaki taht kavgasında Şehzade Ahmet'in yanında savaşmış, "Şah Kulu" veya "Şeytan Kulu Vakası" denen bu kavgada (1511) şehit olmuştur. "Hadım, Tavaşi, Şehit, Eski" lakapları ile anılır. Taş-tuğla almaşık duvar örgülü dikdörtgen planlı mekân, eşit büyüklükte iki sıra halinde üçer üçer dizilmiş altı kubbe ile örtülmüştür. Bu haliyle erken Osmanlı cami mimarisinin özelliklerini gösterir ve Bursa'daki 20 kubbeli Ulu Cami'yi andırır.

1648 depremi Atik Ali Paşa Camisi'nin son cemaat yeri ve minaresinin yıkılmasına neden olmuş, son cemaat yeri ahşap olarak yeniden inşa edilmiş, 1960'lara kadar bu haliyle kaldıktan sonra temel izlerine göre taş ve tuğla malzeme ile yeniden yapılmıştır. Zincirlikuyu adını yakınındaki bir kuyudan almış olan caminin yan duvarlarından biri Hasan Fehmi Paşa Caddesi'ne, diğeri Fevzi Paşa Caddesi'ne bakar, girişi de yukarıda söz edilen küçük meydandadır. Atik Ali Paşa bu caminin giderlerinin karşılanması için İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de bir hayli köy, arazi, dükkân, bedesten, hamam, bahçe, ev, fırın, bostan, değirmen bırakmıştır. Banisi olduğu daha önemli bir

camii vardır ki bu Çemberlitaş Meydanı'ndaki diğer Atik Ali Paşa Camisi'dir.

Atik Ali Paşa Camisi'nin karşısındaki terk edilmiş bina, televizyonun olmadığı yıllarda Türk filmleri göstererek salonunu dolduran Aysu Sineması'dır. Yeni gelen filmi seyretmek için cumartesi günlerini ipte çeken okul çocukları, dönemin acıklı Türk filmlerini seyretdikten sonra, neşeyle girdikleri sinemadan ağlamaktan şişmiş gözlerle çıkarlardı. Eskiden sadece yazlık sinema vardı, sonradan yol kenarındaki Zincirlikuyu Hamamı'nın bir kısmı sinema salonuna çevrilmiş, böylece kapalı kısım da oluşturulmuş. "Ali Paşa Hamamı" diye de anılan Zincirlikuyu Hamamı'nın sinemaya çevrilmeyen kısmı, 1993'e kadar hamam olarak kullanılmaya devam etmiş. 1973'e kadar faaliyetini sürdüren sinemanın kapalı kısmı daha sonra un deposu, açık kısmı ise otopark olarak kullanılmış. Civardan edindiğimiz bilgilere göre, 1993'ten beri bir vakfın mülkiyetinde olan hamam ile eski sinemanın açık ve kapalı kısımları Kuran kursuna çevrilmeyi beklemekte. "Yazlık Sinema" deyince şair Turgut Uyar'ın şu dizelerini anmadan geçmeyelim:

...

*Alacakaranlıkta kıpır kıpır gölgeler
Sesler gelir yakın sinema bahçesinden
Bir hoş olurum*

*Turgut Uyar
Edirnekapı Üstüne Şiir'den*

*Zamanında
bir kısmı Aysu
Sineması'na
dahil edilmiş
olan Zincirlikuyu
Hamamı (Atik Ali
Paşa Hamamı).*

Önceki gelişlerimizden birinde aynı cadde üzerindeki bir evin balkonunda çiçek sularken gördüğümüz, hali tavrı, topuz yaptığı beyaz saçları, kıyafeti ile dikkatimizi çekmiş ve baktığımızı görünce tatlı bir tebessümle bizi selamlamış olan yaşlı kadına bu kez Aysu Sineması'nın önünde, sokakta rastlıyoruz. "Bu o teyze" konuşmaları yaparken bizi duyan 50'li yaşlardaki bir erkek, yaşlı kadını filmlerden tanıdığımızı düşünmüş olmalı ki, "o mahallemizin artist teyzesi, yüzlerce filmde oynadı" deyince, yanına yaklaşp, konuşmaya başlıyoruz. Adı Lütfiye Geçöte Potamoz; Türk Sineması'nın starlarıyla birlikte yardımcı kadın oyuncu olarak yüzlerce filmde rol almış... Eski günleri anarken yaşayan gözleriyle çantasının içinde bir şey arıyor. Aradığı her daim yanında taşıdığı küçük bir albüm, içinde birçok star ile çekilmiş fotoğrafları. Gözlerimize inanamıyoruz... Emekliye ayrılmış Aysu Sineması'nın önünde, hemen yakında oturan, yine emekliye ayrılmış bir sinema emekçisine rastlamış olmanın ne büyük, ne güzel ve ne hüznü bir tesadüf olduğunu düşünerek yolumuza devam ediyoruz.

(Üstte solda)
Yüzlerce Yeşilçam
filminde figüranlık
yapmış olan Lütfiye
Geçöte Potamoz,
Aysu Sineması
yakınındaki evinin
balkonunda.

(Üstte sağda)
Lütfiye Geçöte
Potamoz'un her
zaman yanında
taşıdığı albümünden
bir fotoğraf.

Karagümrük

Atik Ali'den Karagümrük'e geçerken her iki semtte de yaşamış olan yazar Behçet Necatigil'i anmalıyız. 1916'da Atikali'de doğan yazar, iki yıl sonra annesi ölünce Karagümrük'te anneannesi ile yaşamaya başlar, ilkokul çağına gelince de Beşiktaş'ta oturan babasının yanına taşınır.

Hattat Rakım Efendi Türbesi'nin devamındaki aralıktan ilerleyince şimdiki ana girişi Fevzi Paşa Caddesi üzerindeki bir başka Mimar Sinan eserine, Semiz Ali Paşa Medresesi'ne (diğer adı Cedid Ali Paşa

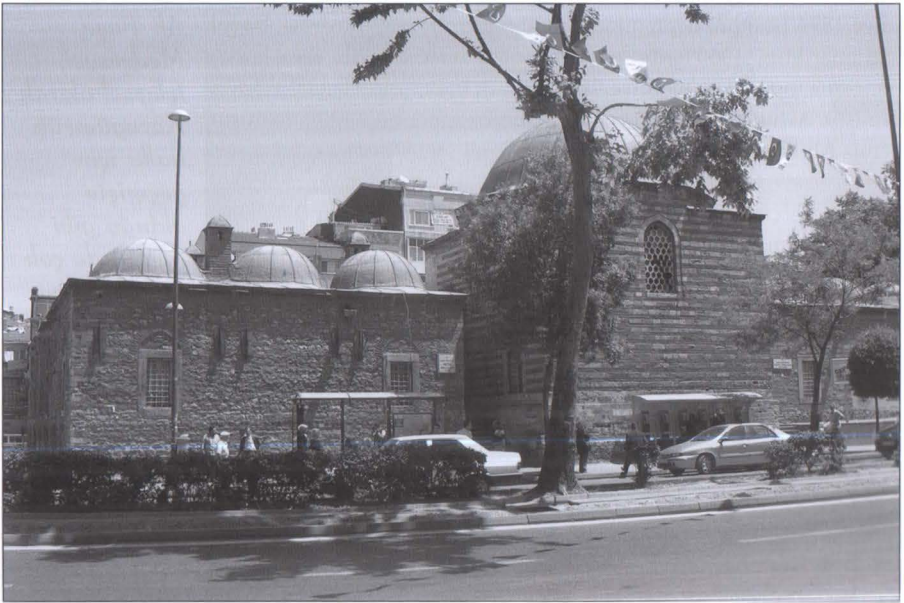

Medresesi) geliyoruz. Uzun yıllardır dispanser olarak kullanılan medrese Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından bir külliyeğe bağlı olmadan yaptırılmıştır. Sadrazam Ali Paşa'nın "Semiz" unvanı aşırı şişman olmasından kaynaklanıyormuş. Hersekli bir devşirme olan Semiz Ali Paşa, Topkapı Sarayı'nda yetişmiş, sırasıyla Yeniçeri Ağası, Rumeli Beylerbeyi, İkinci Vezir ve Rüştem Paşa'dan sonra da sadrazam olmuş, esprili kişiliği ve hakkaniyet sahibi olmasıyla tanınmış.

Kendi adıyla anılan bu medresenin kitabesi olmadığından yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir, ancak Ali Paşa 1564 yılında öldüğüne göre medresesi daha önce yapılmış olmalıdır. Esas girişi eski İstanbul'un ana caddelerinden Hasan Fehmi Paşa Caddesi (eski adı Zincirlikuyu Caddesi) üzerindeyken, kentsel dönüşüm sırasında Fevzi Paşa Caddesi'nin açılmasıyla medresenin girişi yeni ana cadde tarafına alınmıştır. Artık kullanılmayan eski ana girişin olduğu çimentolu harçla sıvalı cephede, eskiden yer alan mekânlara ait ara duvar, ocak ve niş izleri görülüyor.

*Semiz Ali Paşa
Medresesi.*

Medresenin, avluyu "U" oluşturacak biçimde üç yönde saran 15 hücreli vardır. Eskiden öğrencilerin kaldığı bu hücreler, günümüzde

Dispanser olarak işlevini sürdüren Semiz Ali Paşa Medresesi'nde muayene sırasını bekleyen hastalar.

muayene odası olarak kullanılmaktadır. Dershane, revaklarla çevrili dikdörtgen avlunun simetri eksenine yerleştirilmiştir. Revaklar çapraz tonoz, hücreler ise kubbeye örtülüdür. Pencere ve kapı üstlerindeki hat sanatı örnekleri ve mermer işçiliği dikkat çeker. 1729 Balat yangını ve 1894 İstanbul depreminden hasar görmüş olan medrese, birçok kez onarılmış, 1960'larda gerçekleştirilen onarımda da revaklardan bodruma inmek için merdivenler yapılmış, hücrelerdeki ocaklar kapatılmıştır. Avlunun özgün düzeni ve şadırvan günümüze ulaşamamıştır. Semiz Ali Paşa Medresesi, semtin en önemli sağlık ocağı ve dispanseri olarak uzun yıllardır işlevini sürdürmesi bakımından Karagümrük halkı için geçmişte olduğu gibi bugün de çok büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda eski işlevini yitirmiş bir yapının günümüzde başka bir işlevle nasıl anlamlı bir şekilde kullanılabileceğine örnek olması bakımından da dikkate değerdir.

Hasan Fehmi Paşa Caddesi üzerinde ilerliyor, caddeyi dik açıyla kesen Kelebek Sokağı geliyoruz. Burada, eski Aetius Sarnıcı, şimdiki Vefa Stadyumu'nun arkasında şehrin altıncı tepesi, surlar ve Mihrimah Sultan Camisi'nin güzel görüntüsü ansızın karşımıza çıkıyor. Şehirdeki üç üstü açık Bizans sarnıcından biri⁽¹³⁾ olan Aetius Sarnıcı V. yüzyılda Konstantinopolis valilerinden Aetios tarafından yaptırılmış,

Semiz Ali Paşa Medresesi, işlevsel olarak Karagümrük halkı için geçmişte olduğu gibi bugün de çok büyük önem taşımaktadır.

(13) Diğer ikisi Yavuz Selim'deki Aspar Sarnıcı ve Koca Mustafa Paşa'daki Mokios Sarnıcı'dır.

Osmanlılar zamanında ve sonrasında bostan olarak kullanıldığından “Çukurbostan” adını almış. 1926’da semtin ileri gelenleri tarafından Karagömrük Spor Kulübü’nün kurulmasından sonra, kulüp mensupları semtin sporcu gençleriyle beraber bu devasa alanı kendi çabalarıyla düzenleyip Çukurbostan Sahası haline getirmişlerdir.

Osman Cemal Kaygılı’nın anlattığına göre hiçbir kurumdan en ufak bir yardım almadan Çukurbostan’ı futbol sahası haline getirenler buraya “halk stadı” adını vermişler. Kısa sürede bütün İstanbul’un ikinci sınıf kulüplerinin antrenman ve maç sahası haline gelen “halk stadı” 1930’lu yıllarda özellikle cuma günleri farklı kulüplere mensup yüzlerce oyuncu ve binlerce seyircinin toplandığı bir yermiş.

Vefa Lisesi’nden mezun olan Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanlığı’nda bu sahanın Vefa Spor Kulübü’ne kiralanmasına ön ayak olmuş ve böylece Karagömrükspor’un sahası yeniden düzenlendikten sonra 1945’te törenle Vefa Stadyumu olarak açılmıştır. Bu olayın Karagömrüklüleri bir hayli kırdığı bilinir. 12.500 seyirci kapasiteli Vefa Stad-

*Vefa Stadı ve
Mihrimah Sultan
Camisi.*

yumu'nda hâlâ ikinci, üçüncü ligin bazı maçlarıyla mahalli lig maçları oynanmakta, zamanında birinci lige kadar yükselmiş olan Karagümrükspor futbol takımı ise günümüzde "Süper Amatör Futbol Ligi" takımı olarak varlığını sürdürmektedir. Üzerinde top koşturmuş Kambur Ahmet, PTT'li Ahmet, Naci, Yavuz, Cavit, Arap Yılmaz, Abdülkerim gibi eski ünlü futbolcuları, naif futbol sevgisini düşünüp, günümüz futbol sektörünün verdiği ticari noktayla kıyaslayınca Vefa Stadyumu'na sempati duymamak mümkün değil.

Vefa Stadi arkasında yükselen Mihrimah Sultan Camisi'ni seyredenken; stadyum kapısının karşısındaki erkekler kahvesinin önünde kahvemizi içerken pek çok sohbetin içinde bulduk kendimizi. Bizimle sohbet eden, sorularımıza cevap verenlerin hepsi 50-60 yıllık Fatihli olduklarını gururla vurgulayan dostane tavırlı kişilerdi. Öğrendiğimize göre, Karagümrük Spor Kulübü ilk kurulduğu yıllarda tam bir halk eğitim merkezi gibi çalışıyor; futbol, voleybol, basketbol, atletizm, bisiklet, boks gibi spor dallarının yanı sıra semtin gençlerinin oluşturduğu bir tiyatro koluna da bünyesinde yer veriyordu.

Hasan Fehmi Paşa Caddesi'ne geri dönüp Nurettin Tekkesi Sokağı'na giriyoruz. Bu sokağın ait olduğu mahallenin adı da Derviş Ali Mahallesi. Bir dervişler ve tekkeler semti olan Karagümrük'ün, hâlâ işlevini sürdüren en önemli tekkesi, Nurettin Tekkesi bu sokakta bulunuyor. Halvetiliğin Nurettin Cerrahi tarafından (1678-1721) İstanbul'da kurulmuş kolu olan Cerrahi tarikatına bağlı tekkenin adı, kurucusunun doğduğu Cerrahpaşa semtinden kaynaklanmaktadır. Nurettin Cerrahi kısa bir süre aynı sokaktaki Canfeda Hatun Camisi'nin halvethanesinde (yalnız başına oturulup ibadetle vakit geçirilen yer) yaşadıkdan sonra camiye bitişik Bekir Efendi Konağı'nı satın almış, dostlarından olan Sultan III. Ahmet de bu konağın yerine 1703'te tekkeyi yaptırmıştır. 18 yıl boyunca irşatla (doğru yolu gösterme) meşgul olan Nurettin Cerrahi 1721'de vefat edince tekkesine defnedilmiş. "Nurettin Cerrahi Tekkesi"nin yanı sıra, "Asitane-i Nurettin"; "Nurettin Asitanesi" gibi isimlerle de anılan bu kuruluş yüzyıllardan beri Cerrahiliğin merkezi olagelmıştır.

Zaman içinde birçok onarım geçiren ve dört kez yeniden yapılan Nurettin Cerrahi Tekkesi'nde tevhidhane (sema ayini yapılan yer) ile türbeyi barındıran çekirdek, Sultan II. Mahmut döneminde ana hatlarıyla son şeklini almış, geriye kalan selamlık, harem ve diğer bölümler de XIX. yüzyılın ikinci yarısı içinde yenilenmiştir. Nurettin Tekkesi Sokağı üzerindeki cümle kapısından avluya açılan koridora girince solda, tevhidhanenin duvarında yer alan kitabe, tek-

*Üzerinde top
koşturmuş
eski ünlü
futbolcuları, naif
futbol sevgisini
düşünüp, Vefa
Stadyumu'na
sempati
duymamak
mümkün değil.*

*Nurettin Tekkesi'nin
haremi.*

kenin Sultan Abdülmecid eliyle Hicri 1274/1857-58'de tamir edildiğini ve kısmen yenilendiğini belgeler. Cümle kapısından girince hemen sağdaki köşede ise ilk tevhidhanenin, dolayısıyla bizzat Nurettin Cerrahi'nin hayattayken oturmuş olduğu post makamı bulunmaktadır. Bir seki ile yükseltilmiş, çevresi demir parmaklıklarla donatılmış olan bu makamın ayrıcalığı bir Halveti-Cerrahi tacı kabartması ile belirtilmiştir.

Tevhidhaneye bir arada bulunan türbe, her birinin altında birden fazla kişinin gömülü olduğu otuz kadar ahşap sandukasıyla İstanbul tekke türbeleri arasında en kalabalık olanlardandır. Nurettin Cerrahi'nin sandukası diğerlerinden çok daha yüksek tutulmuş, değerli şallarla donatılmıştır. Türbenin sokağa bakan tarafında bir niyaz (dua) penceresi vardır ki sokaktan geçenlerin önünde durup dua ettikleri her daim görülür. Tevhid penceresi kemerinin üzerinde Nurettin Cerrahi'nin adı ve üç şevval (Arabi aylarının onuncusu) Hicri 1211/Miladi 1797 tarihi yazılıdır.

Tevhidhanenin tavanındaki "Sultan Mahmut Güneşi" denen, ışınlarla süslenmiş oval çerçeveli bezeme dikkat çekicidir. Ayrıca dikdörtgen dış çerçeve ile oval çerçeve arasında kalan köşeliklere de çıtalarla Halveti-Cerrahi tacı tepeliğinin «ü tasvir edilmiştir. Neredeyse bütün özgün unsurlarıyla ayakta kalabilmiş tarikat tesislerinden olan tekkenin vakfedilmiş zengin gelir kaynakları vardır.

Avlunun kenarındaki ahşap bina harem dairesidir. Bugünkü harem dairesi Sultan II. Abdülhamit tarafından eskisinin yerine inşa ettirilmiş olandır. Harem dairesi gibi ahşap bir yapı olan selamlık iki katlıdır. Günümüzde, selamlık bölümü son postnişin (bir tekkenin şeyhi) Şeyh İbrahim Fahrettin Efendi'nin (Erenden, ölümü 1966) öğrencileri tarafından kurulan Türk Tasavvuf Musikisi ve Folklorunu Araştırma Yaşatma Vakfı'nı barındırmakta, harem bölümünde ise son postnişinin akrabaları oturmaktadır.

Nurettin Tekkesi ve Canfeda Hatun Sokakları köşesinde 1584 tarihli Canfeda Hatun Camisi yer alır. Dikdörtgen planlı, düz eğik çatılı caminin minaresi yenidir. Banisi olan Canfeda Hatun Harem-i Hümayun'da kahya kadınlığa kadar yükselmiş bir saray hizmetkârıdır. Kayda değer pek bir mimari özelliği olmayan cami, daha çok banisinin kendi döneminde kariyer sahibi olmuş bir kadın olmasından dolayı dikkatimizi çekti.

Draman

Nurettin Tekkesi Sokak'ta ilerleyip Draman Çukuru Sokak üzerinden Kurtağa Çeşmesi Caddesi'ne, oradan da sağa dönüp Saray Ağısı Caddesi boyunca Haliç yönüne ilerledikten sonra Draman Caddesi'ne geliyoruz. "Kurtağa" veya "Kurdağ" deyince eski Karagümrüklülerin aklına 1960'lı yıllarda yerini apartmanlara terk etmiş olan geniş bir kırık gelir. Kurdağ Kırığı ve diğer boş alanlar yapılaşmadan önce, 1980'li yıllara kadar Haliç kıyısında faaliyet gösteren fabrikaların düdükleri Karagümrük'ün her yanından duyulurdu.

Draman Caddesi'nde bir teras üzerinde Draman Camisi'ni görüyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'ın tercümanı Yunus Bey tarafından 1541'de yaptırılmış olan caminin adı "tercüman" anlamına gelen "Dragoman"ın bozulmuş hali "Draman"dan gelir. Türkçe, Yunanca ve İtalyanca'yı çok iyi bilen Yunus Bey'in Venedik Docu'nun gayri meşru oğlu Alviso Gritti ("Beyoğlu" adının ondan geldiği söylenir) ile birlikte Osmanlı Devlet Teşkilatı hakkında kısa ve çok önemli bir inceleme yazdığı bilinir. Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden olan cami, diğer binaları tekke, medrese, darül kurra (Kuran okuma ilmini ihtisas derecesinde öğreten okul) olan külliyenin ortasında, Draman Caddesi'nden merdivenlerle ulaşılan bir teras üzerinde yükselir. Dikdörtgen planlı, ortasında küçük bir kubbe bulunan ahşap çatılı, revaklı küçük bir camiyken yirminci yüzyıl başındaki onarım sırasında çatısı, kubbesi, revağı kâgir olarak yeniden yapıldığından orijinalliyini yitirmiştir. Mina-

*Kanuni'nin
tercümanı
Yunus Bey
tarafından
1541'de
yaptırılmış olan
caminin adı
"Dragoman"ın
bozulmuş hali
"Draman"dan
gelir.*

Draman'da bir ev. resi ise kare kesitli kaidesi, üçgen yüzeylerden oluşan pabuç kısmı, çokgen gövdesi ve kurşun kaplı ahşap külâhı ile ilk inşa dönemine, yani XVI. yüzyıl ortasına ait olduğunu belli eder. Cami bir süre, hem cami hem de tevhidhane olarak kullanılmış, XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yeni bir tevhidhane yapılıncaya kadar sadece cami işlevini sürdürmüştür. Sultan III. Ahmet, Sultan III. Mustafa, Sultan Abdülaziz zamanında onarılmış olan caminin cümle kapısı üzerinde III. Ahmet onarımına dair bir kitabe yer alır.

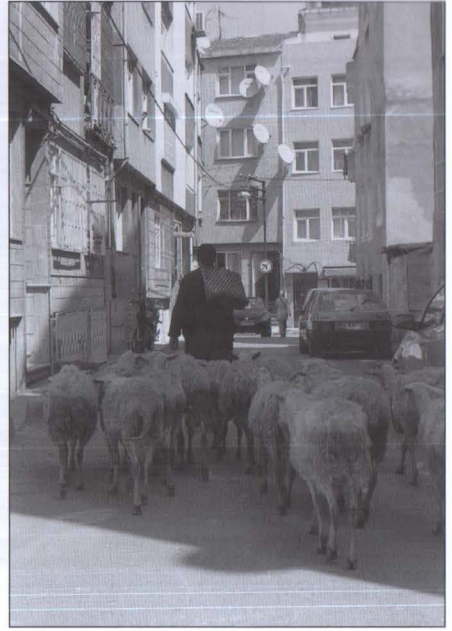
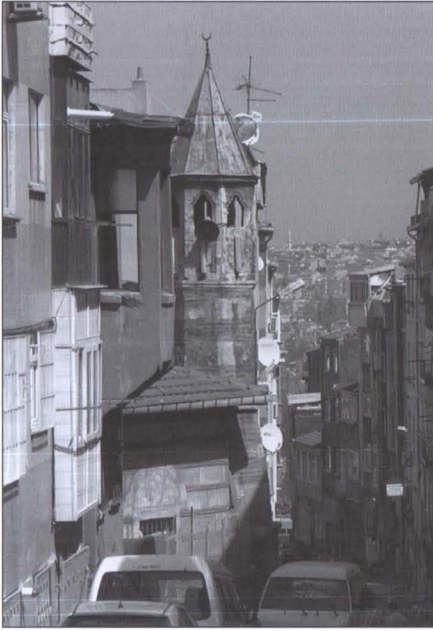
Kuruluşundan kapatılışına kadar Halveti tarikatına bağlı olarak faaliyet göstermiş olan Draman Tekkesi de aynı padişahlar tarafından onartılmış veya yeniden yaptırılmış, ancak külliyeinin cami ve sıbyan mektebi hariç diğer binaları gibi günümüze ulaşamamıştır. Birçok onarım ve eklemelerle orijinal halinden hayli uzaklaşmış olan sıbyan mektebi, 1970'li yıllardan beri Kuran kursu olarak kullanılmaktadır. Draman Camisi'nin karşısında Draman Çeşme Sokak'taki çeşme de cami ile aynı dönemde yapılmış olmalı. Ne yazık ki şehrimizdeki pek çok tarihi çeşme gibi artık suyu akıyor ve harap durumda.

Draman Caddesi üzerinde ilerliyoruz ve yine solumuzda, merdivenle ulaşılan bir teras üzerinde Kefeli Camisi'ni görüyoruz. Aslen IX.-XII. yüzyıllar arasında yapıldığı düşünülen Bizans yapısı bina, muhtemelen bir manastırın bölümü, belki refektoryumuyken (keşişlerin topluca yemek yediği yer), sonradan kiliseye çevrilmiş. Böyle düşünülmesinin sebebi, yönünün kiliselerde olması gerektiği gibi doguya değil, kuzeye doğru olmasındandır. Osmanlıların, Gedik Ahmet Paşa idaresinde 1475'te Kırım'ı fethetmesinde sonra, Kefe halkından 700 kadar Ermeni ve Katolik Latin İstanbul'a getirilmiş, bu topluluğun bir kısmı Boğaziçi'ndeki Kefeliköy'e, diğer kısmı sonradan Kefeli Camisi adını alacak söz konusu Bizans yapısının çevresine yerleştirilmiş.

Yapı, Aziz Nikolaos Kilisesi adıyla kiliseye çevrilerek yakınlardaki Odalar Camisi (Kemankeş Mustafa Paşa Camisi) ile beraber Kefe'den gelmiş bu iki cemaatin ibadetine tahsis edilmiş. Dolayısıyla kilisede, Ermeniler ve Katolik Latinler ayrı ayrı sunaklarda hep beraber ibadet etmişler. 1580'lerden itibaren semtte Müslüman nüfusun ağırlık kazanması üzerine Müslümanlar da yapı üzerinde hak iddia etmeye başlamış. Söylentilere göre 1626'da Müslüman ahali müftü öncülüğünde kiliseye girip namaz kılmak suretiyle fiili bir durum yaratarak yapının mescide çevrilmesini sağlamış. Bu tarihten itibaren "Kefeli Cami" adıyla anılan yapı, taş-tuğla almasıık duvar örgülü, kiremit kaplı ahşap çatılı, dikdörtgen planlıdır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre mescidin harcamaları Sultan I. Selim vakfından karşılanıyordu. Minberi Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758) tarafından konulan Kefeli Cami 1970'li yıllarda Vakıflar İdaresi'nce onarılmıştır. Kitabesindeki mısralar ünlüdür: "Âşık isen can baş üstü gel berü, müfsit (fesat, bozan, arabozucu) isen bak kapıdan dön gerü."

Kefeli Camisi'nden çıkıp Boğdan Sarayı'nı aramak üzere caddenin karşı tarafına geçiyoruz. Birçok kişiye sorduktan sonra tam bir bilgi alamamakla beraber "şurada bir harabe var, orası olmalı" sözlerinin yönlendirmesiyle Canbaz Sokak ile Kesmekaya Caddesi'nin kesiştiği bir noktadan çıkılan dar yolun sağında Boğdan Sarayı tariflerine ve eski fotoğraflarına uyan kalıntıyı görüyoruz. Oto tamircilerinin olduğu bir alanın kenarındaki harabeler belli ki herhangi bir koruma altında değil. Kaynaklara göre, bu kalıntılar Bizans döneminde, XII. veya XIII. yüzyılda Aziz Nikolaos'a adanmış bir şapele ait. Yönü kuzeye baktığından kilise değil, en fazla mezar şapeli olarak yapılmış olduğu ileri sürülür. İlk haliyle tonozlu ve apsizli bir mezar odası ve kubbeli bir üst kattan oluşan yapının üstü 1930'lu yıllarda bilinmeyen bir

*"Âşık isen can
baş üstü gel
berü, müfsit
(fesat, bozan,
arabozucu)
isen bak
kapıdan dön
gerü."*

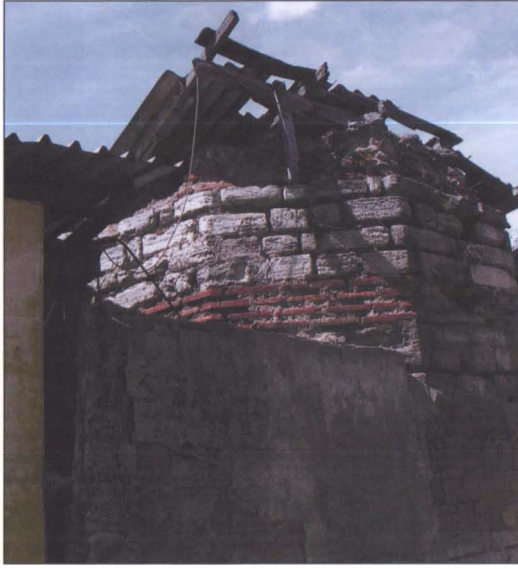

(Solda) Draman'da
bir sokak.

(Sağda)
Karagümrük'ten bir
sokak görüntüsü.

nedenden ötürü yıktırılmış, mezar odası da 1950'li yıllardan itibaren ev olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kriptasında (mezar odası) 1918 yılında Alman arkeologlar tarafından yarı gizli bir kazı yapılarak üç lahit bulunduğu, ama kazı sonuçlarının yayınlanmadığı kaynaklarda yer alıyor. Söz konusu Bizans yapısının XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Boğdan Voyvodaları yakındaki sarayının özel şapeli olarak kullanıldığı düşünüldüğünden "Boğdan Sarayı" diye anılmaktadır. Boğdan, Osmanlıların bugünkü Moldavya'ya verdiği addır. Moldavya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmasından sonra XVI. yüzyıl başlarında yapılmış olduğu ileri sürülen sarayın, Fener ile Karagümrük semtleri arasında geniş bir arazi üzerinde yer aldığı tahmin edilir. Özerk bir statüsü olan Moldavya, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi vermekle yükümlüydü, sarayda da temsilcisi ikamet ediyordu. Boğdan Sarayı, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren İstanbul'a gelen bazı yabancılarla, örneğin Lehistan Elçisi'ne, İsveç temsilcisine tahsis edilmiş veya kiralanmış, Boğdan (Moldavya) voyvodaları (kimi yerlerin valilerine verilen ad) ise XVII. yüzyılda Fener'de Sancaktar Yokuşu'nun tepesinde yapılan bir başka sarayda ikamet etmişler. XVII. yüzyıla kadar Hristi

*Boğdan Sarayı
kalıntısı.*

yanların yaşadığı bölge, daha sonra Müslümanlanmış ve çevredeki kiliselerin çoğu Sultan IV. Murat (1623-1640) zamanında camiye çevrilmiştir. Boğdan Sarayı'nın, bakımsızlık ve XVIII. yüzyıl içinde geçirdiği yangın (muhtemelen 1782 yangını) sonucu harabe haline geldiği tahmin ediliyor, nitekim 1875 tarihli İstanbul haritasında sarayın yeri bostan olarak gösterilmiş, 1950'li yıllardan itibaren de bu alan üzerine birçok gecekondü ve apartman inşa edilmiş. Biz Boğdan Sarayı'nı incelerken cübbeli bir mahallelinin neyi aradığımızı merak edip, kalıntıların Boğdan Sarayı'na ait olduğunu öğrenince her gün önünden geçtiği harabeleri fark etmemiş olmasına hayıflanarak, semtte doğduğunu, uzun süre Almanya'da yaşadktan sonra geri dönüş yaptığında yine doğduğu semte yerleştiğini aktardı. Bu mahallelinin ne Almanya öncesi ne de sonrası Boğdan Sarayı'ndan haberdar olmadığına üzüldüğü fark ediliyordu.

Boğdan Sarayı şapeline ait olduğu tahmin edilen kalıntıları aramızda bırakıp Draman Caddesi'nde ilerliyoruz. Draman Caddesi ile Salma Tomruk Caddesi köşesinde bulunan, I. Ulusal Mimarlık Dönemi üslubundaki yapı dikkatimizi çekiyor. Üzerinde **Fatih Halkevi** yazısı okunan kapıdan içeri girip yöneticiyle konuştuğumuzda her ilçede bir Halkevi olduğunu öğreniyoruz. Yapı, üzeri kapalı büyük orta avlu

izlenimi veren bir mekân ile bu mekâna açılan ve farklı dalların atölyesi olarak kullanılan birçok odadan oluşuyor. Orta mekânda birçok genç kız el işleriyle uğraşıyor. Uzaktan nakış zannettiğimiz elişlerinin, yakından bakınca boya ile yapıldığını anlıyoruz. Annelerinin nakışla ortaya çıkardığı motifleri, yeni kuşağın çok daha kısa sürede boyayarak elde ettiğini anlayınca hem dudak büküyor, hem de zamanın artık daha hızlı aktığı günümüzle uyumlu bir yöntem geliştirilmiş olmasını anlayışla karşılıyoruz... Orta mekâna açılan odalardan biri bilgisayar atölyesi olarak kullanılıyor; buradaki kursiyerlerin neredeyse tümünün erkek olması işbölümü bakımından zaman içinde pek de bir şey değişmediğini gösteriyor.

Salma Tomruk Caddesi üzerinde yokuş yukarı ilerleyip sola sapıyoruz, biraz ileride karşımıza Kasım Ağa Mescidi çıkıyor. Aynı blok üzerinde bir diğer adı Kemankuş Mustafa Paşa Camisi olan Odalar Camisi, ayrıca İpek Sarnıcı veya Karagömrük Sarnıcı adıyla anılan bir sarnıç yer alıyor. Bütün bu yapıların olduğu alan Petra'nın Theotokos Manastırı'na aitti. Görüldüğü gibi Bizanslılar döneminde Karagömrük semti sur içinde kalmakla beraber şehir merkezinin hayli dışında olduğundan oldukça boş alana sahipti ve bu sayede birçok manastır burada kurulmuştu. Kaynaklara göre Kasım Ağa Mescidi'nin kurucusu Sekbanbaşı Kasım Ağa olup, vakfiyesi Eylül 1506 tarihlidir. Mescidin gelir kaynakları arasında birçok ev ve dükkân yer alıyordu. Hatta aynı kompleks içindeki su sarnıcının da mescidin vakfiyesinde ge-

Salma Tomruk
Caddesi üzerindeki
tarihi Asmalı Simit
Fırını.

lir kaynağı olarak kayıtlı olduğu bilinir. 1894 depreminde büyük ölçüde zarar görmüş, bazı duvarları ve çatısı çökmüş, minaresi de pabuç kısmına kadar yıkılmış. 1919 Karagümrük yangını mescidin etrafını boş bir arazi haline getirmiş, 1950'li yıllardan itibaren bu boş araziye gecekondular yapılmış, 1953'te de fetihin 500. yılını kutlama programı çerçevesinde mescidin kible duvarı önüne mezarının yeri bilinmeyen Kasım Ağa'nın hatırasına sembolik bir mezar taşı dikilmiş. 1975/1977'de Fatih'in Eski Eserlerini Koruma Derneği tarafından içi onarılmış, etrafı temizlenmiş, 1989'da da bir hayırsever tarafından eski minarenin hâlâ orijinal halini koruyan pabuç kısmı üzerine yeni bir minare yaptırılmış. Kasım Ağa Mescidi'nin kuzeyindeki kalıntılar Odalar Camisi'ne aittir. Caminin adı evli yeniçerilere ait iki kışla arasında olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlılar zamanında yeniçeri kışlalarına "oda" deniyordu.

Kasım Ağa Mescidi ve Odalar Camisi ile aynı blok üzerindeki bir başka ilginç yapı olan Karagümrük Sarnıcı kaynaklara göre toplam 28 sütunlu, kubbeli kapalı bir sarnıçtır. Bir ara iplik bükme atölyesi olarak kullanıldığından olsa gerek "İpek Sarnıcı" da denir, hatta bir zamanlar "Cin Ali Köşkü Mahzeni" olarak da adlandırılmıştır. Farklı dönemlere ait devşirme yapı malzemesi kullanıldığından, sütunların farklı boyutlarda, sütun başlıklarının ise farklı düzenlerde olduğu, ayrıca bazı sütunların boyu tutsun diye sütun başlıklarının ters çevrilerek sütun kaidesi olarak kullanıldığı kaynaklarda belirtilir. XIX. yüzyıl sonlarında Ermeni iplik bükücülere atölye olarak hizmet etmiş olan yapı, terk edildikten sonra kubbeleri delinerek içeri çöp atılması suretiyle çöplüğe dönüşmüş, zamanla da içine çocuk düştüğü ileri sürülerek toprakla doldurularak bütünüyle yok edilmiş. Umarız yakın zamanda sarnıç temizlenir ve şehre başka bir işlevle yeniden kazandırılır.

Kasım Odaları Sokak'tan tekrar Salma Tomruk Caddesi'ne vardığımızda tam karşımıza bir galeta, halka fırını çıkıyor. Cephesi mozaik kaplı Asmalı Simit Fırını belli ki mozaikli cephelerin pek yaygın olduğu 60'lı yıllarda kendini modaya uydurmuş. İçerideki görüntü daha da eski... Odun kütükleri bir köşede fırında yanmayı bekliyor, eli yüzü isten kararmış yaşlı fırıncı ise içerideki kalender dekora uyumlu bir görüntü arz ederken, galeta ve halkaların sıra sıra dizili olduğu vitrinin düzenini de ihmal etmiyor.

Tatlı bir yokuş şeklinde Ayvansaray ve Balat arasındaki sokaklara dek uzanan Salma Tomruk Caddesi'nin ilginç bir öyküsü var: Caddenin adı "Salma" ve "Tomruk" olmak üzere iki ayrı sözcükten oluşuyor. Tomruk, Osmanlı döneminde suçlu kişilerin ayaklarına geçirilen iri

Tatlı bir yokuş şeklinde Ayvansaray ve Balat arasındaki sokaklara dek uzanan Salma Tomruk Caddesi'nin ilginç bir öyküsü var.

(Solda) Panayia
Uranon Rum
Ortodoks Kilisesi.

(Sağda)
Draman'daki İstipol
Sinagogu.

kütüklerin adı olup, 12 Osmanlı işkence türünden biri de bu adla anılmıştır. Bu tomruklara vurulan suçluların sadece başları açıkta bırakılmış. Kaynaklara göre eskiden bu cadde üzerinde söz konusu işkence türünün uygulandığı bir tevkifhane bulunuyordu. Zamanla ünlenen tevkifhane tomruk adıyla anılır olmuş. Suçlular tomruk işkencesini çektikten sonra “salma” adı verilen başka bir binaya götürülerek bir süre sonra serbest bırakılırlarmış. “Salma” belli ki salıvermekten geliyor. Fatih’in en işlek caddelerinden biri olan bu caddenin adıyla bağlantılı nahoş hikâyesini üzerinden her gün geçen yüzlerce kişiden kaçının bildiğini merak ediyoruz.

Salma Tomruk Caddesi ile Özben, Ağızlık, Neşter Sokakları arasındaki büyük kilise, Panayia Uranon Rum Ortodoks Kilisesi, yani “Göklerin Meryemi Kilisesi”dir. Yapı, Bizans döneminde varolan bir başka kilisenin temelleri üzerinde yükselmektedir. Bizans döneminden beri çeşitli kaynaklarda farklı adlarla yer alan kilise, 1 Nisan 1834 tarihli kitabesine göre patrik Konstantiyos zamanında, Teodoros Kalfa’nın mimarlığında yeniden inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı kilisenin iki ayazması olduğu kaynaklarda yer alır: Bunlardan biri giriş kısmının güneybatısında beş basamakla inilen Ayios Ioannes Ayazması, diğeri girişin kuzeyinde Ayia Kiryaki Ayazması’dır.

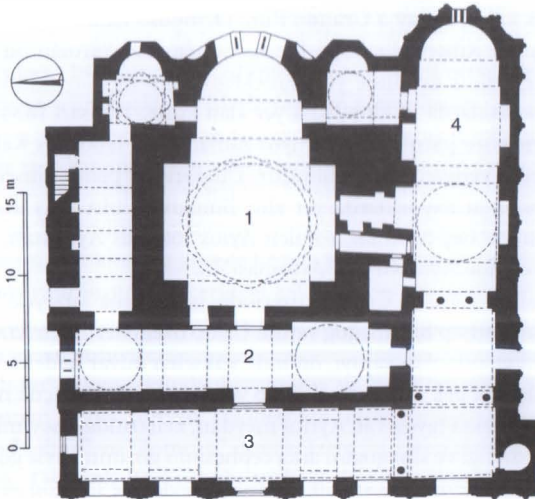
Yine Salma Tomruk Caddesi üzerinde, biraz daha kuzeyde İstipol Sinagogu adlı ahşap bir sinagog vardır. Üslup özelliklerinden XIX. yüzyılda yapıldığı anlaşılan yapıyı, önünde yükselen duvar nedeniyle caddenin algılamak pek mümkün değil, o yüzden arkadaki küçük meydana gidip bakmakta fayda var. Ayrıca meydan, kenarındaki sevimli evleri, görece sessizliği ve sinagogun arka cephesinin görüntüsüyle görmeye değer. İbadethanenin karşısındaki ikiz ahşap evler ise sinagog persone-

linin ikameti için yapılmış. Yahudilerin bu bölgeye yerleşmesi, fetihten sonra şehrin şenlendirilmesi projesi dahilinde, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden nüfus getirilmesi sırasında gerçekleşmiş olmalı.

Kariye

İstipol Sinagogu'nu geçip ilk soldan yukarı ilerleyince Kariye Kilisesi'ne geliyoruz. İstanbul'un Ayasofya'dan sonra en önemli Bizans kilisesi olan yapı, ününü mimarisinden çok mozaik ve fresko tekniğindeki resimlere borçludur. XIV. yüzyılın başına tarihlenen bu resimler gerek üslup, gerekse teknik bakımından zamanının oldukça ilerisindedir. Khora (Hora) Manastırı'nın İsa'ya sunulmuş olan kilisesi büyük bir yapı topluluğunun merkezini teşkil ediyordu. Söz konusu yapıların tarihinin IV. yüzyıla dayandığı genel olarak kabul görse de bu konuda kesin bir kanıt yoktur. Bir ihtimal, ilk yapı Konstantinus surlarının dışında kaldığı için Khora (kır; arazi) adını almış olmalı.

Bazı kaynaklarda burada VI. yüzyılda bir manastır kurulduğu yer alır, fakat bu kesin değildir. Bir manastırın varlığından ancak VIII. yüzyılda kesinlikle söz edilir. Yapının, sonraki iki yüzyılı hakkında bir bilgi yoktur. XI. yüzyıla gelindiğinde, İmparator Aleksios Komnenos'un kâynvalidesi Maria Dukaina yapı kompleksinin manastırını restore ettirir, kilisesini de yeniden yaptırır. Günümüze ulaşmış kilisenin en eski

Kariye Kilisesi'nin planı.

- 1) Naos (sahın)
- 2) İç Narteks
- 3) Dış Narteks
- 4) Parakklesion (şapel)

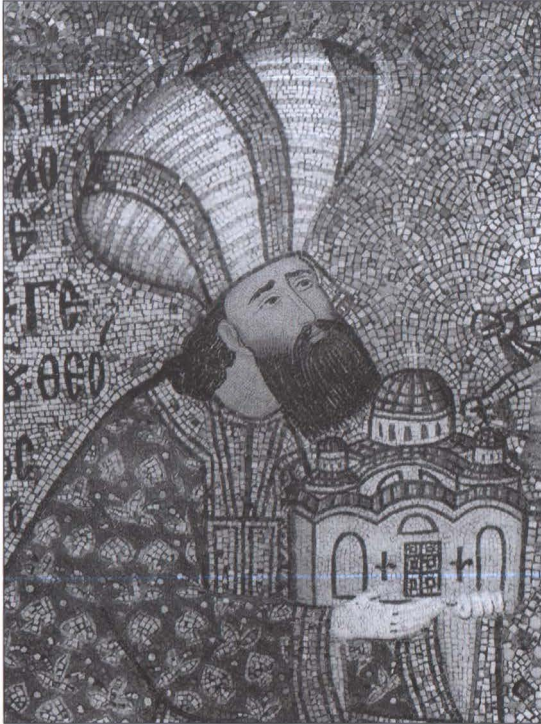

Kariye Kilisesi. bölümleri işte bu döneme aittir, manastırdan ise eser yoktur. Manastır binaları arasında olması gereken kütüphaneye ait birkaç elyazması eser yurtdışındadır. Maria Dukaina'nın yaptırdığı kilise bir narteks (ön hol) ile dört sütuna dayanan, kubbeli ve merkezi planlı bir ana mekândan oluşuyordu. XII. yüzyıl başında İmparator İoannes Komnenos'un kardeşi İsaak Komnenos kilisenin ana mekânını, duvarları korumak suretiyle yeniden yaptırır ve orta mekânın güney tarafına bir şapel eklettirir. Bu eski şapelin izleri bugünkü şapel ile ana mekân arasındaki galeri ve geçitlerde hâlâ görülebilmektedir. İsaakios Komnenos iç narteksin güney bölümünü kendine mezar yeri olarak hazırlatmış olsa da, buraya değil Trakya'da bir başka manastıra gömülmüştür.

Kariye Kilisesi'nin mimari hikâyesinin üçüncü aşaması 1204-1261 arasındaki Latin işgali kaldırıldıktan, şehir Bizanslılar tarafından geri alındıktan sonra, XIV. yüzyılın başında gerçekleşir. Bu aşama, Haçlı ordularının Bizans'ı biraz olsun rahat bıraktığı ve Bizans sanatının yeniden ve son kez yeşerip varlık gösterdiği döneme rastlar. Bizans sarayında yönetici olarak önemli bir mevki sahibi olan Theodoros Metokhites'in girişimi ve finansmanı sayesinde, 1315-1326 arasında yeniden ele alınan yapının orta mekânı bu dönemde mimari plan olarak aynı kalmış, buna karşılık dış narteks ve günümüzdeki tek nefli

şapel (parekklesion) kiliseye eklenmiş, iç narteks de değişikliğe uğramıştır. Söz konusu yapısal değişikliklerin yanı sıra Metokhites, kilisenin duvarlarını mermer kaplatmış, mozaik ve fresklerle süsletmiştir. Metokhites'in son Bizans döneminin en aydın ve bilgili kişilerinden biri olduğu, manastırın yakınlarında bir sarayı, manastırın içinde de misafirlerini kabul ettiği, onlarla ilmi tartışmalar yaptığı bir dairesinin bulunduğu bilinir. Fakat, III. Andronikos'un tahta geçmesinden sonra mevki ve servetinden olur, hatta zindana atılır. Yaşamının son yıllarında ise, ölene kadar yaşadığı Kariye Manastırı'na çekilmesine izin verilir. Metokhites, hayatı boyunca pek çok şey yapmış ve pek çok şeye sahip olmuş, ama en çok, ne şekilde biçimlendirileceğine bile kendisinin karar verdiği Kariye Kilisesi ile gurur duymuştur. Günümüzde, Kariye'nin onun yaptırdığı mozaik ve freskler sayesinde dünya çapında üne sahip olması bu gururunda ne kadar haklı olduğunu gösteriyor.

Metokhites'in son Bizans döneminin en aydın ve bilgili kişilerinden biri olduğunu biliyoruz.

Metokhites İsa Peygamber'e Kariye Kilisesi'nin maketini sunarken.

Ölüm döşegindeki
Meryem Ana
tasviri.

Mozaikler: Kariye mozaikleri ikonografi ve motif tarihi bakımından dünyanın en ilginç dini resimlerinden olup ünlü İtalyan sanatçı Giotto'nun eserleriyle aynı tarihte ortaya çıkmıştır. Kariye mozaikleri ile Giotto'nun eserleri arasındaki gerçek hayatı algılamadaki ortaklık kayda değerdir. Bu, Giotto'nun resimlerini daha eski İtalyan sanatından ayıran, öne çıkaran ve hatta Rönesans'ın başladığını müjdeleyen özelliktir. Eski Bizans sanatının hiyerarşik üslubundan oldukça uzaklaşmış olan Kariye resimlerinin en önemli özelliği ise; ilkçağın Helenistik dönem resim geleneğinin bilgisinden faydalanılmış olması, vücutların plastik değerlerinin belirtilmesi ve üç boyutluluğa dikkat edilmiş olmasıdır. Figürlerin vücut oranları, duruş ve hareketleri gerçeğe uygundur. Ayrıca resme derinlik sağlayan arka plan elemanları ve mimari motiflere önem verilmiştir.

Ziyaretçiler, resimleri sanatçıların anladığı ve ziyaretçilerin görmesini istediği şekilde görmek isterse onları ikonografik sıralamaya göre incelemeli. Tematik sıralama dikkate alındığında resimlerin altı gruba

*Anastasis
(İsa'nın Ölüleri
Diriltişi)
Kariye Kilisesi
fresklerinden bir
sahne.*

ayrıldığı görülür: 1) Her iki narteksteki altı büyük resim yüzeyi kutsal kişilere veya kiliseyi yaptıranların hatırasına adanmıştır, 2) iç narteksin kubbelerinde İsa'nın soyagacı, 3) iç narteksin duvarlarında ve ortasındaki tavanda Meryem'in hayatı, 4) dış nartekste İsa'nın çocukluğu, 5) iç ve dış nartekste İsa'nın mucizeleri, 6) ana mekândaki resimler. Resimleri yaptıran Metokhites, iç narteksten ana mekâna geçiş sağlayan kapının üstündeki mozaik resimde tahtta oturan İsa'ya Kariye'nin maketini sunarken tasvir edilmiştir. Resmi kıyafet içindeki Metokhites'in başında yüksek mevki sahipliğinin işareti olan *skiadion* (gölgelik) denen bir başlık vardır ki, Müslüman din adamlarının taktığı sarığı andırması bakımından hayli ilginçtir.

Freskler: Kilisenin güneyindeki şapel (parekklesion) fresklerle bezenmiştir. Resimlerin konularından (mahşer günü, ölülerin dirilmesi,

cennet ve cehennem gibi) parekklesionun mezar şapeli olarak düşünüldüğü anlaşıyor. Nitekim, duvarlardaki girintilerin içerisinde lahitlerin olduğu ve kilisenin camiye çevrilmesiyle bunların başka bir yere nakledildiği bilinir. Parakklesion'a girince soldaki ilk niş Metokhites'in lahitinin yeri olmalı; gerçi bunu teyit edecek günümüze kalmış herhangi bir yazıt yoktur, ancak oldukça yoğun bezeli oluşu buna bir işaret niteliğindedir. Karşısındaki hayli bezeli niş ise Metokhites'in arkadaşı komutan Michael Tornikes'in lahitini barındırıyordu.

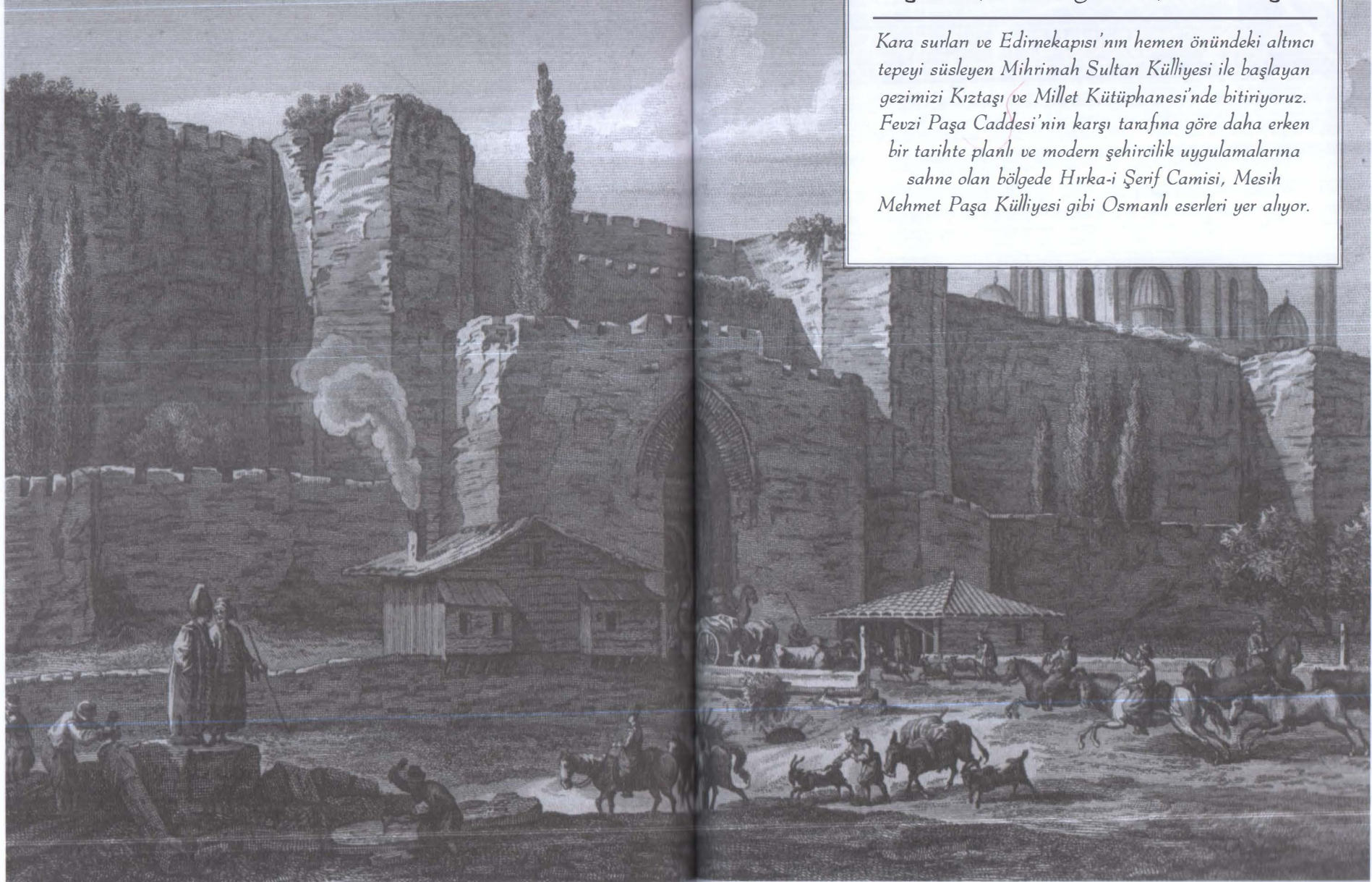
Kariye Kilisesi'ni II. Beyazıt dönemi sadrazamı, Çemberlitaş ve Es-kali'deki Atık Ali Paşa camilerinin banisi Atık Ali Paşa XVI. yüzyıl başında camiye çevirerek vakfetmiştir. "Kenise Cami" (Kilise Cami) adıyla resmi kayıtlara geçen yapı, Atık Ali Paşa'nın Çemberlitaş'taki evkafına bağlanmıştı. Kariye Kilisesi camiye çevrilince resimlerin bir kısmı tahrip edilmiş, bir kısmının da üstü boyanmak suretiyle örtülmüştür. Caminin yanında başta sadece bir medrese ile tekke bulunuyorken, XVIII. yüzyılda Hacı Beşir Ağa tarafından bir imaret ve sıbyan mektebi de yaptırılmış. Bugün bu ek binalardan hiçbirisi ortada yoktur.

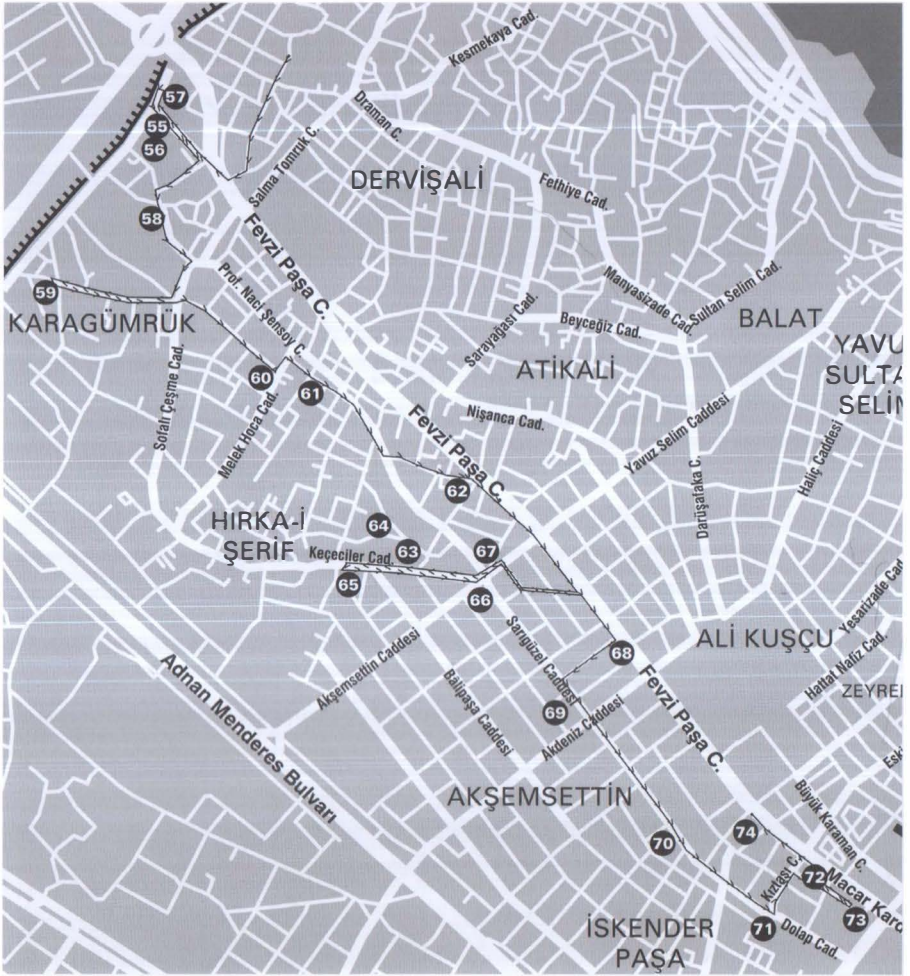
1876'da İstanbullu Rum Mimar P. Kuppas, binada restorasyon çalışmaları yapmış, içerideki mozaiklerden bazılarını temizlemiştir. Bundan sonra Kariye Kilisesi yabancılar tarafından da ziyaret edilmeye başlanmış, hatta Alman İmparatoru II. Wilhelm bir İstanbul ziyareti sırasında Kariye Kilisesi'ni görmeye gelmiş.

1948'de Kariye'nin müzeye çevrilmesine karar verilince merkezi Washington'daki Amerikan Bizans Enstitüsü uzmanları 1948-1959 arasında mozaik ve freskleri temizlemiş ve onarmış, böylece Kariye İstanbul'un en önemli müzelerinden biri haline gelmiştir. Kariye Müzesi'nin etrafındaki ahşap evler de 1970'li yıllarda Çelik Gülersoy'un önderliğinde Turing Otomobil Kurumu tarafından satın alınarak onartılmış, bunların bir kısmı butik otele çevrilmiştir. Günümüzde müze etrafındaki güzel ahşap yapılar, önündeki kafeteryanın huzur verici terası ile birlikte İstanbul'un oldukça fakir ve kötü yapı unsuru barındıran bir semtinde vaha niteliğindedir.

Edirnekapı, Hırka-i Şerif, Sarıgözel, Kıztaşı

Kara surları ve Edirnekapısı'nın hemen önündeki altıncı tepeyi süsleyen Mihrimah Sultan Külliyesi ile başlayan gezimizi Kıztaşı ve Millet Kütüphanesi'nde bitiriyoruz. Fevzi Paşa Caddesi'nin karşı tarafına göre daha erken bir tarihte planlı ve modern şehircilik uygulamalarına sahne olan bölgede Hırka-i Şerif Camisi, Mesih Mehmet Paşa Külliyesi gibi Osmanlı eserleri yer alıyor.

55) Edirnekapısı	65) Akşemsettin Mescidi
56) Mihrimah Sultan Camisi	66) Koyun Baba Türbesi
57) Hagios Georgios (Rum Ortodoks Kilisesi)	67) Mesih Mehmet Paşa Camisi
58) Ayios Dimitrios Rum Ortodoks Kilisesi	68) Emir Buhari Türbesi
59) Neşelişah Sultan Camisi	69) Hoca Üveyz Camisi
60) Akşemsettin İlköğretim Okulu	70) İskender Paşa Camisi
61) Karagümrük Çarşısı	71) Kıztaşı (Markıyanus Sütunu)
62) Altay Camisi	72) Dülgerzade Camisi
63) Hırka-ı Şerif Camisi	73) Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
64) Akşeki Kemalettin Mescidi	74) Millet Kütüphanesi

Kariye Müzesi'nden Fevzi Paşa Caddesi'ne çıkıyoruz. Theodosios surlarının dibinde Edirnekapısı'nın yakınındayız. Semt, adını kara surlarının 10 büyük kapısından biri olan Edirnekapısı'ndan almıştır. Burası İstanbul'un altıncı, aynı zamanda en yüksek tepesi olup deniz seviyesinden yüksekliği 79 metredir. Eskiden beri havasının güzelliği ile tanınması sur içinin en yüksek semti oluşu ve kuzey rüzgarlarına açık olmasıyla ilgilidir. Bizans döneminde kapının adı "Porta Adrianopoleos"tu.⁽¹⁴⁾ Roma-Bizans İstanbulu'nun ana caddesi Mesē'nin kuzey kolu bu kapıda sonlanır. Bilindiği üzere Ayasofya önlerinde başlayıp Laleli'ye kadar uzanan Mesē, Laleli yakınlarında ikiye ayrılıyor; güney kolu Samatya üzerinden Yedikule'ye, kuzey kolu ise Vezneciler ve Fatih üzerinden Edirnekapı'ya ulaşıyordu. Kapının arkasında "Adrianapolis"e, yani Edirne'ye giden yol başlardı. Bizans döneminde imparatorların seferden dönerken veya sefere çıkarken bu kapıdan geçtikleri bilinir.

Bu dönemde Edirnekapısı "Charisius" veya "Porta Polyandriou" diye de tanınırdı. "Polyandriou"nun kelime anlamı "çok insan" olmakla beraber, kapının bu adı çeşitli dillere "Mezarlık Kapısı" olarak çevrilmiştir, çünkü burada kastedilen ölmüş insanlar yani Theodosios surlarının yapım tarihi olan V. yüzyıldan bu yana surların arkasında uzanan mezarlıklardaki ölülerdir. Edirnekapısı, Osmanlılar zamanında bir merasim kapısı olma özelliğini korumuştur: Özellikle yabancı elçiler şehre buradan girerler, Osmanlı orduları da Rumeli seferleri için bu kapıyı kullanırlardı. 29 Mayıs 1453'te Ulubatlı Hasan öncülüğünde Osmanlı askerleri şehre bugünkü Vatan Caddesi'nin surlara kavuştuğu yer olan eski Lykos Vadisi'nden (Bayrampaşa Vadisi) girdikten kısa bir süre sonra şehir düşmüş, Fatih Sultan Mehmet de aynı gün şehre Edirnekapısı'ndan girmiştir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre: "*Fatih, başında sarığı, ayaklarında mavi çizmeleri, belinde Hazreti Muhammed'in kılıcı olduğu halde şehre girerken, arkasından 70-80 bin kişilik ordu geliyordu.*"

(14) Adrianopoleos adı II. yüzyılda Roma İmparatoru olan Hadrian'dan gelir.

XVII. yüzyıl sonunda yaşamış olan Eremya Çelebi Kömürcüyan, Edirnekapısı'nın aşağısında, sur dışında Ermeniler'in mezarlığının, yakında da Rum mezarlığının olduğunu belirtir. Sur içinde ise Türklerle ait bahçe ve konakların, Bayram Paşa Bostanı'nın, Beylik Çayırı'nın, Yeni Bahçe'nin yer aldığını; Topkapı'ya kadar sur dışında güzel bahçeler, büyük saraylar, gülistan ve bostanların bulunduğunu yazar. Yakın zamana kadar sur dışındaki yeşil alan sur içi ahalisinin piknik yaptığı, uçurtma uçurduğu, çeşitli oyunlar oynayarak eğlendiği bir yerdi.

Günümüzde Edirnekapısı önünde vakit geçirmeye değer, canlı bir meydan uzanıyor. Bir tarafı Mihrimah Sultan Külliyesi, diğer tarafı da Hagios Georgios (Aya Yorgi) Rum Ortodoks Kilisesi ile sınırlı olan meydanın ortasında çocuk parkı, kenarlarında küçük lokantalar, çay ocakları yer alıyor. Bir bahar günü Fevzi Paşa Caddesi'nin keşmekeşliğinden arınmış bu sevimli meydanda, ulu ağaçların altında, tarihi konağın dibinde, Mihrimah Sultan Camisi'nin kubbesine bakarak, durakta sıraya girmiş minibüslerin düzenine, park etmiş kamyonların renk cümbüşüne şaşarak çay içerken zamanı unutuyoruz... Şair Turgut Uyar'ın yıllarını geçirdiği Edirnekapı üzerine yazdığı şiirinde adı geçen Vaiz Sokak da bu meydana açılıyor.

Bizans döneminde Edirnekapısı'nın adı: "Porta Adrianopoleos"tu.

*İstanbul dediler mi benim aklıma,
Vaiz Sokağı gelir hemen.
Edirnekapı gelir, evimiz gelir
K  bebaşımda duran bir güzel kız gelir,
Bilet i zili çeker, tramvay durur
Bir manav, bir meyhane, iki akasya
Kumrular geçer kilisenin  an kulesinden
Beyaz bulutlar geçer...
Burası Hasan Efendi'nin kahvesi.
Edirnekapı'da,
Bu ta acı Kemal,  ocukluk arkadaşımdı.
Bulutlu Haliç'ten, r zg r  Boğaz'dan
Bir bayg m gün içindeyiz, yazdan.
"Dört cihar, sebayid , penc se
Ak am olur güneş batır nerdeyse."
Pırıl pırıl a k içinde Mihrimah Sultan Cami
Eyüp'ten vapur d d   ,
Yenikapı'dan tren sesi.
Kalkarız ağır ağır kahveden
Ben, Kemal, Kemal'in eni tesi...
Vaiz Sokağına gelir, eve varırım
Kapıya iki    defa vururum
Karım kapıyı açar, çocuklar ko u ur
Ekme imiz var, yeme imiz var
Yeme e i tahımız var.
Oturur yemek yeriz c mb r cemaat
Alnımızın terinden, elimizin eme inden
Etrafa yayılınca makarnanın bu usu
Bize ne el lemin on türlü yemeğinden...
Alır karımı gezmeye götürürüm
Bir dolmu a bineriz Edirnekapı'dan.
Sultanahmet'te atkestanelerinin en güzeli
Elli kuru  verir, cambaza gireriz.
İstanbul bizim memleket, ya ımız yirmi be 
Basmayı da, ipe i de a kla giyeriz.
Yenicami önünden güvercinler uçar
Mavnalar, takalar, koca koca gemiler,
Köprüden günde kimbilir ka  insan geçer
Denizde balıklar güzel, havada kuşlar
Bir g l    karımın sevdamı yeniler.*

Denizlerin kumuyum, balıkların puluyum
 Adım Turgut, kendim İstanbulluyum
 Ben Allahın bir sevdalı kuluyum.
 Üsküdar'a geçerken bir yağmur almadı ama
 Bir güzel yaz günü Kadıköy vapurunda
 Japone kollu bir kız aklımı aldı.
 Bakıştık, gülüştük, hoşlandık
 Derken o yoluna gitti, ben evime...
 Bizim ev iki oda, bir sofa
 Ev sahibi ayda yetmiş lira alır.
 Kapıda at nalından, sarmısaktan bir nazarlık
 Önümüzde kaleler, arkası mezarlık.
 Gün olur, çoluk çoluğunla bir bakarsınız
 Güzelim Vaiz Sokağı'nda benim de
 Ferah, aydınlık bir evim olur.
 Bir büyük radyo da alır, yerleşirim
 Geçerim pencereye akşamüstleri.
 Boy boy sardunyalar, fesleğenler,
 Boy boy bulutlar karşımda.
 Saçağımızda bir kırlangıç yuva yapmış.
 Ahmet Efendi geçer selam veririm
 Bakkal İbrahim selam verir alırım.
 Fesleğenler kokar, sardunyalar kızarır
 İstanbul sereserpe önümde geceye karşı
 Gemilerden, fabrikalardan düdükler
 Şimdi bir tren kalkar Sirkeci'den bilirim.
 Alacakaranlıkta kıpır kıpır gölgeler
 Sesler gelir yakın sinema bahçesinden
 Bir hoş olurum.

Turgut Uyar

Edirnekapı Üstüne Şiir

Vaiz Sokak köşesindeki ahşap konağın altındaki dükkânlardan biri çay ocağı, diğeri torna atölyesi olarak kullanılıyor. Çay içerken tanıştığımız tornacı Turgut Usta'nın 51 yıldır Fatih Edirnekapılı olduğunu, şiiri çok sevdiğini, eşiyle beraber şiir gecelerine gittiğini öğreniyoruz. Hâlâ işleyen tarihi torna dükkânı ise eşi benzeri pek kalmamış bir işlik olarak görülmeye değer yerler listemize giriyor.

Fetihten sonra, şehrin "şenlendirilmesi" için, o zamana göre uzak ve

*Edirnekapı
Meydanı'nda tarihi
torna atelyesi.*

*Edirnekapı,
özellikle
Rumeli
yönünden
gelen yolcu ve
malların ana
giriş kapısıydı.*

üçra sayılan köşelere Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden nüfus getirilip iskân edilirken, Edirnekapısı'nın kuzeyindeki Eğrikapı civarına Yahudiler, güneyindeki Sulukule Kapısı civarına Çingeneler yerleştirilmiş. Edirnekapı, özellikle Rumeli yönünden gelen yolcu ve malların ana giriş kapısıydı, dolayısıyla fetih sonrası eski Mesē'nin Edirnekapı'ya varan kolu ve çevresi hareketli bir çarşı yolu haline gelmişti. Sonradan adı Çukurbostan olan Eski Aetius Sarnıcı'na kadarki bölümde yolun her iki yanında ve ara sokaklarda kahvehaneler, silahçılar, hayvan takımı satan ticarethaneler, saraçlar, nalbantlar, yolcuların ve tüccarların her türlü ihtiyaçlarına yönelik dükkânlar sıralanmış. Edirnekapı'nın bu yapısı ve görünümü hemen hemen günümüze kadar sürmüş, kahvehaneler, manavlar, seyyar satıcılar her zaman var olmuştur.

Surun ve Edirnekapısı'nın önündeki meydana Sinan'ın en önemli eserlerinden biri olan Mihrimah Sultan Camisi yükselir. Mihrimah Sultan (güneş ve ay anlamına gelen *Mihr ü mah*'dan türeyerek Mihrimah) Kanuni Sultan Süleyman ile hasekisi Hürrem'in kızı, Sadrazam Rüstem Paşa'nın eşidir. Evliya Çelebi, Mihrimah Sultan Camisi için: "*Sair Selatin camilerinin kasrı makamındadır*" der. Yine Evliya Çelebi'ye göre caminin yapım masrafları Kanuni Sultan Süleyman tarafından karşılanmış. Hiçbir yerde kitabe olmadığı için yapım tarihi kesin olarak belli olmayan cami muhtemelen 1562-65 arasında yapıldı. Yazılı kaynaklarda ilk hocasının 1568-69'da atandığı yer aldığı

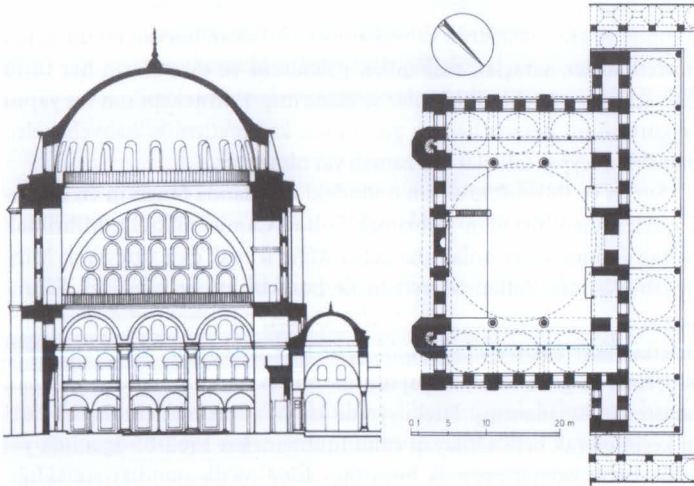

na göre önündeki medrese de büyük ihtimalle aynı yıllarda inşa edildi. Mihrimah Sultan Külliyesi'nin diğer binaları olan çifte hamam, sıbyan mektebi, çarşı ve türbe sonradan, ama yine 1560'lı yıllarda tamamlanmış olmalıdır.

Külliye'nin 1570-71 de düzenlenmiş vakfiyesine göre çarşı, cami civarındaydı ve 63 dükkândan oluşuyordu. Vakfiyede, çarşının yanı sıra bir ev ve bir bakkal dükkânından da söz edildiği kaynaklarda yer alır. Arka avludaki türbe Rüstem Paşa'nın damadı güzel Ahmet Paşa'ya aittir. Yine kaynaklara göre, İstanbul surlarına büyük hasar veren 1719 depreminde cami ve medresenin kubbeleri yıkılmış, 1894'teki büyük depremde de cami, medrese, mektep ve türbe harap olmuş, sonra mükemmel bir şekilde onarılmış. Fakat kısa bir süre sonra yine bir depremde caminin yan duvarları ve kemerleri tekrar çökmüş, 1907'de başlayan onarım Meşrutiyet'le birlikte yarıda kalmış. Nihayet 1940'da, Menderes döneminde Edirnekapı yolu açıldığı sırada harap durumdaki külliye binaları yeniden ele alındı, 1957'de cami onarıldı ancak diğer külliye binalarının tamiri daha uzun yıllar sürdü.

Prof. Doğan Kuban'a göre "Mihrimah Sultan Camisi Selimiye ile birlikte hatta belki ondan da fazla Sinan'ın mimari biçim tasarımındaki yaratıcılığını ifade eden camidir. Gerçi Sinan her camide değişik bir kubbeli yapı tipolojisi denemiş ya da yaratmıştı; fakat yapıların hepsinin birbirleriyle bütünleşen, yakınlaşan, birbirlerindeki deneyleri anımsatan

Prof. Doğan Kuban'a göre "Mihrimah Sultan Camisi Selimiye ile birlikte hatta belki ondan da fazla Sinan'ın mimari biçim tasarımındaki yaratıcılığını ifade eden camidir."

Edirnekapı
Mihrimah Sultan
Camisi'nin düşey
kesiti ve planı.

*Mihrimah Sultan
Camisi.*

tasarımsal niteliklerine karşın, Sinan burada eşi olmayan bir atlama yapar. Kare bir taşıyıcı sisteme oturan 20 metre çapında ve yerden 25 metre yüksekten başlayan büyük kubbeyi sadece kasnak üzerinden değil bütün taşıyıcı kemer sistemiyle birlikte yapının bütünü içinden yükseltir. Köşelerini barok bir vizyonla vurgular. Kare mekân üzerine kubbeyi, bütün kemerlerin içine çok sayıda pencere kullanarak bir ışıklı perde haline getirerek, hem yapının içinde hem dışında olağanüstü bir mimari kafes haline sokar.”

Kubbenin yüksekliği 35 metredir, kubbe altındaki kare mekân iki yanda kubbe örtülü galerilerle enine genişletilmiştir. Cami içindeki granit sütunların yakındaki İoannes Prodromos Manastırı'na ait olduğu söylenir. Mermer minber Sinan camilerindeki en güzel örnek olarak kabul edilir. Hünkâr mahfili sonradan konmuştur. Caminin bugünkü bezemesi 1957 restorasyonunda orijinaline uygun olarak yapılmış olmalıdır. Minaresi depremlerde birçok defa yıkılıp, yeniden inşa edilmiştir. Klasik dönem kuralları gereği sultan anneleri ve çocuklarının yaptırdığı camiler çift minareli olurdu, Mihrimah Sultan Camisi'nin tek minareli olması Sinan'ın ilginç bir kompozisyon ortaya koymak uğruna kural dışına çıktığını gösterir. Oysa Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camisi iki minarelidir. Bir kent efsanesine göre Mihrimah Sultan Üsküdar'daki camisinde ilk sabah ezanı okunurken, son sabah ezanı da Edirnekapı'daki camisinde okunsun istemiş. Bir başkasına göre gün ve gecenin eşit olduğu 21 Mart günü Edirneka-

pı Mihrimah Sultan Camisi'nin üzerinden güneş batarken, Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nin arkasından ay doğar. Böylece Sultan'ın adında olduğu gibi güneş ve ay (mihr ü mah) bir arada olmuş olur.

Cami avlusunu çeviren medrese 19 hücre ve iki küçük eyvandan meydana gelir. Avlunun uzun kenarına hücre konmamıştır. Dershane yoktur, tuvaletler güneybatıdaki hücrelerdedir. Dershanenin olmaması derslerin camide yapılmış olabileceğini gösterir. Ancak, böyle önemli bir külliye'nin medresesinde dershane olmamasına, hele Sinan'ın bütün medreselerinin dershaneli olduğu da göz önüne alınırsa, pek ihtimal verilmez. Bu nedenle, depremler sonucu yıkımlar ve yeniden yapımlar sırasında dershane'nin yok olduğu, arkeolojik araştırma yapılması halinde ortaya çıkabileceği tahmin edilir. Mihrimah Sultan Medresesi son restorasyona kadar İmam Hatip Lisesi yatakhane olarak kullanılıyordu. Avludaki mermer şadırvan, payandaları ve payandaları karşılayan küçük sütunları ile dikkat çeker. Mihrimah Sultan, Edirnekapı'daki külliyesi ve hamamı için Küçükköy civarından özel bir su getirtmiş, sonradan bu su Atık Ali Paşa Camisi ve Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nin yanı sıra başka birçok çeşme ve şadırvanı beslemiştir. Edirnekapı'dan sur içine giren su yolu 1930'a kadar kullanılmış.

Kadın ve erkek bölümlerinden oluşan çifte hamamın her iki bölümü de kaynaklara göre birbirinin neredeyse aynısıdır. Yine kaynaklara göre, erkekler kısmı orijinalinde kubbeli soğukluk, aynalı tonozlu ılıklik, dört eyvanlı sıcaklık bölümleri ve arkadaki külhandan meydana geliyordu. Ancak soğukluk bölümünün kubbeleri artık yoktur. Mihrimah Sultan Hamamı'nın kadınlar kısmı ise son onarımdan sonra hayli temiz ve güzel olmuş. Kadınlar Pazarı'ndaki yine Sinan yapısı Çinili Hamam'ın kapanmasından sonra bu hamamın müdavimleri arasına girdik diyebiliriz.

Külliye yapıları arasında hamama bitişik olarak konumlandırılmış bir de çeşme yer alır. Çağalazade İbrahim Efendi Çeşmesi adıyla anılan çeşmenin 1729-30 tarihli kitabesinde, Mihrimah Sultan tarafından, daha önce aynı yerde bulunan bir başka çeşme yerine yaptırıldığı, yangında harap olduğu için İbrahim Bey'in çeşmeyi yeniden yaptırdığı yazılıdır. Rüstem Paşa ailesi ile Çağalazade ailesinin evlilik yoluyla hısımlar oldukları bilinir. Çeşmeyle aynı sıradaki çarşıya ait 63 dükkânın 23'ü avlu kotunun altında avlunun kuzeydoğu-kuzeybatı duvarlarına bitişik olarak inşa edilmişti, ancak depremlerde harap olan bu dükkânlar, son onarımlarda yeniden yapılmamış. Diğer dükkânların yeri ise tam olarak bilinmemektedir.

*Mihrimah
Sultan
Hamamı'nın
kadınlar kısmı
son onarımdan
sonra hayli
temiz ve güzel
olmuş.*

Edirnekapı
Aya Yorgi
Kilisesi'nden
detay.

Caminin arkasındaki hazirede bulunan dikdörtgen planlı yapı, 1580-81'de inşa edildiği tahmin edilen Güzel Ahmet Paşa Türbesi'dir. Mihrimah Sultan'ın kendisi Süleymaniye Cami haziresindeki Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nde gömülüdür. Arnavut devşirmelerinden Güzel Ahmet Paşa, Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın kızı Hümaşah Ayşe Hanım Sultan'ın eşi olup, Sokollu Mehmet Paşa'nın katlinde sonra (1579) ikinci vezirlikten vezir-i azamlığa yükselmiştir. Türbenin bitişiğindeki sıbyan mektebi üç kubbelidir ve hâlâ ev olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde yeniden restore edilmekte, minaresi yapılmakta olan Mihrimah Sultan Camisi'nin yerinde fetihten önce Hagios Georgios (Aya Yorgi) Rum Ortodoks Kilisesi olduğu kaynaklarda yer alıyor. Harabe halindeki eski Bizans kilisesi yerine Mihrimah Sultan Camisi yapılırca Rum cemaate yeni bir kilisenin inşası için karşıdaki arsa tahsis edilir. Buraya yapılan kilise 1662'de yanar, 1726'da restore edilir, 1836'da temelden itibaren yeniden yapılır. Hacı Nikolaos adlı mima-

rın inşa ettiği yeni kilise bazilikal planlı olup, bahçesinde bir de okul binası bulunur. Yükseltilmiş bir platform üzerindeki kilise, Ayios Vasileios Ayazması, bekçi lojmanı, artık kullanılmayan okul binası ile birlikte yüksek duvarların çevirdiği yemyeşil bir bahçenin içinde yer alıyor. Bizî bahçe kapısında karşılayan zangoçun eşinden kilisenin gününün 23 Nisan olduğunu öğreniyoruz.

Edirnekapısı önündeki geniş meydana geri dönüp Mührimah Sultan Külliyesi'nin sol tarafındaki sokağa giriyoruz; camiye bir de bu açıdan bakmak, arkasındaki haziredeki mezar taşlarını, türbeyi görmek gerek. Külliye'nin ana cephesinin baktığı meydan ne kadar canlıysa burası da o denli sakin. Kaldırımın kenarına oturmuş örgü ören bir kadın, bir süre sonra önünden geçen bir seyyar satıcıyla hararetili bir pazarlığa girişiyor. Bu sırada sırtında kumaş topu taşıyan zarif bir çingene kadın ile bir erkek sokağın başında beliriyor. Aradan birkaç ay geçtikten sonra buraya yeniden geldiğimizde, bütün bu sahnelere şahit olduğumuz sokağın ve kenarındaki evlerin artık olmadığını, sokakla beraber cami arkasındaki tüm mekânın büyük bir hafriyat alanına dönüştüğünü şaşarak tespit ediyoruz.

Caminin arkasındaki cadde üzerinde surun aksi yönünde ilerlerken Prof. Naci Şensoy Caddesi ile Muhtar Muhiddin Sokak arasında yine yüksek duvarlarla çevrili bir kilise ile karşılaşyoruz. Bir adanın neredeyse tamamını kaplayan parsel üzerindeki kilisenin adı Ayios Dimitrios Rum Ortodoks Kilisesi. Yapım tarihi tam olarak bilinmese de Fatih devrinde de var olduğu iddia edilen bu ayazmalı kiliseye dair en eski kayıtların, 1648 yılına tarihlendiği kaynaklarda yer alır. Bu kayıtlarda, kilisenin Sarmaşık bölgesinde yaşayan keşişlere ait olduğu belirtilir.

Edirnekapı, Karagümrük, Yenibahçe arasındaki bölge hâlâ "Sarmaşık" adıyla anılır. XVIII. yüzyıl kaynaklarında Ayios Dimitrios Rum Ortodoks Kilisesi'nin bulunduğu mevkinin adı "Löküncüler" olarak geçer. Lökün, eskiden muslukları hazneye ve su borularına tutturmak gibi işlerde kullanılan bir macundur; kireçle zeytinyağının dövülmesiyle yapılıyordu.

Buna göre Osmanlılar zamanında burada lökün imalathaneleri olduğu tahmin edilebilir. Geçirdiği yangından çok sonra, 1834'te neoklasik üslupta yeniden inşa edilen ve Aziz Dimitrios'a ithaf edilen kilisenin ayazmasının adı Ayios Sevastionu'dur. Aziz Dimitrios'un, dolayısıyla kilisenin günü 26 Ekim olup, bu özel günde Aziz Dimitrios ayinlerle anılır. Üç nefli kilise binasının ortadaki ana girişinin üzerindeki mermer kitabede şu sözler yer alır:

*Lökün,
eskiden
muslukları
hazneye ve
su borularına
tutturmak
gibi işlerde
kullanılan bir
macundur;
kireçle
zeytinyağının
dövülmesiyle
yapılıyordu.*

Büyük Martir Aziz Dimitrios

Tanrım sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, senin kutsal kanınla inşa edilmiş olan kiliseyi.

Gelecek kuşaklarımızın, babalarımızın ilâhi şarkılarını terennüm ederek onların geleceklerine çobanlık yapabilmeleri için, imkânlar dahilinde Mirovlitos'a yapılan bağışlarla senin adına inşa edildi bu yeni ev.

Halkın iyiliği için ilâhi öğretiyi Tanrı'dan öğrenmeyi sürdürüceğime yemin ediyorum. 20 Nisan 1834.

Sulukule

Ayios Dimitrios Kilisesi'ni arkamızda bırakıp Neslişah Sultan Camisi'ni görmek üzere Sulukule'ye yöneliyoruz. Manzara değişiyor; evler derme çatma, sokaklar işsiz güçsüz genç yaşlı erkekler ve çocuklarla dolu. Şehir yönetiminin "soylulaştırma projeleri" çerçevesinde gerçekleştirilen son yıkımlardan nasibini almış semt halkından bazıların eşyaları sokak kenarına yığılmış, yeni yıkılmış evlerin ise harabeleri duruyor. Belirsizliğin, fakirliğin yarattığı iç burukluğuyla ilerlerken beşinci sur kapısının önünde Neslişah Sultan Camisi'ni görüyoruz. Cami, Edirnekapı'da Neslişah Mahallesi, Kuruçınar Sokağı'ndadır. II. Beyazıt'ın kızı Gevherimülük Sultan ile Dukakinzade Mehmet Paşa'nın kızı olan Neslişah Sultan 1579'da vefat ettiğine göre, camiyi

*Sulukule Neslişah
Sultan Camisi
bahçesinden
mahalle görüntüsü
(2007 yılı).*

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaptırmış olmalıdır. Duvarları ve minaresi kesmetaş örgülü dikdörtgen planlı caminin tavanı düz ve ahşaptır. Son cemaat yeri sonradan eklenmiş. Çinilerle kaplı mihrap da yenidir. En son büyük tamirat 1955'te halkın yardımıyla yapılmış. Caminin kendi haziresi olmakla beraber Neslişah Sultan ve eşi İskender Bey, burada değil, Zal Mahmud Paşa'nın yaptırdığı okulun yanındaki hazirede gömülmüştür.

Adını camiden alan Neslişah Sultan Mahallesi daha çok "Sulukule" diye bilinir, oysa Sulukule, sur dibinde Vatan Caddesi'nin kuzeyi ve güneyinde surlara paralel uzanan caddenin adıdır. Edirnekapı'ya doğru aynı cadde Kaleboyu Caddesi adını alır. Aslında eski Sulukule bugünkü Vatan Caddesi ile surların kesiştiği yerdeydi. 1957'de, Menderes döneminde Vatan Caddesi'ni açmak üzere yapılan istimlaklar sonucunda mahalle biraz kuzeye taşınmış, 1964'de Haşim İşcan zamanındaki istimlaklar sonrasında ise küçülerek biraz daha kuzeye bugünkü yerine gelmiştir. "Küçülerek" diyoruz, çünkü söz konusu yıllarda biraz varlıklı olanlar Karagümrük'teki apartman dairelerine taşınmış, en fakirleri Neslişah Sultan Mahallesi'ne gecekondular yaparak yerleşmiş. Birbirinden tamamen farklı yaşam tarzlarına sahip iki grubun yaşadığı mahalle, kendinden çok sakinleriyle ünlüdür.

Uzun süre İstanbul'un sıradışı eğlence merkezlerinden biri olmuş olan mahallenin sakinlerinden büyük olan grup Çingene'dir ve Ayvansaray'daki Lonca Mahallesi'nden sonra İstanbul'daki ikinci Müslüman ve yerleşik Çingene grubunu oluşturur, ancak Lonca Mahallesi'ndekilerden daha fakirdirler. Onlar gibi çalgıcı ve çengi oldukları halde Lonca'dakiler gibi belli bir mekânda sanatlarını icra etmez, son zamanlara kadar, geçen yüzyıllarda olduğu gibi talep üzerine kiralanırlardı.

Mahalle sakinlerinden ikinci ve daha küçük grup, köken olarak diğeri gibi Roman olsa da koyu Müslüman, hatta tesettürlüdür. Neslişah Sultan Cami civarındaki üç sokakta oturan bu grup, diğer grupla sürekli çekişme halindedir ve mahallenin "Sulukule" diye adlandırılmasından da hiç hoşlanmaz. Çingeneler arasında yakın zamanlara kadar nüfus kâğıdı olmadığı için okula gidemeyen çocuklara 1980 sonrası nispeten zenginleşmiş bu grupta rastlanmaz. Son aylardaki "soylulaştırma projeleri" çerçevesinde yapılan yıkımların mahalleyi özellikle çingene sakinlerinden "temizlemeyi" hedef aldığı düşünülebilir. Nitekim, fakir mahalleliler yıkımlara tamamen karşı çıkarken, hali vakti yerinde olanlar bu durumu desteklemektedir.

Sulukule'nin daha uzak tarihteki önemi Hücum Kapısı da de-

nen Teodosius Surları'nın Beşinci Askeri Kapı'sının burada olmasından kaynaklanır. Fatih'in kuşatması sırasında Son Bizans İmparatoru Konstantinus Dragases'in karargâhı geleneğe uygun olarak Hılcım Kapısı yakınındaymış. Türkler şehre girmeden hemen önce imparator silah arkadaşlarıyla beraber Osmanlı askerlerine karşı savaşıırken en son burada görülmüş. "Sulukule" adının nereden geldiğine gelince, kale dibinde bulunan yüksek kale burçlarından birinin dibinden yaz kış bir su akar ve bu su Bayrampaşa kırlarından gelerek Sulukule, Yenibahçe yoluyla Aksaray'a kadar uzanıp oradan Marmara'ya dökülürmüş. İşte bunun için buraya "Sulukule" adı verilmiş.

Karagümrük Çarşısı

Sulukule'den ayrılıp yine Karagümrük'e geliyoruz. Fevzi Paşa Caddesi'nin ikiye ayırdığı semtin güney kısmındaki semt çarşısının en az yarım asır öncesinden kalma işyerleri ve canlılığı günümüz Anadolu'sunun küçük tarihi kent ve kasabalarının çarşılarını andırıyor.

Çarşıya yaklaşırken Akşemsettin İlköğretim Okulu karşımıza çıkıyor. I. Ulusal Mimarlık üslubunun güzel bir örneği olan ilkokul binası bizi kendine çekiyor. Bahçesine girince görevlilerden biri hemen içeri koşup okulun yapılış öyküsünün anlatıldığı çerçeveslenmiş metni getiriyor. Bu metne göre inşaatına 1924'te Vali Süleyman Sami Bey zamanında başlanmış olan okul 1926'da 27. mektep olarak açılmış. Fakat,

*Karagümrük
Akşemsettin
İlköğretim Okulu.*

okulun temel açma töreni kurban kesmek suretiyle yapılırken mahalle ihtiyar heyetinden emekli bir subay heyecandan kalp krizi geçirerek ölmüş. Bu hazin olay cumhuriyet sonrası yeni bir ülke inşa edilirken yaşanan sevinç ve heyecanın boyutlarına ilişkin önemli bir ipucu veriyor.

Sokaklardan geçerken eski İstanbul mahallelerinin kokusunu da alıyoruz, kâh bayram öncesi, evlerdeki bayram temizliğini yansıtan güzelim arap sabunu, kâh evlerden taşan kızarmış balık kokusu, zaman zamansa yoğun yerleşimlerin eskimiş alt yapı sorunlarını hatırlatan kokular arasından geçerek çarşı caddesine geliyoruz.

Karagümrük Çarşısı'nda farklı işlevli pek çok küçük dükkân bulunuyor. Bunlardan biri 55 yıllık mazisi olan "Basmacı Osman"... Dükkânın içi de dışı da onca zamandır hiç değişmemiş gibi. Yarım asırdan fazla bir süredir değişmeden varlığını sürdüren bir başka işyeri de "Eriş Yoğurtçusu", eski Karagümrüklüler için "Yugoslavyalı"dır... Karşı sıradaki "Ender Şekerlemecisi" de yan sokaktaki balıkçı gibi eski Karagümrüklülerin en az 50 yıldır bildiği bir dükkândır. Çarşının arka tarafında önceden çocuk parkı olan yere kondurulmuş süpermarket ise zamanın değiştiğini hatırlatıyor.

Uluslararası sermayeye, süpermarket zincirlerine fazlaca teslim olmadan, insana farklı ihtiyaçlarını, farklı işlevli küçük dükkânlara girip çıkarak, arada tanıdıklar ile, on yıllardır tezgâh arkasında duran bildik simalarla hoşbeş ederek zevkli bir alışveriş imkânı veren nadir çarşılarından biridir, Karagümrük Çarşısı. Zaten genel olarak Karagümrük değişen mimari dokusuna rağmen gerek halkı ve gerekse gelenek kalıntılarıyla eski İstanbul'un izlerini en çok barındıran semtlerden biridir. Karagümrük, Peyami Safa'nın "Cumbadan Rumbaya"⁽¹⁵⁾ adlı romanında çizdiği fakir mahalle tipleriyle, kabadaylarıyla, bunun yanı sıra son kırk yılın içinde parlayan ve sönen futbol takımıyla da ünlenmiştir.

1970'li yıllara kadar canlı kümes hayvanlarının satıldığı çarşı bitimindeki meydandaki banklarda oturan yaşlıların arasından geçerek Atik Ali'ye, oradan Altay'a geliyoruz. Altay, Eskiali (bugünkü Yavuz Selim) ile Atik Ali arasındaki semtin ve 1961'de kaldırılan tramvayın duraklarından birinin adıdır. 1907'den itibaren atlı tramvay, 1914'ten itibaren elektrikli tramvay hatlarından biri Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih'ten geçerek Edirnekapı'ya ulaşıyordu. 1940'lı yıllarda Fevzi Paşa Caddesi üzerindeki duraklar Eskiali, Altay, Atik Ali, Stad-

(15) Peyami Safa *Cumbadan Rumbaya* adlı ünlü eserini ilk 1936'da "Server Bedi" takma adıyla yayınlamıştır.

Karagömrük Çarşısı

yum (Karagömrük) diye sıralanıyordu. Söylentiye göre semtin adı hüznünlü bir olaydan gelir: On beş yaşında bir çocuk çok sevdiği al tayından (kırmızı renkli tayından) düşüp ölünce semtteki Debbaghane Camisi'nin haziresine gömülür. Ardından annesi tayı satıp, parasıyla buraya bir çeşme yaptırır. Hatta bu olaydan sonra Debbaghane Camisi, Altay Camisi olarak da anılır. 1669 yılında inşa edilen, 1985'te restore edilen Debbaghane Camisi'nin ilk banisi Şeyhülislâm Debbagzade Mehmet Efendi'dir. Yükseltilmiş bir platform üzerindeki kargir cami, kare planlı ve tek kubbelidir.

Altay'dan sonra Yazar Samiha Ayverdi'nin uzun yıllar yaşadığı (1967-1993 arası) Eskiali'ye geliyoruz. Şehzadebaşı'nda doğan, çocukluğunu bu semtte geçiren Ayverdi, daha sonra Eskiali semtine yerleşir. Fevzi Paşa Caddesi üzerindeki binalardan birinin cephesindeki tabela sayesinde Ayverdi'nin, hayatının sonuna kadar yaşadığı evi saptayabiliyoruz.⁽¹⁶⁾ *İbrahim Efendi Konağı; Mesihpaşa İmamı* gibi kitap-

(16) Söz konusu evi Samiha Ayverdi "Kubbealtı Akademisi Eğitim ve Sanat Vakfı"na bağışlamıştır. Bina şu an vakıf binası ve Kubbealtı Kitabevi olarak kullanılmaktadır.

*Fevzi Paşa Caddesi
üzerindeki gelinlik
dükkânları.*

larında Fatih'ten sık sık söz eden Ayverdi, eserlerinden birinde kayısı bahçelerini şöyle anlatıyor:

“İstanbul şehrinin lodos alan kısmı olan Fatih semtinde oldukça büyük kayısı bahçeleri bulunduğunu az çok hatırlarım. Bu bahçelerin etrafında açılmış sokaklardan geçilerek gidilen tek tük evler; hatta uzakça mahalleler vardı. Ama çok sürmedi, gide gide bu bahçeler küçülmeye ve yerlerine kâgir binalar yapılmaya başlandı... Bir müddet sonra kayısı ağaçlarının kıyımı daha da artmış olmalı ki kısa zamanda bahçelerden eser kalmamış ve yerinde birbirini takip eden sokaklar çoğalmıştı. Böylece de sonunda Fatih'ten başlayan ve adına ‘Fevzipaşa Caddesi’ denecek geniş yol açılmıştı. Bu cadde sanki kayısı bahçelerine veda mesajı söylüyor gibiydi.”

Bugün önemli bir alışveriş aksı olan Fevzi Paşa Caddesi'nin bu bölümü, canlılığı, özellikle de gelinlik, nişan elbisesi, gece elbiselerinin sergilendiği, binaların ikinci, hatta üçüncü katlarına taşmış rengârenk vitrinleriyle dikkati çekiyor. Ayrıca, sadece rengârenk başörtüsü satılan dükkânlar da çok. Eşarplarının kalitesi ile üstgelir grubuna hitap eden markalarla yarışabilirler mi bilemeyiz, ama buralarda renk ve motif açısından bir hayli zengin seçenekler sunulduğu aşîkâr. Gerek gelinlik ve abiye elbise, gerekse eşarp dükkânlarının çokluğu son 30 yılın sosyal yaşam tercihlerindeki değişimi ve tüketim eğilimini resmeder nitelikte...

Hırka-i Şerif

Fevzi Paşa Caddesi'ne açılan Hırka-i Şerif Caddesi üzerinden Sultan Abdülmecit'in yaptırdığı Hırka-i Şerif Camisi'ne geliyoruz. Akseki Caddesi, Keçeciler Caddesi ve Kadı Sokak arasındaki adada bulunan cami, Müslümanlar için ayrı bir kutsallık içerir, çünkü Hazreti Muhammed'in bir zamanlar Veysel Karani'ye hediye ettiği hırka burada saklanır ve cami ramazan ayı boyunca söz konusu kutsal emaneti görmek isteyenlerin akınına uğrar. İstanbul'da, Hazreti Muhammed'e ait ikinci bir hırka Topkapı Sarayı'ndadır.

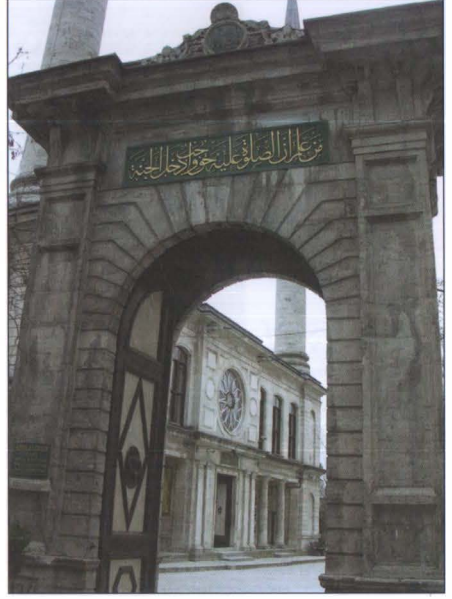
*Hırka-i Şerif
Camisi'ndeki
hırka, Sultan
I. Ahmet'in
fermanı
üzerine
XVII. yüzyıl
başında Veysel
Karani'nin
sülalesinden
Şükrullah
Üveysi
tarafından
İstanbul'a
getirilmiştir.*

Hırka-i Şerif Camisi'ndeki hırka, Sultan I. Ahmet'in fermanı üzerine XVII. yüzyıl başında Veysel Karani'nin sülalesinden Şükrullah Üveysi tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Böylelikle İstanbul'a yerleşen Üveysi ailesinin, Hırka-i Şerif semtinde, Akseki Kemalettin Camisi'nin karşısındaki bir evde ikamet ettiği, hırkanın ilk bu evde ziyaret edilmeye başlandığı bilinir. Sonradan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Hırka-i şerifin muhafazası ve ziyareti için kâgir bir hücre ile yanında bir imaret ve çeşme yaptırır. Çeşme, külliye'nin Akseki Cami Şerif Sokak'taki duvarında hâlâ görülebilir. 1725'te Şeyh Osman Üveysi döneminde ilk defa bir vakıf kurulur. Daha sonra Sultan I. Abdülhamit 1780'de şimdiki caminin avlusu içinde bulunan küçük

*Hırka-i Şerif Camisi
avlu cephesi.*

kâgır hücreyi inşa ettirir ve böylece *Küçük Hırka-i Şerif Dairesi* veya *Eski Hırka-i Şerif Odası* denen bu hücrede ziyaretler devam eder. Eski Hırka-i Şerif Odası, 1812'de Sultan II. Mahmut zamanında yenilendikten sonra şimdiki görünümünü alır, duvarındaki kitabe bu tamiyata ilişkindir. Son olarak Sultan Abdülmecit, Müslümanlar için çok önemli kutsal emanetin muhafazası ve ziyareti için 1851'de Hırka-i Şerif Camisi'ni yaptırır. Bu amaçla çevredeki birçok bina kamulaştırılarak yıktırılmış, 1847'de başlayan inşaat 1851'de sona ermiştir. Camiden başka yapının çevresinde Üveysi ailesinin en yaşlı erkek bireyi ile ailesi için bir meşruta,⁽¹⁷⁾ bu kişinin reşit olmaması halinde kendisine vekalet edecek olana mahsus vekil dairesi, Hırka-i şerifi korumakla görevli bir bölük jandarma için kışla ve görevliler için çeşitli odalar inşa edilmiş, böylece bir külliye meydana getirilmiştir. Bugün hâlâ Hırka-i Şerif İlkokulu olarak kullanılan bina eski jandarma kışlasıdır. Görevliler için inşa edilen ve günümüzde metruk haldeki odaların bir kısmı ise Akseki Cami Şerif Sokak'tan görülebilir.

(Üstte solda)
Hırka-i Şerif Camisi
avlusuna çıkan
merdiven.

(Üstte sağda)
Hırka-i Şerif Camisi
avlu girişi.

(17) Satılmamak koşuluyla bir kimseye veya kuruluşa verilmiş mülk.

Camiyi  eviren avluya farklı yönlerdeki    kapıdan girilir. Kapıların  zerindeki beyzi (oval) tepelikler içindeki mermer ayet levhalarını üzerinde “Kaal Allah  Teala” (Allah dedi ki) ibaresi yer alır. Caminin ampir üsluptaki cephesi sivil mimarideki cepheleri andırır. Duvar malzemesi kesme k feki ta ı, örtü sistemi ise tuğladır. Kubbe ve tonozların üzeri kurşun kaplıdır. Hırka-i  erifin muhafazası ve ziyaretine mahsus birimler içermesinden dolayı değişik bir tasarımı olan cami, hünkâr mahfili ve geniş bir hünkâr kasrı ile donatılmıştır. Ana giriş üzerinde caminin kitabesi, cephenin ikinci katındaki yuvarlak pencere içindeki beyzi madalyonda Sultan Abdülmecit’in tuğrası yer alır.

 eri girince birbiriyle bağlantılı iki giriş holünden geçilerek caminin ana mek nına varılır. Yaklaşık 11 metre çapında bir kubbe, sekizgen planlı ve iki kat y ksekliindeki mekânı  rt r. Buradaki büyük pencerelerin üzerinde ayet-i kerime yazılıdır.

Cami mekânının dışında ve k ble tarafında, zemin katı Hırka-i  erifin korunmasına, üst katı ise ziyaretine ayrılmış sekizgen bir Hırka-i  erif Dairesi bulunmaktadır. Hırka-i  erif Dairesi ile olan ziyaret bağlantısı, ana mekânı yanlardan  eviren iki katlı galerilerle sa lanmıştı r. Ana mekânın karanlıkta kalmaması için ba tanba a camek nlarla donatılmış olan, demir iskeletli ve ahşap aksamalı bu zi-

Hırka-i  erif Camisi’nin eski bir görüntüsü.

yaret galerileri, caminin inşa edildiği yıllarda Avrupa'da yeni yayılmaya başlayan ve o döneme göre modern sayılabilecek bir tekniği yansıtmaktadır.

Padişahın ve ileri gelen devlet adamlarının dinlenmesine tahsis edilmiş olan hünkâr kasrı bütün geç dönem camilerinde olduğu gibi ana mekânın kuzeyindeki kanadın üst katını bütünüyle kaplamakta, caminin bu yöndeki cephesine bir sivil mimari örneği yapının cephesi görünümünü kazandırmaktadır. Hünkâr mahfili ve ziyaret galerileri ile bağlantılı olan hünkâr kasrının tonoz örtülü birimleri basık kemerli pencerelerle aydınlanır. Hırka-i şerife tahsis edilen kısım, dış görünümü itibariyle sekizgen prizma biçiminde, basık kubbeli bir türbeyi andırır. Hırka-i şerifin ziyaret edildiği üst katta kible yönünde Hırka-i şerifin muhafazasının bulunduğu bir niş vardır, bu niş yanlardan sütunçelerle donatılmış ve perdeyle örtülmüştür. Ziyaret sırasında Hırka-i şerif bu nişin önüne konan som altından bir sehpanın üzerine yerleştirilir. Günümüzde de devam eden gelenek uyarınca, Üveysi ailesinin reisi veya onun vekil tayin ettiği kişi bu nişin önünde, sehpanın arkasında ayakta durarak hırkayı ziyaret ettirir. Doğu yönündeki galeriden salavat getirerek (Hazreti Muhammed'e dua okuyarak) bu mekâna giren ziyaretçiler Hırka-i şerifi ziyaret ettikten sonra batı yönündeki galeriden dışarı çıkarlar. Yakın zamana kadar burası, Ramazan'ın son iki haftasında ziyarete açılyordu, fakat son yıllarda ziyaretçi sayısı çok arttığından, ziyaret zamanı Ramazan ayının tamamına yayılmış bulunmaktadır. Minber kapısındaki sülüs hatlı Kelime-i tevhid (la-İlahe İllallah; Muhammedün Resulullah) Abdülmecit'in imzasını taşır.

Akseki Kemalettin Mescidi, Akseki Caddesi ile Akseki Cami So-kağı'nın keşiştiği yerde, Hırka-i Şerif Camisi'nin karşısındadır. Bölgedeki birçok mescit veya caminin İstanbul'un fethine katılanlarca yaptırıldığı dikkatimizi çekiyor. Nitekim, Akseki ve Dal isimleriyle de anılan bu mescidin de ilk banisi İstanbul'un fethine katılanlardan Akseki Kemalettin Efendi'dir (ölümü 1453). Yapı, Reis-ül Küttap Dal Mehmet Efendi (ölümü 1604) tarafından yenilenmiş, 1898'de Rıfai Tarikatı şeyhlerinden Hacı Şevki Aşki Efendi tarafından bugünkü şekliyle yeniden inşa ettirilmiş, minber ve minare eklenerek camiye çevrilmiştir. Son yıllarda aslına uygun olarak yenilenmiş olan dikdörtgen planlı, ahşap mescidin çatısı kiremit ile örtüldür. Mescidin her üç banisinin de mezarları küçük hazirededir. Gerek konumu, gerekse boyutlarıyla ilgi çeken bu sevimli yapı, sivil mimari ile benzerlik gösteren ahşap camilerin günümüze kalmış az sayıdaki örneklerinden biri olması nedeniyle önemlidir.

(Üstte solda) Akseki
Mescidi.

(Üstte sağda)
Akşemsettin Mescidi
Haziresi.

*Ayasofya
Camisi'nde ilk
uma hutbesini
okuyan
Akşemsettin,
İstanbul'un
tarihinde
önemli rol
oynamıştır.*

Hırka-i Şerif Camisi avlusunu Keçeciler Caddesi yönündeki kapıdan terk edip geriye doğru yürüyünce aynı cadde üzerindeki Akşemsettin Mescidi'ne geliyoruz. Mescit'in banisinin kim olduğu yazılı belgelerde yer almasa da Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemsettin olduğu tahmin ediliyor. XVIII. yüzyılda Sultan III. Ahmet burada öğle namazı kılmış, mescidin banisinin Akşemsettin olduğunu öğrenince bir minber koydurtmuş. Sultan II. Abdülhamit döneminde tamir edilen kare planlı mescidin duvarları kâgır, örtüsü ahşap ve kiremitken son yıllarda özensiz bir şekilde onarılmış olduğundan orijinal halinden pek eser kalmamıştır.

Asıl adı Şemsettin Muhammed olan Akşemsettin'in (doğumu 1390 Şam/ölümü 1459 Göynük) ailesi ile beraber Şam'dan Anadolu'ya geldiği bilinir. Fatih Sultan Mehmet'in hocası ve Bayrami tarikatına mensup mutasavvıftır. İlk dini bilgilerini babasından aldıktan sonra Osmaniye Medresesi'ne müderris olan Akşemsettin, tasavvufa duyduğu ilgi nedeniyle Hacı Bayrami Veli'ye bağlanmış, Hacı Bayrami Veli'nin 1429'da ölümünden sonra "Bayrami Şeyhi" olmuştur. Hacı Bayrami Veli aracılığıyla II. Murat ile tanışmış, böylelikle Şehzade II. Mehmet ile de ilişki kurmuştur. Diğer Bayrami şeyhleriyle birlikte İstanbul'un fethine katılarak Ayasofya Camisi'nde ilk cuma hutbesini okuyan, bir süre kiliseden çevrilen Zeyrek Camisi'nde de ders veren Akşemsettin, İstanbul'un tarihinde önemli rol oynamıştır. Fetih sırasında, kuşatmanın kaldırılmasında ısrar eden Çandarlı Halil Paşa'ya karşı çıkıp, ku-

şatmanın sürdürülmesinden yana olan Zağanos Paşa'ya destek vermiş, bu konuda Sultan II. Mehmet'i bir mektup yazarak cesaretlendirmiş-tir. Bayramiliğin şehir yaşamının içine girmesi için hayatı boyunca ça-ba harcayan Akşemsettin, tasavvuf alanında Arapça iki büyük eser ka-leme almıştır; bunlardan biri *Risalet-ün Nuriyye*, diğeri *Hall-i Müşki-lâ't*'tir.

Keçeciler Caddesi üzerinde Fatih yönüne ilerlerken Hırka-i Şerif Camisi'nin karşı sırasındaki Hoca Üveyz Çocuk Kütüphanesi'nin bir hayli kalabalık olduğunu, farklı yaşlardaki çocukların kitap okuduğu-nu görüyoruz. İçeri girdiğimizde iki katlı kütüphanenin bodrum katı-nın da yetişkinlere hizmet ettiğini, özellikle okul çıkış saatlerinde kü-tüphanenin dolduğunu öğreniyoruz. Hırka-i Şerif Cami Vakfı'na bağ-lı kütüphanenin betonarme binasının mimari bir özelliği olmasa da, gördüğümüz pek çok tarihi kütüphanenin aksine Hoca Üveyz Çocuk Kütüphanesi işlevini dolu dolu sürdürmesi bakımından kayda değer bir kurum olarak dikkatimizi çekiyor.

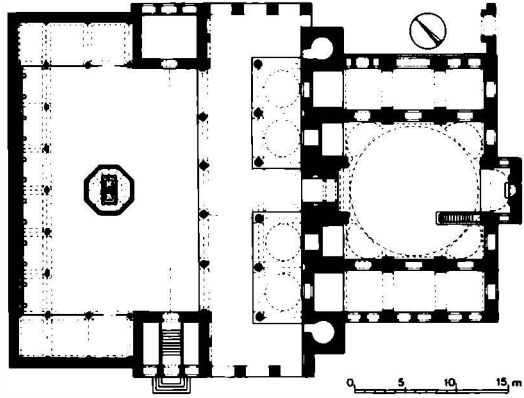
Akşemsettin, Keçeciler, Sarıgözel

Yolumuza devam ediyor, Akşemsettin, Keçeciler, Sarıgözel, Eskiali Pa-şa caddelerinin birbirine kavuştuğu yerdeki sevimli meydana varıyo-ruz. Meydandaki cıvıl cıvıl parkta Koyun Baba Türbesi, çocuk par-

Mesih Mehmet Paşa
Camisi.

Mesih Mehmet Paşa
Camisi'nin planı.

kı ve bir tabeladaki açıklamadan Samiha Ayverdi'nin 1970'li yıllarda diktirdiği anlaşılan ağaçlar var. Meydana hâkim klasik görünümlü cami, yazar Samiha Ayverdi'nin "Mesih Paşa İmamı" adlı eserinin ilham kaynağı Mesih Mehmet Paşa Camisi'dir. Eskiali Paşa Caddesi ile Mevkufatçı Sokağı arasında yer alan cami 1585-86'da Mesih Mehmet Paşa (ölümü 1588) tarafından yaptırılmış. Mesih Mehmet Paşa hadım-gasıyken Mısır Valiliği'ne yükselmiş, valilik yaptığı sıralardaki gaddar uygulamaları ile dikkat çekmiş, 90 yaşına geldiğinde kısa bir süre Sultan III. Murat'ın sadrazamı olmuştur. Caminin mimarı tam olarak bilinmese de bazı kaynaklarda Mimar Sinan'a mal edilir, ama tasarımda çırağı Davut Ağa'nın da katkısı olduğu belirtilir. Eğimli bir arazide yükselen yapının mihrap tarafı, altına dükkânlar yapmak suretiyle yükseltilmiştir. Avlunun ortasında, normalde şadırvan olan yerde Mesih Mehmet Paşa'nın türbesi bulunur, bu nedenle abdest muslukları revağın altındadır. Avlunun iki köşesindeki odalar kayyum (cami hademesi) ve müezzin odalarıdır. Caminin önündeki son cemaat yeri içteki kubbeli, dıştaki ahşap çatılı olmak üzere iki revaklıdır. Enlemesine dikdörtgen planlı caminin 12.80 m çapındaki kubbesini sekiz ayak taşır. Yanlardaki galeriler zemin katta pencereli duvarlarla ana mekândan ayrılmıştır ki bu pek alışıldık bir tasarım değildir. Etrafı oldukça güzel çinilerle bezeli, dışarıya taşkın derin mihrap kısmının üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Gerek mihrap, gerekse ajur tekniğinde yapılan geometrik geçmelerle dantel gibi işlenmiş minberin ince işçiliği kayda değer. Caminin kuzeybatı köşesindeki tek şerefeli minare, mukarnaslı özgün şerefesiyle klasik dönem özelliklerini gösterir. Ya-

pının güney-batı köşesinde, üzerindeki kitabeye göre Mesih Mehmet Paşa tarafından yaptırılmış iki cepheli bir çeşme vardır. Bu çeşme, batılılaşma döneminde, 1817-1818 tarihlerinde Sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan tarafından yenilettiirildi. Bu nedenle barok üslup özelliklerini gösterir. Mevkufatçı Sokak üzerindeki bir başka çeşme ise klasik üslubu yansıtan özgün haliyle günümüze ulaşmıştır.

Mesih Mehmet Paşa Camisi'nin bulunduğu meydana açılan caddelerin en geniş ve canlı Akşemsettin Caddesi'ne yöneliyoruz. Caddenin üzerinde cumhuriyet dönemi binalarının yanı sıra 50'li ve 60'lı yıllarda yapıldığını tahmin ettiğimiz düzgün görünümlü birçok apartman yer alıyor. Fevzi Paşa Caddesi'nin bu tarafında karşı tarafına göre daha erken bir tarihte planlı ve modern şehircilik uygulamaları yapıldığı ve daha erken bir tarihte apartmanlaşmaya gidildiği caddelerin genişliğinden, apartmanların üslubundan anlaşılıyor. Semt sakinlerinin de caddenin karşı tarafındakilere göre daha varlıklı ve modern giyimli oldukları dikkat çekiyor. Mahallelilerin tavsiye ettiği *Akşemsettin Balıkçısı* da bu cadde üzerinde. Hem balık satılan, hem de küçük lokantasında günün balıklarının yenebildiği bu sıcak atmosferli, küçük olmakla beraber belli bir tarzı olan yerin müdavimi olup, semte yaptığımız sonraki gezilerde de sık sık öğle yemekleri için geliyoruz. Ayrıca, yakındaki *Sivas Katmercisi*'nin katmerinin tadına doyum olmadığını da belirtmeliyiz.

Yeniden Fevzi Paşa Caddesi'ne çıkıyoruz. Caddenin karşı sırasındaki *Kömür Lokantası* zengin ve leziz Türk mutfakçı çeşitleriyle yalnız Fatihlilerin değil birçok İstanbullunun bildiği ve fırsat buldukça özel olarak geldiği bir mekân olma özelliğini devam ettiriyor. Fatih yönüne devam ediyor, Emir Buhari Türbesi, mescidi, tekkesinin olduğu Emir Buhari Sokağı'na giriyoruz. Sokağın sol tarafında Sultan II. Beyazıt'ın XVI. yüzyıl başında Şeyh Ahmet Buhari için yaptırdığı tekkenin mescidi yer alır. Aslen Buharalı Emir Buhari, daha memleketindeyken Nakşibendi tarikatının kurucusunun öğrencisi olmuş, İstanbul'a Nakşibendiliği getirmiş ve tarikatın ilk üç tekkesini kurmuştur. Bunların biri Ayvansaray'da, ikincisi Edirnekapı dışında Otakçılar'da, üçüncüsü ise Unkapanı-Cibali arasındadır. Adı geçen Nakşibendi dergâhlarının zengin evkafa sahip oldukları belgelerde yer alır. Buradaki tekke tamamen yok olmuşsa da, 1959'da tamir edilen Emir Buhari Türbesi hâlâ ayaktaadır. Cami ise 1965 yılında cami derneği tarafından aslından farklı biçimde yeniden yaptırılmıştır. Emir Buhari'ye ait olduğu söylenen bazı eşyalar da hâlâ cami içerisindeki camekânlı bölümde korunmaktadır.

*Hoca Üveyz Camisi
haziresi.*

Emir Buhari Mescidi ve Türbesi'yle aynı parsel üzerinde Sultan II. Abdülhamit'in sadrazamı Ahmet Cevdet Paşa Türbesi yer alır. Ahmet Cevdet Paşa'nın ölümünden kısa bir süre sonra 1900 yılında eşi tarafından yaptırılmış neoklasik üsluptaki türbe Mimar Kemalettin Bey'in eseri olup, mimarın İstanbul'daki ilk taş yapılarındandır. Kare planlı, kubbeli bir türbe odasıyla bunun önünde yer alan dikdörtgen planlı bir giriş bölümünden oluşan türbede, Cevdet Paşa'nın kinin yanında bir de kız kardeşi Sara Hanım'ın lahti bulunur. Lahitlerin üzerindeki yazılar hat sanatının güzel örneklerindendir.

Bulduğumuz sokak Sarıgözel Caddesi'ne bağlanıyor. XVI. yüzyılda Hoca Üveyz Paşa tarafından yaptırılan Hoca Üveyz Camisi bu cadde üzerindedir. 1915'te geçirdiği yangın sonucu harabe haline gelen cami 1994-1996 tarihlerinde Hırka-i Şerif Veysel Karani Vakfı tarafından yeniden yaptırılmış, 1996'da ibadete açılmıştır. Sarıgözel Caddesi üzerinde doğu yönünde ilerlerken, Vatan Caddesi'nden Fevzi Paşa Caddesi'ne kavuşan caddelerden ünlü Akdeniz Caddesi'ni geçip Halıcılar Caddesi'ne geliyoruz. Gözlerimiz 40 yıl öncesinin yabancı filmler getiren Renk Sineması'nı arıyor, ancak sinemanın yerinde artık Renk Düğün Salonu olduğunu tespit ediyoruz. Yine Sarıgözel Caddesi üzerindeyiz, sağ kol- da Iskender Paşa Camisi yer alıyor. Sultan II. Beyazıt'ın vezirlerinden Iskender Paşa tarafından 1505'te yaptırılmış olan cami kare planlı ve tek kubbelidir. 10.90 x 10.95 m olan ölçüleri Kâbe ölçülerine yakındır. 1999 depreminde büyük hasar gören yapı, 2006 tarihinde Hakyol Vakfı tarafından aslına uygun olarak restore ettirilmiştir.

Sofular ve Kıztaşı

Sarıgözel Caddesi'nin Kızanlık Caddesi olarak devam ettiği köşede, bir başka lezzet durağı olan Paçacı Necip Usta bol kepçe lokantasında bir mola verdikten sonra, üzerinde bulunduğumuz caddeyi kesen ünlü Sofular Caddesi'nden geçerek yolumuza devam ediyoruz. Sofular deyince aklımıza Samiha Ayverdi, Ahmet Rasim, Mehmet Akif Ersoy, ve birçok başka yazarın burada veya komşu mahalle Sarıgözel'de yaşadığı, eserlerinde semtin adını bol bol geçirdikleri geliyor: “Dut ağacının dibinde toplanan kötü ruhların şerrinden çekinerek Sofular'daki evi, mektebi bıraktık Kırkçeşme'ye taşındık...” sözleri Ahmet Rasim'in notları arasında yer alır. 1873'te Sarıgözel'de doğan Mehmet Akif evlendikten sonra da uzun süre Fatih'te yaşamaya devam etmiş, Safahat adlı eserinde Fatih ve civarını zengin tasvirlerle anlatmıştır.⁽¹⁸⁾ Bu eserdeki şiirlerden biri “Fatih Cami” adını taşır ve şu mısralarla biter:

(Üstte solda) Paçacı Necip Usta'nın lokantasının bulunduğu bina.

(Üstte sağda) Bali Paşa Caddesi 61 numaralı binanın cephesindeki tabelada Mehmet Akif Ersoy'un doğduğu evin burada olduğu bilgisi yer alıyor.

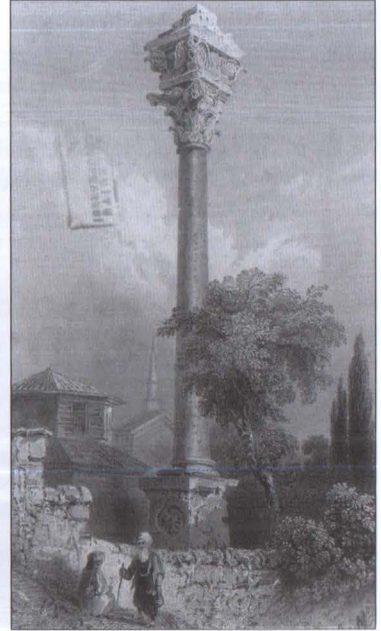
(18) Akdeniz Caddesi ile Halıcılar Caddesi arasında uzanan Bali Paşa Caddesi'ndeki 61 numaralı apartmanın cephesinde, Mehmet Akif'in 1873'te söz konusu apartmanın yerinde bulunan bir evde doğduğu bilgisini veren tabela yer almaktadır.

*...Bu bir mabed değil, Mabud'a yükselmiş ibadettir
Bu bir manzara değil, didara vasıl mevkib-i enzar
(didar: yüz; vasıl: erişen, ulaşan; mevkib: alay, kafil; enzar: bakış-
lar)*

Üzerinde bulunduğumuz Kızanlık Caddesi Kıztaşı Meydanı'nda nihayetleniyor. Meydanın ortasındaki sütun bugünkü adı Kıztaşı olan Markianos Sütunu. Roma-Bizans İstanbul'unun ayakta kalan sayılı dikilitaşlarından biri olan Kıztaşı V. yüzyılda Vali Tatianus tarafından İmparator Markianos (450-57) şerefine yaptırılmıştır. Yekpare granit sütunun, köşeleri kartal figürlü, korint düzenindeki başlığı muhtemelen Markianos'un heykelini taşıyordu. Kaidesi üzerindeki Zafer Tanrıçası Nike kabartmaları sütunun sonradan "Kıztaşı" adıyla anılmasına yol açmıştır. Bulunduğu semte adını veren Kıztaşı, Bizanslılar zamanında bir meydan ortasında konumlanmışken, Osmanlı İstanbul'un-da bir bahçe içinde kalmış. Nihayet, 1908 yangınından sonra semtin yeniden planlanması sırasında, sütun ortada kalacak şekilde oluşturulan meydan sayesinde daha görünür kılınmıştır. Bir zamanlar "karşı

*(Alta solda)
Kıztaşı'nın
(Markianus
Sütunu) kaidesi.*

*(Alta sağda) XIX.
yüzyıl başında
Kıztaşı (W. H.
Bartlett'in gravürü)*

*tarafıta Nişantaşı, bu tarafıta Kıztaşı” diye itibarlı bir semt olarak tanı-
tılan Kıztaşı şairlere de ilham kaynağı olmuştur.*

*İstedim baş urmağa bir duhter-i nazendeye
Dedi başın derde uğrar semtimiz Kıztaşı’dır.*

Sünbülzade Vehbi
XVIII. yüzyıl Divan şairi

Kıztaşı’nda doğmuş olan, aynı zamanda babası Saraçhanebaşı’nda-
ki dükkânında saraçlık yapan şair, yazar Muallim Naci’yi (1850) de
anarak gezimizi sürdürelim.

Osmanlılar zamanından beri bulunduğu semte adını veren Kız-
taşı’nı arkada bırakıp Macar Kardeşler Caddesi’ne çıkıyoruz. Saraç-
hane yönüne ilerlerken karşımıza Dülgerzade Camisi çıkıyor. Bizans-
lılar zamanında yerinde bir kilise olduğu kaynaklarda yer alan ca-
minin çevresi bir zamanlar Fatih Sultan Mehmet’in yaptırdığı saraç
dükkânlarıyla çevriliymiş. Cami, 1480 tarihinde, Hoca Şemsettin Ah-
met Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Kabri yol genişletilirken mihrap tarafındaki hazireye nakledilen
Hoca Şemsettin Ahmet Efendi, cami vakfiyesinde Dülgerzade unva-
nıyla anılır.

*Dülgerzade Camisi
kare planlı ve tek
kubbeli olarak
kesme taştan inşa
edilmiş.*

*Amcazade
Hüseyin Paşa
Külliyesi.*

Aynı vakfiyede cami harcamaları için birçok dükkân ve evin vakfedildiği belirtilmiştir. Kare planlı ve tek kubbeli olarak kesme taştan inşa edilmiş cami 1923 depreminde yıkılmış, tamirinde ahşap son cemaat yeri eklenmiş. Son önemli restorasyon Vakıflar İdaresi'nce 1974-1984 yılları arasında, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin restorasyon planına uygun olarak yapılmıştır. Bu restorasyon çerçevesinde cami iki duvarı kalana kadar yıkılmış ve aslına uygun, kubbeli ve revaklı olarak yeniden yapılmış, son cemaat yeri ancak kısmi olarak yeniden inşa edilebilmiştir. Söz konusu onarımda yenilenen hat ve kalem işi, kaynaklara göre bozuk ve yanlış. Kısa bir dönem tekke olarak kullanılmış olan caminin yanında olduğu belirtilen medresenin beş hücresi hâlâ sağlam olup cami önü ile meşruta arasındadır.

Ahmet Cevdet Paşa hatıralarında Tanzimat'ın ilan edildiği yılda, 1839'da İstanbul'a geldiğini, önce Çarşamba Pazarı'ndaki Papasoğlu Medresesi'ndeki bir odada, daha sonra Akdeniz Medreseleri'nden Başkurşunlu'nun köşedeki odasında kaldığını ve başta Fatih Camisi olmak üzere Nişanca, Dülgerzade gibi camilerde derslere devam etmiş olduğunu, o yıllarda ulemeden, şuaradan pek çok kıymetli şahsiyetin Fatih ve civarında ikamet etmekte olduklarını yazar.

Macar Kardeşler Caddesi üzerindeki kapısından girdiğimiz Dülgerzade Cami avlusunu Eski Saraçhane Sokağı'na açılan kapıdan terk ediyoruz. Etraftaki kahvelerin araca kapalı sokağa atılmış masalarında tavla oynayan, nargile, çay, kahve içenlerin arasından geçerek Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'ne varıyoruz. Uzun zamandır restorasyonu süren Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi XVII. yüzyıl sonlarında, İbrahim Ağa'nın mimarbaşılığı sırasında inşa edilmiştir. Banisi, II. Mustafa döneminde sadrazam olarak görev yapmış olan (1697-1702 arası) Amcazade Hüseyin Paşa'dır. Amcası Köprülü Mehmet Paşa olduğundan "Amcazade" lakabıyla anılır. Külliye önceleri medrese, derslane, mes-cit, kütüphane, sıbyan mektebi, dükkânlar ve sebilden oluşmaktayken, daha sonra bunlara bir çeşme ve hazire eklenmiştir.

Külliye'nin 1698 tarihi okunan kitabeli kapısının sağ tarafında çeşme, çeşmenin yanında mahzenli dükkânlar, dükkânların üstünde sıbyan mektebi, kapının solunda iki hazire, hazirelerin ortasında dışa taşkın dört dilimli cephesi, "C" ve "S" kıvrımlarından oluşan dökme demir parmaklıkları ve Bursa kemerli altı tane su verme açıklığı ile dikkat çeken sebil bulunur. Çeşme, üzerindeki kitabede yazılı olduğu gibi Şeyhülislâm Mustafa Efendi tarafından Hicri 1152/Miladi 1739'da yaptırılmıştır. Hazire ise Hicri 1154/Miladi 1702'de vefat eden Amcazade Hüseyin Paşa'nın ve ardından 47 aile ferdinin buraya gömülmesiyle oluşmuş. Hazirenin parmaklıkları ve dükkân cephelerindeki kuş evleri özgündür.

1718-1782 yangınlarında, 1755-1894 depremlerinde hasara uğrayan, 1755, 1940, 1957, 1958 ve 1960 yıllarında çeşitli tamirler gören, 1966'da Vakıflar İdaresi tarafından yaptırılan yeni düzenlemeler ile müze binası haline getirilen külliye, son restorasyona kadar "Türk İnaaat ve Sanat Eserleri Müzesi" olarak kullanılmaktaydı.

Külliye'nin geniş avlusunun ortasında sekizgen bir şadırvan görülür; tam karşıda "U" şeklinde medrese odaları uzanır; medresenin sağ kolundaki odalar ile sıbyan mektebi arasında iki katlı kütüphane yer alır. Avlunun solundaki üç tarafı revaklı sekizgen bina derslane ve mes-cittir. Kütüphane, kapısı üzerindeki oval kitabeden anlaşıldığı üzere 1755'te banisi Amcazade Hüseyin Paşa'nın kızı Rahmiye Hanım tarafından tamir ettirilmiştir.

Buradaki 562 eser önce Beyazıt, sonra Fatih-Millet, en son 1936'da Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Kütüphanenin altındaki mahzen su dağıtma yeri, yani maksemdir. Avluya bakan küçük yuvarlak kemerli açıklığı bulunan maksem, bugün depo olarak kullanılmaktadır.

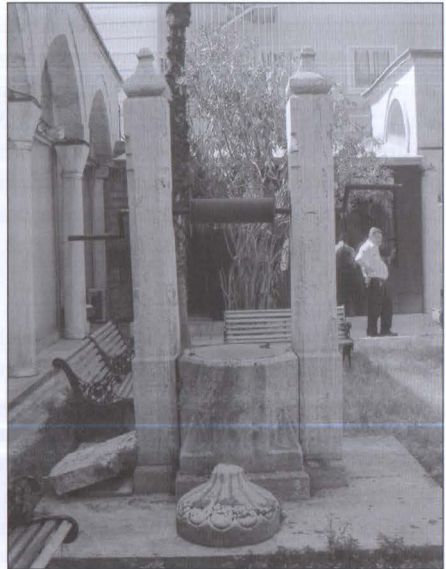
Millet Kütüphanesi

Macar Kardeşler Caddesi üzerinde geri yürüyüp son durağımız olan Millet Kütüphanesi'ne yöneliyoruz. Macar Kardeşler Caddesi'nin Fevzi Paşa Caddesi olarak devam ettiği noktadaki kütüphane, 1700 tarihli Feyzullah Efendi Medresesi binasıdır. Kütüphaneyi 1916'da, sayısı 16.000'i aşan kitabını bağışlayarak kuran ve "Millet Kütüphanesi" adını veren Ali Emiri Efendi'dir. İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü'ne bağlı bir araştırma kütüphanesi olan Millet Kütüphanesi'ndeki Osmanlı tarihleri, özellikle Yemen tarihleri, padişah divanları, şuara tezkireleri (ozanların biyografileri), fermanlar, levhalar, ayrıca matematikten tıbbaya kadar İslâm kültürünün birçok alanında yazılmış kitapları kapsayan "Ali Emiri Efendi Koleksiyonu" son derece değerlidir.

Kütüphanenin diğer önemli koleksiyonu eski medrese, sonraki kütüphane binasının banisi, Sultan II. Mustafa'nın hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin vakfettiği 2000'i aşkın kitaptır. 1993'te araştırma kütüphanesi kimliğini kazanan Millet Kütüphanesi'nde bugün 6998 el yazma, 20.605 basma kitap, gazeteler, haritalar, hatlar ve fermanlar yer almaktadır. İki okuma salonu ve bir müzesi olan kütüphanenin okuyucu kapasitesi 60'tır.

(Aşağıda solda)
Millet Kütüphanesi
girişi.

(Aşağıda
sağda) Millet
Kütüphanesi'nin
iç avlusundan bir
kesit.

1857’de Diyarbakır’da doğan, 1924’te İstanbul’da ölen Ali Emiri Efendi, şair ve müderrisler yetiştirmiş ve “Emirizadeler” diye anılan bir aileye mensuptu. Baba mesleği olan tüccarlık yerine devlet memurluğunu seçerek Adana, Leskovik, Trablusşam, Yemen gibi görev yaptığı yerlerden elden çıkarılmış nadide kitapları toplamış, elde edemediklerini kendisi yazarak kopyalamak suretiyle kaybolmaktan kurtarmıştı. Yaşadığı çağın modernleşme hareketlerine fazla ilgi duymayan Ali Emiri Efendi’nin en büyük tutkusunun Osmanlı-Türk geçmişini yeni kuşaklara tanıtmak olduğu, kütüphaneyi de bu yüzden kurduğu söylenir.

Divanü Lügati’t Türk’ü keşfeden kitap meraklısı olarak tanınan Ali Emiri Efendi hiç evlenmemiş, hiç fotoğraf çektirmemiş, Beyoğlu’na hiç adım atmamış, hayatını kitapları ve kedileri arasında okuyup yazmakla geçirmiş; şair, tarihçi, biyografi yazarı ve yayıncı özelliklerinin hepsini kendinde toplamış özgün bir kişiliktir.

Feyzullah Efendi Medresesi, mescit, kitaplık, mektep ve çeşmeleleriyle küçük bir külliye olarak tasarlanmıştı. XVII. yüzyılın sonunda kitap koleksiyonculuğu yaygınlaşmış, bu nedenle külliyelere kitaplık yapıları da eklenmiştir. O dönemde “Feyziye Kitaplığı” adıyla anılan medrese içindeki kitaplığın üç kütüphaneciyeye aynı ücretin verilmesi, senede üç defa genel temizlik ve havalandırma yapılması, bunun karşılığında kütüphanecilere ek ücret verilmesi, korumanın tamamen kütüphanecilere yüklenişi, ciltlemenin kütüphane içinde yapılması gibi ilginç uygulamaları olduğu kaynaklarda yer alır.

Feyzullah Efendi Külliyesi, çevresinde yapılan imar hareketlerinden olumsuz etkilenmiştir, örneğin bugün artık olmayan mektep 1912’de Macar Kardeşler Caddesi’nin açılması sırasında yıkılmış olmalıdır. Medresenin yıkılmadan günümüze ulaşabilmesinde ise özellikle İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni Madame Bombar’ın 1910’lardaki çabaları etkili olmuştur. Madame Bombar, belediye tarafından medresenin yerine meydan yapılmasına karşı çıkarak eserin yaşatılabilmesi için gayret göstermiş ve başarılı olmuştur. Medrese, 1916’da İstanbul Muhipleri Cemiyeti tarafından onarılmış, sonra kütüphaneye çevrilmiştir. Genel olarak klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerine sahip yapının basık kemerli kapısının üzerinde bulunan iki gülbezek arasındaki kitabe de yapım tarihi Hicri 1112/Miladi 1700 olarak belirtilmiştir. Dikdörtgen planlı avlunun bir kenarında dersane-mescit ve kitaplık, diğer iki kenarında “L” oluşturacak biçimde dizilmiş önü revaklı on hücre yer almaktadır. Fevzi Paşa Caddesi’nin keşmekeşinden insanı uzaklaştırıp bilakis huzur veren avlunun ortasında altı sütunla taşınan ahşap kubbeli, mermer hazneli güzel bir şadırvan ve bir çıkırıklı kuyu vardır.

*Ali Emiri
Efendi hiç
evlenmemiş,
hiç fotoğraf
çektirmemiş,
Beyoğlu’na hiç
adım atmamış,
hayatını
kitapları
ve kedileri
arasında
okuyup
yazmakla
geçirmiş.*

Zamanında, Millet Kütüphanesi'nin hemen önündeki durakta başlayan Fatih-Harbiye, Fatih-Maçka ve Fatih-Beşiktaş olmak üzere üç tramvay hattı vardı. Bu hatlardan biri Peyami Safa'nın Doğu-Batı çatışması üzerine temellendirdiği *Fatih-Harbiye* adlı eserine adını vermiştir:

"...*Tramvay bekleme yerine kadar geldiler. Fahriye her zaman oradan ayrılırdı. Durdular. Bir Fatih-Harbiye tramvayı yaklaşıyordu. Bu tramvay, Neriman'da bütün arzuları şiddetle uyandıran bir münebbih haline gelmişti. Onu görür görmez ani bir arzuya kapıldı. 'Haydi!' dedi, 'istersen Beyoğlu'na kadar çıkalım'. Fahriye razı oldu. Hemen tramvaya atladılar...*"

Söz konusu tramvay hatlarının edebiyatımızdaki başka yansımaları aşağıdaki şiirlerde izlenir:

...

*İstanbul'un üstüne güneş doğdu
Sefere çıktı Harbiye-Fatih
Beyazıt-Yedikule tramvayları
Dükkânlar açıldı birer ikişer*

...

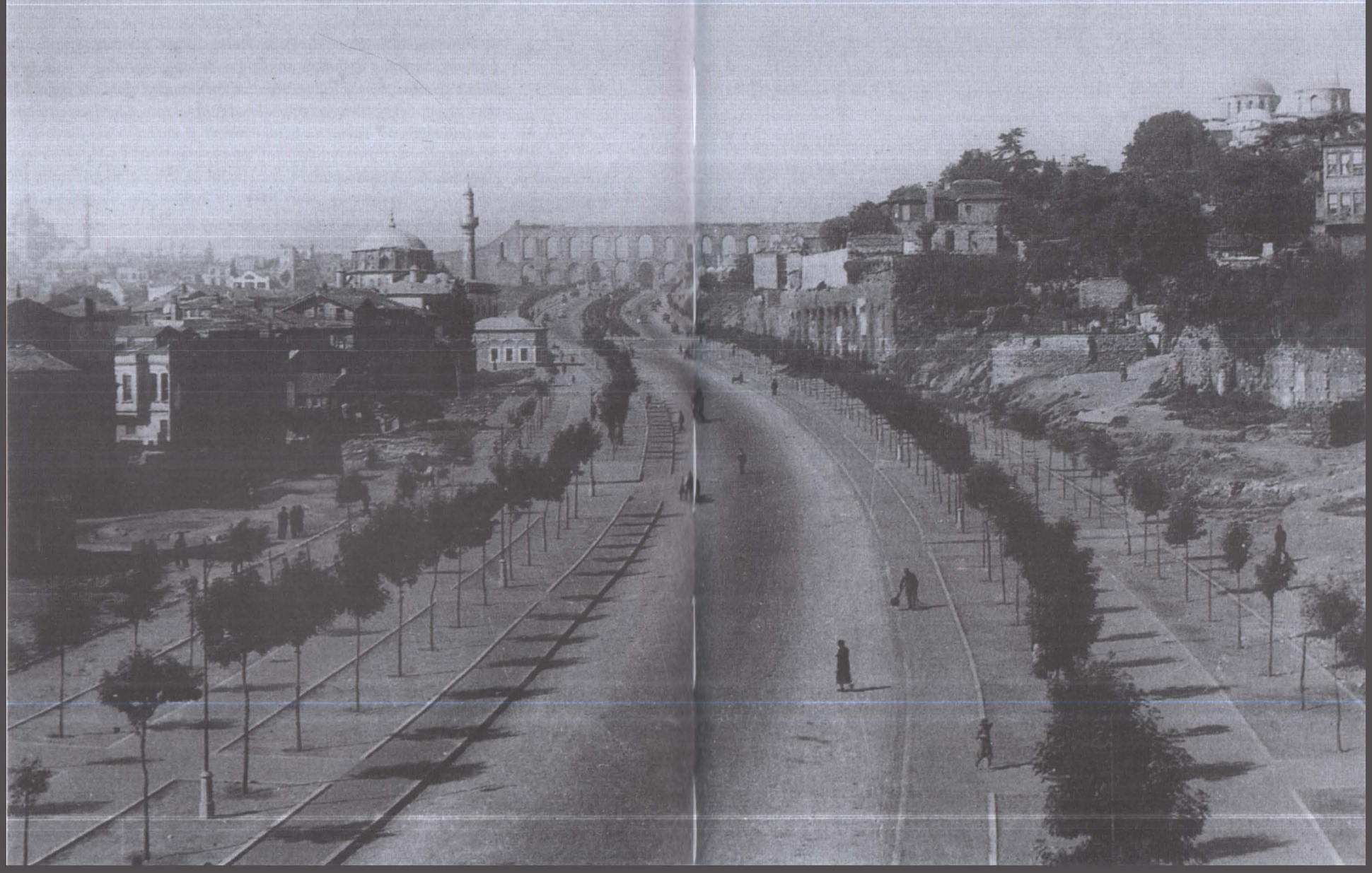
Oktay Rifat
İstanbul Şiiri'nden

*...İnsanlar sokak sokak çarşı çarşı ev ev
İnsanlar sırt sırta omuz omuza verip durmuşlar
Boyunları büyük
Yorgun asabi kederli kindar
Yığın yığın olmuşlar hepsi köprünün açılmasını bekliyor
Bir anda şehrin dört bucağına açacaklar
Bir anda iki ayrı kıtadaki insanlar gibi
Fatihliyle Beşiktaşlı sarmaş dolaş olacak*

İlhan Berk
İstanbul'dan

Kaynakça, Dizin

Kaynakça

- Ahmed Refik, (1998). *Eski İstanbul Manzaraları*, sadeleştiren: Dursun Gürlek, Timaş Yay., İstanbul.
- ; (1936). *Türk Mimarları*, İstanbul.
- Ahmet Rasim, (1987). *Falaka*, Arba Yay., İstanbul.
- Altınay, Ahmet Refik, (1931). *Eski İstanbul*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Alişanoğlu, Hilmi Köksal, (2009). *Çarşamba, Cibali*, Heyamola Yay., İstanbul.
- Arpad, Burhan, (1983). *Yok edilen İstanbul*, T.T.O.K., İstanbul.
- Arseven, Celal Esad, (1984). *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay, (1989). *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ayverdi, Samiha, (2003). *Mesih Paşa İmamı*, 3. baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- ; (1970). *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- ; (1977). *İstanbul Geceleri*, İstanbul Fethi Cemiyeti Yay., İstanbul.
- Banarlı, Nihad Sami, (1986). *İstanbul'a Dair*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet, (1966). *Tarih ve Efsaneleri ile İstanbul*, Ak Kitabevi, İstanbul.
- Bayrı, Mehmet Halit, (1951). *Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul*, Hayat Yay., İstanbul.
- Belge, Murat, (1993). *İstanbul Gezi Rehberi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Berk, İlhan, (2003). *Toplu Şiirler: Berk*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Bir Çingene Yolculuğu*, Yayına hazırlayanlar: Hasan Suver, Başak Kara, Aslınur Kara, Fatih Belediye Başkanlığı Yayını, İstanbul.
- Cezar, Mustafa, (1963). *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, İstanbul.
- Demircanlı, Yüksel Yoldaş, (1989). *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul.
- Dernschwamm, Hans, (1923). *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien*, Hrsg. Von Franz Babinger, Verlag von Dunckner und Humblot, München.
- Dethier, Dr. P.A., (1873). *Le Bosphore et Constantinople*, Vienne.
- Diez, Ernst, (1915). *Die Kunst der Islamischen Völker*, Berlin.
- ; (1920). *Alt Constantinople*, Roland Verlag, München-Pasing.
- Duhani, Said N., (1982). *Eski İnsanlar Eski Evler*, T.T.O.K., İstanbul.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (1993; 1994). C.1-8, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Edebiyatımızda Fatih, (2006). Yayına Hazırlayan: Aslınur Kaya, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul.

Eldem, Sedat Hakkı, (1979). *İstanbul Anıları*, İstanbul.

Ergin, Osman Nuri, (1922). *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*, İstanbul.

—; (1938). *İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri*, Eminönü Halkevi Yay., İstanbul.

Ersöy, Mehmet Akif, (1963). *Safahat*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Fatih Camii ve Fatih Külliyesi, Yayına haz.: Hüseyin Kutlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Fatih Sempozyumları I, II, Tebliğler, (2007). Yayın Koordinatörü: Hasan Suver, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yay., İstanbul.

Freely John, Sumner-Boyd Hillary, (1972). *Strolling Through Istanbul*, Redhouse Press, İstanbul.

Gülersöy, Çelik, (1987). *İstanbul Şarkısı*, İstanbul Kitaplığı Yay., İstanbul.

Güleriş, Naim, (1992). *İstanbul Sinagogları*, Ajans Class, İstanbul.

Gyllus, Petrus, (1997). *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, çev. Erendiz Özbayoglu, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Hammer-Purgstall, Johann von, (1967). *Constantinopolis und der Bosphorus*, C.1, 2, Biblio Verlag, Osnabrück. Nachdruck der Ausgabe 1822.

Hürel, Haldun, (2007). *Burası İstanbul*, Dharma Yay., İstanbul.

Ilgaz, Rifat, (2000). *Sınıf*, Çınar Yay., İstanbul.

İnciciyan, P. G., (1976). *18. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, No.43.

Karaca, Zafer, (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Kaygılı, Osman Cemal, (2003). *Köşe Bucak İstanbul*, Selis Kitapları, İstanbul.

—; *Çingeneler*, Bilgi Yay., İstanbul.

Kırımtayfı, Süleyman, (2001). *Converted Byzantine Churches in Istanbul*, Efe Yay., İstanbul.

Koçu, Reşat, Ekrem, (1946-48). *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yay., İstanbul.

Kömürçüyan, Eremya Çelebi, (1988). *İstanbul Tarihi, XII. Yüzyıl'da İstanbul*, Terçüme ve tahsiye eden H. D. Andreasyan, Yeni notlarla yayına hazırlayan Kevork Pamukçüyan, İstanbul.

Kreiser, Klaus, (1995). "İstanbul und das Osmanische Reich", *Anal-İcta İsisiana* XIV, ISIS Verlag, İstanbul, s.21-35.

Kuban, Doğan, (1993, 1994). "Nişancı Mehmet Paşa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.85-87.

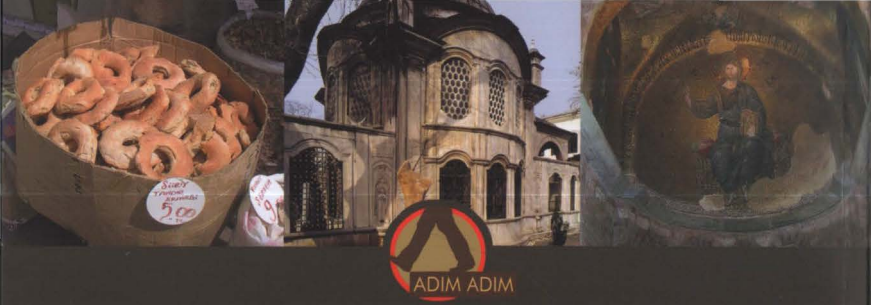
—; (1993, 1994) "Mihrimah Sultan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 454-457.

- Kuran, Abdullah, (1986). *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mamboury, Ernest *Istanbul Guide Touristique*, İstanbul 1925.
- Mansel, Philip, (2007). *Konstantinusiyye; Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*, çev. Şerif Erol, Everest Yay., İstanbul.
- Mantran, Robert, (1986). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*. C. I,II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, V Yay., Ankara.
- Mayer, Robert, (1943). *Byzantion, Konstantinussopole, İstanbul*, Eine Genetische Stadtgeographie, Wien und Leipzig.
- Müller-Wiener, Wolfgang, (1977). *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Olgun, Tahir, (1995), *Çilehane Mektupları*, Yayına hazırlayanlar: Cemâl Kurnaz, Gülşen Erişen, Akçağ Yay., Ankara.
- Ortaylı, İlber, (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul.
- ; (1986). *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yay., İstanbul.
- Öztoprak, Hasan, (2009) *Draman Hatırası*, Heyamola Yay., İstanbul.
- Özyalçın, Adnan, (2009). *Karagümrüklü Yıllar*, Heyamola Yay., İstanbul.
- Rifat, Oktay, (2007). *Bütün Şiirleri I-II*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Safa, Peyami, (2005). *Fatih-Harbiye*, Alkım Yay., İstanbul.
- ; (1998). *Cumbadan Rumbaya*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2007). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergah Yay., İstanbul.
- Tanyol, Tuğrul, (2010). “Benim Dört Semtim”, *Benim İstanbul'um*, hazırlayan: Adnan Özyalçın, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, s.221-226.
- Uçman, Abdullah, (2009). *Fatih'te Geçen Kırk Yılın Hikâyesi*, Heyamola Yay., İstanbul.
- Uyar, Turgut, (2002). *Büyük Saat: Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Dizin

- Acemoğlu Camisi, 58, 65
Aetius Sarnıcı, 58, 82,
107, *ayrıca bkz.* Vefa
Stadyumu
Ahmet Cevdet Paşa Tür-
besi, 127
Aios Ioannes Kilisesi, 71
Akseki Kemalettin Camisi,
Mescidi, 102, 119, 122
Akşemsettin İlköğretim
Okulu, 102, 115
Akşemsettin Mescidi, 102,
123
Ali Nakî Sarnıcı, 8, 55,
ayrıca bkz. Selimiye
Sarnıcı
Altay Camisi, 102, 117
Amcazade Hüseyin Paşa
Külliyesi, 102, 132
Aspar Sarnıcı, 32, 57, 58,
59, 60, 62, 82
Atik Ali Paşa Camisi, 36,
58, 77, 78, 79, 99, 110
At Pazarı Meydanı, 8, 29
Aya Yorgi Potira Kilisesi,
58, 66, 67
Ayios Dimitrios Rum
Ortodoks Kilisesi, 112
Benlizade Ahmet Reşit
Efendi Sebili, Türbesi,
8, 52
Boğdan Sarayı, 58, 88,
89, 90
Bozdoğan Su Kemerî, 22,
ayrıca bkz. Valens Su
Kemerî
Börekçiler Kapısı, 45
Cağalazade İbrahim
Efendi Çeşmesi, 110
Canfeda Hatun Camisi,
58, 84, 86
Cedid Abdülrahim Efendi
Medresesi, 8, 50, 51
Çinili Hamam, 21, 22,
110, *ayrıca bkz.* Kadın-
lar Pazarı
Çorba Kapısı, 31, 37, 45
Çukurbostan ve sahası,
59, 83
Çukur Hamam, 44, 45
Daruşşafaka Lisesi, 7, 8,
52, 53, 54
Debbaghane Camisi, 117
Draman Camisi, 58, 86, 87
Dülgerzade Cami, 25, 102,
130, 132
Edirnekapısı, 101, 102,
103, 104, 107, 112
El Hac Halil Efendi Med-
resesi, Türbesi, 58, 74
Emir Buhari Türbesi, 102,
126
Eski İmaret Camisi, 8, 16,
ayrıca bkz. Pantepoptes
Kilisesi
Fatih Belediyesi, 8, 15, 20,
25, 29, 60
Fatih Camisi, Külliyesi,
7, 8, 12, 18, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38,
41, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 50, 54, 62, 74,
77, 131
Fatih Elastiki Dokuma
Fabrikası, 8, 28
Fatih Halkevi, 58, 90
Fatih İtfaiyesi, 8, 25
Fethiye Camisi, 58, 67, 69,
71, *ayrıca bkz.* Teotokos
Pammakaristos
Fethiye İlköğretim Okulu,
71
Feyzullah Efendi Medre-
sesi, 133, 134
Gazanfer Ağa Medresesi,
8, 24, 25
Güzel Ahmet Paşa Tür-
besi, 111
Hacı Rakım Mustafa
Efendi Camisi, 8, 45, 46
Hacı Hasanazade Mescidi,
16, 17
Hafız Ahmet Paşa Külli-
yesi, 8, 49, 50
Hagios Georgios (Aya
Yorgi) Rum Ortodoks
Kilisesi, 102, 104, 111
Hattat Mustafa Rakım
Efendi ve Türbesi, 58, 77
Hırka-i Şerif Camisi, 102,
119, 120, 122, 123, 124
Hirami Ahmet Paşa
Camisi, 58, 71
Hoca Üveyz Camisi, 102,
127
İrgatlar Hamamı, 45
İkinci Fatih Camisi, 37
İlk Fatih Camisi, 36, 37
İpek Sarnıcı, 91, 92
İskender Paşa Camisi,
102, 127
İsmailağa Camisi, Külli-
yesi, 58, 64, 65, 73

- İstipol Sinagogu, 58, 93, 94
 Kadı Çeşmesi Mescidi, 47
 Kadınlar Pazarı, 7, 8, 19, 20, 21, 110
 Karagümrük Çarşısı, 102, 116
 Karagümrük Sarnıcı, 91, 92
 Karaman Hamamı, 35, 45
 Kariye Kilisesi, 58, 70, 94, 95, 96, 99
 Kasım Ağa Mescidi, 58, 91, 92
 Kefeli Camisi, 58, 88
 Kemankeş Mustafa Paşa Camisi, 91
 Keskin Dede Türbesi, 58, 76
 Kızıtaşı, 9, 101, 102, 129, 131, *ayrıca bkz.* Markiyanus Sütunu
 Kovacı Dede Camisi, 58, 63
 Koyun Baba Türbesi, 102, 124
 Kumrulu Mescit, 37, 58, 74
 Malta Çarşısı, 8, 47, 48, 49, 50
 Markiyanus Sütunu, 129
 Mehmet Ağa Camisi, 58, 71, 72, 73
 Mehmet Emin Tokadi Türbesi, 8, 15
 Mesih Mehmet Paşa Camisi, 102, 125, 126
 Mihrimah Sultan Camisi, 32, 82, 84, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 111
 Millet Kütüphanesi, 101, 102, 133, 135
 Murat Molla Kütüphanesi, 58, 65
 Mustafa Müslihiddin Cami, 47, *ayrıca bkz.* Yarhisar Camisi
 Nakşidil Sultan Sebili, Türbesi, 8, 43, 44
 Neslişah Sultan Camisi, 102, 113
 Nişancı Mehmet Paşa Camisi, 58, 75, 76, 110
 Nurettin Tekkesi, 58, 84
 Odalar Camisi (Kemankeş Mustafa Paşa Camisi), 88, 91, 92
 Pammakaristos Kilisesi, 67
 Panayia Uranon Rum Ortodoks Kilisesi, 58, 93
 Pantepoptes Kilisesi, 16
 Pantokrator Sarnıcı, 15, 16
 Perşembe Tekkesi Cami, 46
 Selimiye Sarnıcı, 55
 Semerci İbrahim Efendi Tekkesi, 14
 Semiz Ali Paşa Medresesi, 58, 80, 82
 Söğukkuyu Mescidi, 15
 Şekerci Han, 8, 48, 49
 Teotokos Pammakaristos Kilisesi, 33, 67, 68, 70
 Teotokos Pammakaristos Manastırı, 67, 70
 Uçbaş Camisi, 58, 73, 74
 Valens Su Kemerli, 8, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25
 Vefa Stadyumu, 82, 83, 84
 Yarhisar Camisi, 8, 47
 Yavuz Selim Camisi, 32, 58, 61, 62
 Zenbilli Ali Efendi Sıbyan Mektebi, 8, 10
 Zeyrek Camisi, 14, 123
 Zeyrek Kilise Camisi (Pantokrator Kilisesi), 7, 8, 11, 12, 13, 18
 Zincirlikuyu Cami, 77
 Zincirlikuyu Hamamı (Aysu Sineması), 58, 77, 79

İstanbul'un Tarihi Yarımadası **ZEYREK, FATİH**

İstanbul'un tarihi yarımadasında doğup büyümüş iki arkadaş, yıllar sonra sanat tarihçisi ve sosyolog gözüyle Zeyrek ve Fatih semtlerini yeniden gezip keşfetmeye çıkıyorlar. Bu geziler sırasında eskiyi ve yeniye gözlemleyip, yeni bilgilerin coşkusunu okurla paylaşıyorlar.

Nursel Gülenaz ve İnci Tüysüz, bu kitapta Fatih ve Zeyrek semtlerinin tarihsel yapılarını, bu yapıların yarattığı atmosferi; günümüzde ise bölgenin yaşayan geleneksel değerleriyle öne çıkan renkli görüntülerini ele alıyorlar.

Semtleriyle İstanbul'u tanımanın ilk adımı olan bu kitap, hem bir rehber hem de Zeyrek-Fatih bölgesinin tarihsel birikimine tanıklık niteliğinde...

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1416-8

9 789751 414168

KDV'den muaf

35 001